

Et skandinavisk nasjonsbyggingsprosjekt

Skandinavisk Selskab (1864-1871)

Tor Ivar Hansen

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

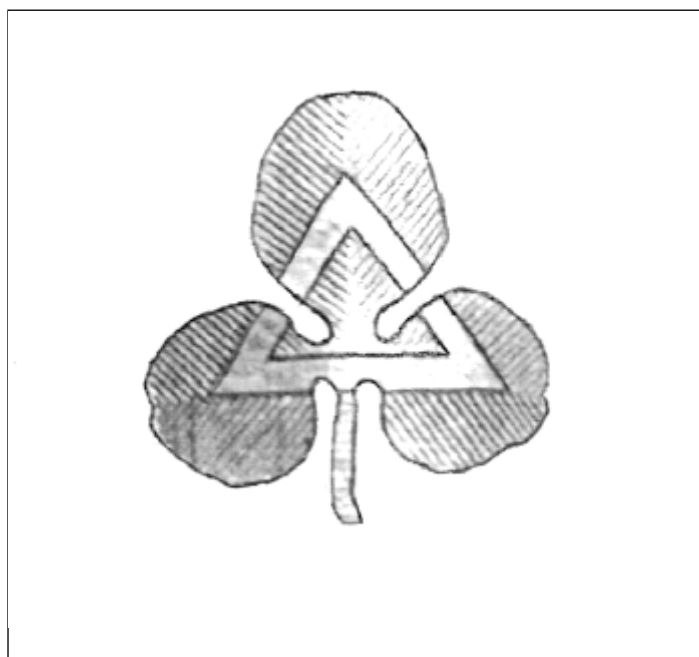
UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2008

TOR IVAR HANSEN

Et skandinavisk nasjonsbyggingsprosjekt

Skandinavisk Selskab (1864-1871)

Trekløveren og trekanten var sentrale symboler for skandinavistene. De henspilte til de tre rikene Danmark, Norge og Sverige i forening. For eksempel var de å finne i studentenes faner ved det nordiske studentermøtet i Lund og København 1862.¹ Trekløveren var også logo for Nordisk Universitets-Tidsskrift (utgitt 1854-1864). Redaktøren, danske professor Martin Hammerich, hadde i funnet en sort kløver med en hvit trekant på bladene, og sendte et presset eksemplar til Johan Sebastian Welhaven i Norge: ”Denne slags Kløver er ligefrem skabt til Symbolsprog.”² Illustrasjonen er hentet fra omslaget til dansken Carl Plougs diktsamling som utkom i 1869.³ Ploug var en av de fremste ideologene og dikterne innen den skandinaviske bevegelsen på 1800-tallet, og diktsamlingen hadde en klar skandinavistisk profil.

¹ *Mindeblade om det Femte Nordiske Studentermøde i Lund og København Juni 1862*. Forlagsbureauet, København. [Finnes i Det Norske Studentersamfunds arkiv, Ra.].

² Martin Hammerich i brev til Johan Sebastian Welhaven 7.11.1854, gjengitt i Anne Lise Seip 2007: *Demringstid. Johan Sebastian Welhaven og nasjonen*. Aschehoug, Oslo. Side 373.

³ Carl Ploug 1869: *Nyere Sanger og Digte*. Forlagsbureauet, København.

Forord

Interessen for utviklingen av nasjonal identitet og det nasjonale spørsmål som overordnede spørsmål på 1800-tallet, ledet meg til skandinavismen som tema for masteroppgaven min. Fascinasjonen for dette har blitt ytterligere styrket under arbeidet. Disse spørsmålene grep inn i mange samfunnsområder; både for politikk, vitenskap og kultur var det nasjonale spørsmålet avgjørende. Skandinavismen blir derfor en interessant innfallsvinkel til midten av 1800-tallet. Det å få gå nærmere inn på en rekke aktører på midten av 1800-tallet, svært farverike personer med et kritisk blikk på sin egen samtid, har gjort det lett å motivere seg for arbeidet. Temaet skandinavisme berører også svensk-norske relasjoner i unionstiden. Oppgaven har derfor inngått i Prosjekt 1905, det brede forskningsprosjektet om unionsoppløsningen og svensk-norske forhold under unionen.

Jeg vil gjerne få takke min veileder, professor Øystein Sørensen, for et godt samarbeid. Han har med stor tålmodighet kommet med verdifulle innspill og god oppmuntring. Koordinator for 1905-prosjektet, cand.philol. Ruth Hemstad, som i skrivende stund avslutter en PhD-avhandling om skandinavismen, må også takkes for gode innspill og svært nyttig hjelp i søk etter kilder.

For økonomisk bistand til kildestudier i Stockholm vil jeg takke Svensk-norsk samarbeidsfond, Universitetets fondsforvaltning (Unifor) og Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH). Arkivbesøkene i Sverige (Kunliga biblioteket og Riksarkivet i Stockholm) har vært viktige og inspirerende. Til sist vil jeg stud. philol. Andreas Snildal for hjelp med gjennomlesning av manuskript. Samt medstudenter for et godt studiemiljø, og min Guro for verdifull støtte.

Roma, mars 2008.

Tor Ivar Hansen

Forkortelser brukt i oppgaven:

Kb: Kungliga biblioteket (Stockholm)

Nb: Nasjonalbiblioteket (Oslo)

pa: privatarkiv (ved henvisning til privatarkiver i Riksarkivet, Oslo)

Ra: Riksarkivet (Oslo)

RaS: Riksarkivet i Sverige (Stockholm)

Innhold

Kapittel 1: Innledning	1
Skandinavisk fellesskap og enhet.....	1
Bakgrunn - skandinavismen	2
Historiografi	4
Problemstilling og avgrensing.....	6
De skandinaviske damers polka – Er skandinavismen interessant?.....	8
Kilder og metodiske problemer.....	9
Norden, Skandinavia og skandinavisme – sentrale begreper.....	12
Kapittel 2: Teori – skandinavisme og nasjonalisme	15
Teoretisk forankring - nasjonalisme.....	15
Skandinavisme som nasjonalisme.....	19
Konklusjon	23
Kapittel 3: Miljøet rundt Skandinavisk Selskab etableres	24
En bevegelse i krise.....	24
Skandinavistisk debatt i Studentersamfundet.....	24
Bitter passivitet.....	26
Splittelse	27
Stiftelsen av Skandinavisk Selskab	29
Et livsspørsmål	29
Stiftelsen.....	29
Selskapets program	31
Miljøet.....	35
Kontinuitet i forhold til studenterskandinavismen.....	38
En svensk parallell – Nordiska Nationalföreningen.....	41
Skandinaviske foreninger stiftes	41
Nordiska Nationalföreningen	42
Det svenske miljøet.....	44
Reformbevegelse.....	45
Etter norsk mønster?.....	46
Konklusjon	47
Kapittel 4: Skandinavismens idégrunnlag	49
Skandinavia – Én stat, ett land, ett folk.....	49
Én stat.....	49
Syke lemmer på Europas legeme	51
Et folk.....	53
Et land	54
Finner og samer – et problem.....	55
Hva med Finland?	58
Språkfellesskapet.....	61
Felles språklig opphav.....	61
Skandinavisk språktilnærming	62
Språket som praktisk forutsetning.....	64
Skandinavenes avstamning, rase og slektskap	65

Det skandinaviske naturforsker møtet 1868.....	66
Daas skandinaviske innvandringsteori.....	68
En gren av den germanske rase.....	70
En skandinavisk og historisk trobekjennelse – skandinavistenes historiesyn.....	73
Birkelands trobekjennelse.....	75
Sars' syntese.....	79
Politikk og historieskrivning.....	80
Konklusjon.....	82
Kapittel 5: ”Overgang til det praktiske Liv” – virkemidler for skandinavisk nasjonsbygging i praksis.....	83
Til folkets vekkelse og elitens opplysning.....	83
Et diskuterende selskap.....	84
Å opplyse eliten.....	85
Å forberede allmuen.....	86
Selskabet for Folkeoplysningens fremme.....	87
Skriftvirksomhet.....	88
Samarbeid som middel for skandinavisk nasjonsbygging.....	90
Forsvarssamarbeid.....	91
Juridisk samarbeid.....	94
Konklusjon.....	95
Kapittel 6: Skandinavisk Selskab oppløses.....	97
Mot slutten.....	97
Skandinavistisk offensiv og motstandere.....	99
Skandinavisk borgerkrig.....	101
Oppgjøret.....	104
Reaksjon fra de norsk-nasjonale.....	108
Fallende oppslutning.....	110
Resignasjon.....	110
Medlemsflukt.....	111
Konklusjon.....	113
Kapittel 7: Avslutning.....	116
Skandinavisk Selskab oppsummert.....	116
Et skandinavisk samlingsprogram.....	118
Skandinavisk Selskab – skandinavismens høydepunkt i Norge?.....	121
Skandinavisk nasjonalisme.....	122
Nasjonsbyggingsprosjekt i konkurranse.....	124
Italienerne, tyskere og skandinaver – Søken etter det nasjonale og nasjonalstaten.....	126
Kilder og litteratur.....	129
Appendiks: Skandinavisk Selskabs medlemsregister	

Kapittel 1:

Innledning

Fælles Minder, som vi eie,
Lyser paa vor Fremtids Veie!
Saa vi hildes
Ei og skilles,
Men gaae frem i samme Spor.
Fælles skal vor Stræben være!
Een vor tro og een vor Ære!
I den gamle
Aand vi samle
Vil et frit og mægtigt Nord!⁴

Skandinavisk fellesskap og enhet

Dikteren bringer oss inn i skandinavismens kjerne. Med basis i felles røtter og med bakgrunn i fordums nordisk storhet, skulle igjen et samlet Skandinavia reise seg, om enn på sikt. Diktet kan stå som en programformulering, men også som et typisk eksempel på den skandinaviske bevegelsens uttrykksmåte, de flammende og pompøse dikt og taler, skrevet og fremført i forbindelse med masse møtene eller politiske fester. Den skandinaviske forbrødringsånden ble dyrket av et elitemiljø, og de store ord og tanker gir et inntrykk av en nærmest naiv tro på et skandinavisk samliv i harmoni. I 1864 ble den skandinaviske bevegelsen institusjonalisert i Norge med Skandinavisk Selskab (1864-1871). Tema for denne oppgaven er Skandinavisk Selskaps oppkomst, virksomhet og fall. Hovedfokus er på selskapets program for samling av Skandinavia og det nasjonalistiske tankegodset knyttet til dette programmet.

Skandinavisk Selskab ble dannet i kjølvannet av den dansk-tyske krigen i 1864. Til tross for løfter om støtte sviktet svenskene og nordmennene danskene da tyskerne rykket inn på dansk territorium, noe som blant skandinavistene ble regnet som et svik. Ut fra denne erfaringen oppstod det et behov for å manifestere det skandinavistiske tankegodset i et politisk program og et ideologisk fundament. Ideen om det skandinaviske fellesskapet hadde allerede i enkelte grupper utviklet seg til en sterkere form for skandinavisme, som hadde et politisk mål å samle nordmenn, svensker og dansker i én stat. De ønsket å ta den skandinavistiske ideen på alvor, og på grunnlag av dette søkte de praktiske tiltak som kunne lede mot en tilnærming av landene og bygget et ideologisk fundament under enhetstanken. Krisen gjorde det nødvendig

⁴ Carl Plougs dikt "Ved Fanernes Overrækning i Universitetets Gaars" (siste vers), i S. A. Hedin (red.) 1863: *Studentmøtet i Lund og København 1862*. W. Schultz, Upsala. S. 85.

å agere, samholdstanken måtte reddes, og Skandinavisk Selskab ble stiftet. Selskapet kom likevel ikke til å eksistere i mer enn åtte år, da det etter en dyp intern splittelse, angrep fra norsk-nasjonale motstandere og etter å ha gjennomgått en massiv medlemsflukt, gikk i oppløsning i 1871. I løpet av disse årene formulerte en ledende krets innen selskapet et idégrunnlag for et skandinavisk samlingsprosjekt.

Bakgrunn - skandinavismen

Dag Thorkildsen har fremholdt at den skandinaviske bevegelsen i bred forstand (alle retninger av skandinavismen) var både liberal og konservativ, både i opposisjon og på makthavernes side, samt både kosmopolitisk og isolasjonistisk.⁵ Bevegelsens bredde må ses i sammenheng med dens tilknytning til ulike miljøer til ulike tider. Tanken om det skandinaviske fellesskapet hadde sine røtter tilbake til slutten 1700-tallet.⁶ Dette var lenge før vi kan tale noen skandinavisme, som har sitt opphav på 1830-tallets Danmark. Den var i utgangspunktet rent kulturelt orientert, og hadde som målsetting å fremme litterært og vitenskapelig samarbeide mellom de tre landene, Norge, Sverige og Danmark. Fra Danmark bredte den seg til Sverige og Norge, som var det landet hvor skandinavismen hadde minst oppslutning. Den tyske trusselen mot Danmark og svenskenes spente forhold til Russland aktualiserte tanken om et politisk samarbeid i Skandinavia. Et samlet Skandinavia, i union eller helstat, ville stå sterkere i forsvaret mot disse farene. Samlingstankene ble ytterligere motivert av den norske konstitusjonen som modell, noe som ville sikre en friere forfatningsmessig utvikling i Danmark og Sverige.⁷ Men som et viktig fundament lå forestillingene om en felles avstamning og kulturarv.

Norge var det siste av de tre skandinaviske landene hvor skandinavismen fikk gjennomslag, omkring 1840. I 1842 foregikk den første kjente debatt om skandinavismen i Norge, i Det Norske Studentersamfund. Jens Arup Seip har påpekt at den begynte nokså vagt, men

⁵ Dag Thorkildsen 1994: "Skandinavismen – en historisk oversikt" i Øystein Sørensen (red.): *Nasjonal identitet – et kunstprodukt*. Norges forskningsråd.

⁶ Denne forløperen til skandinavismen, preskandinavismen, var utelukkende kosmopolitisk og nytte- og fornuftsorientert, med fokus på det ytre fiendebilde. (Dag Thorkildsen og Lars Österlin 1998: "Kulturell, politisk og kirkelig skandinavisme" i Ingmar Brohed 1998: *Kyrka och nationalism i Norden. Nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet*. Lund University Press. S. 60-61). Øystein Sørensen betegner den tidlige skandinavismen som proto-skandinavisme (Øystein Sørensen 2001: *Kampen om Norges Sjæl. Norsk idéhistorie bind III*. Aschehoug, Oslo. s. 228-229).

⁷ Henrik Becker-Christensen 1981: *Skandinaviske drømme og politiske realiteter*. Arusia – Historiske skrifter, Århus.

konsoliderte seg etter hvert.⁸ Han deler den norske skandinavismen i fire stadier. Det første var en periode hvor skandinavismen etablerte seg i Norge, som var preget av de store ord og festtaler om de skandinaviske brødre. Det andre stadium kom i 1848, innledet av den første dansk-tyske krig. Den danske politiske situasjonen satte følelser i sving, og rekrutterte mange skandinavisere i Norge. Det neste stadium trådte inn på midten av 1850-tallet. Den skandinaviske bevegelsen hadde inntil da vært opposisjonell av natur. Men kong Oscar I nærte skandinaviske sympatier, i motsetning til sin far, Karl Johan. Oscar så skandinavismen som et middel til å styrke de unionelle bånd mellom Norge og Sverige, og øynet mulighetene for en skandinavisk forening under dynastiet Bernadotte. Skandinavismen ble stueren, den ble ikke lengre oppfattet som radikal, og inntok en plass i det offentlige liv. Skandinavistiske markeringer ble gjort offisielle, som den norsk-svenske unionens 50-årsjubileum (4. november 1864).⁹

Den siste fasen strakk seg, i følge Seip, fra 1862/-63 til 1866/-67. Seip fremholder at den definitivt hadde gått over til å være en voksen bevegelse. Den hadde nådd sin største oppslutning, men merket nå frafall, noe som tidligere hadde vært den ukjent. Den skandinaviske bevegelse hadde hatt størst oppslutning blant unge akademikere. Den har til og med blitt omtalt som en studentbevegelse, og som 1840-årenes ungdomsopprør.¹⁰ I denne fasen sviktet de unge, og bevegelsen begynte å merke rekrutteringsvansker. Bevegelsens største nederlag kom også i denne fasen. Utover 1860-tallet ble forholdet mellom Danmark og de tyske statene stadig tilspisset. I de skandinavistiske kretsene i Norge og Sverige var man bastant på at om det skulle utvikle seg til en krigstilstand i Danmark, så skulle man komme de danske brødrene til unnsetning. Men da den andre dansk-tyske krigen brøt ut i 1864, uteble støtten fra Norge og Sverige. Dette førte til en voldsom skuffelse, og en resignert stemning bredte seg innad i bevegelsen. Nederlaget ledet ikke til umiddelbar fallitt, men utløste indre spenninger som lå der fra før. Bevegelsen tok et oppgjør med seg selv, som ble oppfattet som en ny start. Til disse fire stadiene Seip periodiserer skandinavismen med, kan det tilføyes et siste stadium, som starter på slutten av 1860-årene. Da var målet om politisk samling borte, mens det kulturelle fellesskapet og samarbeidet fortsatte.¹¹

⁸ Jens Arup Seip 2002: *Utsikt over Norges historie. Tidsrommet ca. 1850 – 1884*. Gyldendal. S. 40.

⁹ Jens Arup Seip 1971: *Ole Jacob Broch og hans samtid*. Gyldendal, Oslo. S. 286 f.

¹⁰ Thorkildsen 1994.

¹¹ Jens Arup Seip 1971: S. 288 f.

Årsaken til at bevegelsen mislyktes med sitt prosjekt har Øystein Sørensen sammenfattet i tre punkter: at den ikke hadde sterk nok resonans hos målgruppen, at den måtte stri med konkurrerende former for nasjonalisme, i tillegg til bevegelsens interne uenigheter.¹²

Skandinavismen i sin helhet var likevel toneangivende i sin samtid, og dominerte til tider som tema i den politiske debatt. Levninger i form av tankegods og institusjoner, skjønt mest på det kulturelle plan, overlevde skandinavismen som politisk idé. Ruth Hemstad har påpekt denne kontinuiteten i skandinavistisk tenkning, som fortsatte fra Seips siste fase, gjennom en fase med lavere aktivitet, til nyskandinavismen på slutten av 1800-tallet, med¹³ Dette gjør skandinavismen til noe langt mer enn et kortvarig og ubetydelig fenomen, og gjør den verdt å gå nærmere inn på.

Det er innenfor den siste av Seips faser Skandinavisk Selskab oppstod (stiftet 1864). Selskapet tok høyde for å formulere et skandinavisk samlingsprogram og institusjonalisere den skandinaviske bevegelsen. Dets virksomhet fortsatte frem til 1871, i forlengelse av denne fasen hvor skandinavismen hadde fått ny giv i Norge.

Historiografi

Den første helhetlige fremstillingen av den skandinaviske bevegelsen kom med Julius Clausens *Skandinavismen historisk fremstillet* (1900).¹⁴ Etter dette har flere historikere presentert ulike måter å betrakte skandinavismen på. Jens Arup Seip ser på den som en ideologi basert på en lære om forholdet mellom stater. Han fremstiller den som et mellomspill mellom to nasjonalistiske faser i Norge. Den kom etter en fase som var preget av isolasjonistisk nasjonalisme rettet mot de to nordiske nabolandene, og før en fase av nasjonalisme med et utoverskuende aspekt utenom nabolandene.¹⁵ Seip vurderer videre skandinavismen som en måte embetsmannsregimet forholdt seg til nabolandene på, og da først og fremst Sverige. Embetseliten tvilte ikke på at det en gang måtte bli en ny ordning i unionsforholdet, og at det i alle fall på lang sikt måtte komme en nærmere sammenslutning mellom de to folk.¹⁶ Seip går langt i å leve opp til de metodologiske individualistenes

¹² Øystein Sørensen 2001: *Kampen om Norges Sjel. Norsk idéhistorie bind III*. Aschehoug, Oslo. S. 227.

¹³ Ruth Hemstad 2008: *Fra Indian Summer til nordisk vinter. Skandinavisme, skandinavisk samarbeid og unionsoppløsningen*. PhD-avhandling, Universitetet i Oslo.

¹⁴ Julius Clausen 1900: *Skandinavismen historisk fremstillet*. Det nordiske forlag, Kjøbenhavn.

¹⁵ Jens Arup Seip 2002: S. 38 f.

¹⁶ Jens Arup Seip 1945: *Et regime foran undergangen*. Tanum, Oslo. S. 91.

program om at helheten ikke er noe kvantitativt mer enn summen av delene.¹⁷ Han mener skandinavismen kun ble utgjort av enkeltaktører som handlet og gjorde valg på egne premisser og motiver. Ut fra dette kan skandinavismen reduseres til embetsstandens plan for å holde på sin maktposisjon, og eventuelle andre elementer, som det nasjonalisme, blir bare vikarierende motiver.¹⁸ Hans forståelse kan også overføres på Sverige: svensk skandinavisme var bare et middel svenske liberalister nyttet for å nå sitt mål, en ny svensk forfatning bygget på samme fundament som den norske grunnloven.¹⁹

Wilhelm Keilhau går langt i å redusere bevegelsens ideologiske forankring. Han betegner den som en akademisk bevegelse uten politisk innhold, og uten relasjon til tidens dypere åndsstrømninger.²⁰ Halvdan Koht orienterer seg i en viss grad i samme retning.²¹ Svensk forskning på skandinavisme har vektlagt forholdet mellom Norge og Sverige. Særlig kan Åke Holmberg nevnes.²² Også Hans Lennart Lundh har bidradd innen feltet fra svensk hold.²³ Hans perspektiv er mer økonomisk orientert, og påpeker hvordan økonomiske forhold gjorde det vanskeligere med et utstrakt skandinavisk samarbeid.²⁴

Øystein Sørensen inntar en helt annen stilling når han fremstiller den skandinaviske bevegelsen som et overnasjonalt prosjekt.²⁵ Han fremhever det nasjonale aspektet som vesentlig for en fremstilling av skandinavismen. Bo Stråth, Dag Thorkildsen og Lars Österlin går i samme retning.²⁶ Det er disse jeg i størst grad vil forholde meg til, og som bidrar til mitt teoretiske grunnlag. Ruth Hemstad har i sin doktoravhandling gitt et vesentlig bidrag til

¹⁷ N. Gilje og H. Grimen 1992: "Metodologisk individualisme og kollektivism" i *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Adriane, Bergen. S. 48.

¹⁸ Jens Arup Seip 1980: "Nasjonalisme som vikarierende motiv" i *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. Universitetsforlaget, Oslo.

¹⁹ Sverige fikk ny konstitusjon i 1866.

²⁰ Wilhelm Keilhau 1931: *Det norske folks liv og historie gjennom tidene*. Bind IX. Aschehoug, Oslo. S. 347.

²¹ Halvdan Koht 1964: *Nye innhogg og utsyn*. Aschehoug, Oslo.

²² Åke Holmberg 1946: *Skandinavismen i Sverige: vid 1800-talets mitt (1843-1863)*. Erlanders, Göteborg.

²³ Hans Lennart Lundh 1951: *Skandinavismen i Sverige*. Studentforeningen Verdandis småskrifter, Bonnier, Stockholm.

²⁴ Gjertrud Karlsrud 1970: *Skandinavisme og norskhet i Det Norske Studentersamfund 1866/67*. Hovedoppgave i historie, UiO.

²⁵ Øystein Sørensen 2001: "Hegemonikamp om det norske" i Øystein Sørensen (red.): *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Gyldendal, Oslo (s. 38.). Dessuten Øystein Sørensen 2001: *Kampen om Norges sjel 1770-1905* [Norsk idéhistorie bind 3]. Aschehoug, Oslo (s. 227-263, kapitlet "Skandinavisme og pangermanisme").

²⁶ Bo Stråth 2005: *Union og Demokrati. Dei sameinte rika Noreg-Sverige 1814-1905*. Pax forlag, Oslo; Dag Thorkildsen og Lars Österlin 1998: "Kulturell, politisk og kirkelig skandinavisme" i Ingmar Brohed 1998: *Kyrka och nationalism i Norden. Nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet*. Lund University Press. (S. 59 f.).

historien om skandinavismen.²⁷ Hun fokuserer mest på ulike former skandinavisk samarbeid som uttrykk for skandinavisme og hvordan omfanget av dette har variert fra 1830-tallet til 1920-tallet, og har i stor grad antatt et begrepshistorisk perspektiv.

Når det gjelder tidligere forskning om Skandinavisk Selskab er det først og fremst Jens Arup Seip som har kommet med et vesentlig bidrag i sin biografi over Ole Jacob Broch.²⁸ Seip beskriver detaljert de politiske debattene i selskapet. Mitt perspektiv på Skandinavisk Selskab er imidlertid avgjørende forskjellig fra Seips, som jeg skal utdype nedenfor. Ruth Hemstad omtaler også Skandinavisk Selskab og dets søsterforeninger i Sverige og Danmark. Men en fullstendig analyse av selskapet inngår ikke i hennes prosjekt som har sitt fokus på skandinavismen i tiårene rundt 1900. Skandinavisk Selskab, som en mer ytterliggående retning innen skandinavismen, har dermed ikke blitt viet større oppmerksomhet i form av en studie av dets idégrunnlag og virksomhet, og i lys av et moderne syn på utviklingen av norsk nasjonal identitet og knyttet til teori om nasjonalisme. Med denne oppgaven blir det forsøkt å vie selskapet denne oppmerksomheten, skjønt med vesentlige avgrensninger.

Problemstilling og avgrensning

I oppgaven er det lagt til grunn at Skandinavisk Selskab regisserte et skandinavisk nasjonsbyggingsprosjekt som sto i konkurranse med det norske nasjonsbyggingsprosjektet. Dette grunnlaget er knyttet til teoretiske forankringer som det skal gjøres nærmere rede for i kapittel 2, men jeg vil avslutningsvis reflektere over hvorvidt denne innfallsvinkelen er fruktbar. De sentrale problemstillingene i oppgaven vil være: Hva kjennetegnet Skandinavisk Selskabs politiske prosjekt? Her siktes det til hva den formen for skandinavisme som ble programfestet i Skandinavisk Selskab innebar. En annen sentral problemstilling vil være: Hvordan begrunnet kretsen rundt Skandinavisk Selskab sitt program for politisk samling av Skandinavia? Her er det de ideologisk betonte begrunnelsene som søkes beslyst, de som var knyttet til forestillinger om det nasjonale fellesskapet og ikke begrunnelser knyttet til pragmatiske nyttehensyn. Med andre ord er det det nasjonalistiske tankegodset knyttet til Skandinavisk Selskabs prosjekt som søkes belyst. Jeg vil også se på hvilke virkemidler de ønsket å bruke for å fremme saken, hvordan den skandinavistiske nasjonsbyggingen skulle foregå i praksis. Dessuten vil jeg med et mer organisasjonshistorisk perspektiv se på utgangspunktet og omstendighetene rundt stiftelsen av selskapet. Et annet sentralt moment i

²⁷ Hemstad 2008.

²⁸ Jens Arup Seip 1971: S. 285-349.

undersøkelsen er å søke en forklaring på hvorfor selskapets virksomhet døde ut og selskapet gikk i oppløsning, hvor splittelsen av miljøet i 1867 står sentralt. Bakgrunnen for splittelsen synes hovedsakelig å ha vært forskjellig syn på unionen mellom Norge og Sverige.

Intensjonen med oppgaven er ikke å gi et fullstendig bilde av alle sider ved Skandinavisk Selskaps virksomhet. Når samarbeid trekkes frem som virkemiddel i arbeidet for skandinavisk samling, brukes bare et par eksempler på områder hvor samarbeid ble fremmet (forsvarssamarbeid og juridisk samarbeid). Her kunne flere andre områder vært trukket sterkere inn, som økonomisk samarbeid og universitetssamarbeid. Rammene som er tillagt en masteroppgave har imidlertid gjort det nødvendig å gjøre begrensninger. Det er dessuten fare for at oppgaven gir inntrykk av at meningsmangfoldet innen den skandinaviske bevegelsen var mindre enn det reelt var. Dette fordi jeg konsentrer meg om den retningen av skandinavismen som den ledende kretsen (de som fungerte som talsmenn og deltok aktivt i debatt) i Skandinavisk Selskab orienterte seg innenfor. Som oppgaven skal vise kom det til splittelse også i denne ledende kretsen. Når jeg ser nærmere på Skandinavisk Selskabs søsterforening i Stockholm (kapittel 3) kan det innvendes at også søsterorganisasjonen i Danmark, Nordisk Samfund, kunne vært trukket inn. De nevnte begrensninger har ikke tillatt det. Likevel er det interessant å se på det norske og svenske miljøet i forhold til hverandre, i og med at de eksisterte innenfor den norsk-svenske unionen.

Oppgaven vil bli disponert dels kronologisk og dels tematisk. I kapittel 2 ser jeg nærmere på hvordan mitt nasjonalismeteoriske grunnlag får konsekvenser for synet på skandinavismen og Skandinavisk Selskab. I kapittel 3 ser jeg på stiftelsen av selskapet og dens bakgrunn, selskapets program og hvilket miljø det utgikk fra, samt trekker paralleller til stiftelsen av Nordiska Nationalföreningen i Stockholm. I kapittel 4 tar jeg for meg idégrunnlaget som lå til grunn for Skandinavisk Selskaps virksomhet slik det ble formulert av dets mest fremtredende medlemmer. Hovedpunkter vil være deres syn på Skandinavia som ett landområde, skandinavene som ett folk, hvordan disse skulle samles i en stat i henhold til prinsippet om nasjonalstaten. Dessuten skal jeg undersøke nærmere tre viktige forutsetninger for disse ideene, nemlig forestillingene om et felles skandinavisk språk, en felles avstamning og et historisk fellesskap. I kapittel 5 vil det belyses hvordan ideene skulle settes ut i live, ved diskusjon om ideene og praktiske utfordringer knyttet til disse, som forberedelser til samling, ved folkeopplysning, samt skandinavisk samarbeid som middel for nasjonsbygging. I kapittel 6 skal jeg gå inn på hvordan det skandinavistiske miljøet ble splittet og hvordan dette ledet til

Skandinavisk Selskabs oppløsning. I avslutningen (kapittel 7) vil sentrale problemstillinger bli drøftet og oppsummert, samt Skandinavisk Selskab vil bli sett i sammenheng med den tyske og den italienske nasjonale enhetsbevegelsen.

De skandinaviske damers polka – Er skandinavismen interessant?

Overskriften viser til et eksempel på skandinavismens uttrykksmåte. ”De skandinaviske Damers Polka” var et musikkstykke komponert spesielt for et arrangement under det skandinaviske studentermøtet i København 1862.²⁹ De store markeringene og festtalene stod sentralt i den skandinaviske bevegelsen. Dette ga allerede i samtiden næring for kritikk i retning av at skandinavismen kun var store ord ved passende anledninger, og at det ikke var vilje til å sette den ut i live. Skandinavistene var politiske kannestøpere, som det het fra kritikerne.³⁰ Denne holdningen til skandinavismen har også satt sitt preg på hvordan den er beskrevet i ettertid, og hvilken oppmerksomhet fenomenet har fått i historieforskningen. Det synes som om bevegelsen aldri har blitt tatt helt på alvor.

Det er et faktum at skandinavismen ikke fikk noe større gjennomslag, og som et av historiens blindspor har skandinavismen blitt betraktet som lite interessant. Det kan likevel argumenteres for at også slike blindspor bør vies oppmerksomhet når historien skrives. Som Ruth Hemstad har påpekt satte skandinavismen en rekke spor etter seg, selv om de politiske ambisjonene ikke ble realisert.³¹ Den satte direkte spor i form av et utstrakt skandinavisk samarbeid, indirekte gjennom den påvirkning den utøvde på andre politiske retninger og utviklingslinjer for nasjonal identitet. Politiske og kulturelle miljøer som oppnår gjennomslag for sine ideer og politiske program kan heller ikke ses isolert, men må ses i sammenheng med samtidens meningsmangfold. Skandinavismen var en sentral idé i store deler av den politiske og intellektuelle eliten i Norge i tiårene rundt 1850, og med sin rekke av fremstående samfunnsaktører som tilhengere, var skandinavismen formende for tidens samfunnsdebatt. Til beskrivelsen og analysen av dette tidsrommet hører det derfor med et kapittel om skandinavismen.

²⁹Program for 16. juni 1862: ”En stor Fest i Andledning at de svenske og norske Studenters Nærværelse paa Etablissementet.” Stykket var komponert av Otto Dütsch. Det Norske Studentersamfunds arkiv. RA.

³⁰ For eksempel Studentersamfundets forhandlingsprotokoll fra medlemsmøte 10.12.1864 (Det Norske Studentersamfunds arkiv. Ra.).

³¹ Hemstad 2008: Side 22 f.

De vesentligste bidragene til forskningen om skandinavismen har tradisjonelt kommet fra Sverige og Danmark.³² En sterk tradisjon innen norsk historieforskning helt siden 1800-tallet og frem til nyere tid, har vært å fokusere på historien om hvordan den norske nasjonen har vunnet sin frihet, og hvordan de frie norske institusjoner har vokst frem.³³ Den relativt lille interessen for skandinavismen, mener jeg ikke bare har sin bakgrunn i at skandinavismen hadde mindre oppslutning i Norge enn i Sverige, men også er et uttrykk for denne tradisjonen. Dette har ledet til en teleologisk tendens i fremstillingen av utviklingen av en norsk identitet og selvstendighet, hvor fortiden studeres med henblikk på nåtiden og fremstilles som en logisk argumentasjonsrekke. Historiens bakevjer, de utviklingslinjer, aktører og muligheter som pekte en annen retning enn den norske nasjon og den uavhengige norske staten, blir utelatt eller nedtonet. Hendelsene i historien må heller ses i sammenheng med den veven av omstendigheter de omgis og betinges av, og interaksjon mellom disse.³⁴ Som Eric Hobsbawm har påpekt, er ikke selv-rettferdiggjøring historiens oppgave.³⁵ Først i nyere tid har det oppstått en reaksjon på nasjonalhistorien, som også har vist interesse for skandinavismen.

Kilder og metodiske problemer

Jens Arup Seip har i en av sine metodiske betraktninger slått fast at: ”En byråsjefs atferdsskapende evne er ikke til å kimse av.”³⁶ Seips mistenksomme blikk på aktørene preger også hans analyse av skandinavistene og Skandinavisk Selskab. Søken etter motivene bak selskapets politikk slik den ble presentert av dets ledende menn, er i Seips fokus. Således blir praktisk-politiske nytteverdier som følge av for eksempel skandinavisk forsvarssamarbeid, samt maktpolitiske beregninger, viktige elementer ved skandinavismen for Seip.

³² Fra dansk hold kommer viktige bidrag blant annet fra Julius Clausen (1900) og Erik Møller (1948), og fra svensk hold blant annet fra Åke Holmberg (1946) og Hans Lennart Lundh (1950 og 1951). Mens fra norsk hold kommer et av hovedverkene fra John Sanness (1959) (tittelen sier noe om perspektivet: *Patrioter intelligens og skandinaver*. Norske reaksjoner på skandinavismen før 1848 [min utheving]). I senere tid (fra 1990-tallet) har bildet endret seg.

³³ En som bidro til å etablere denne tradisjonen var J. E. Sars med for eksempel *Norges politiske historie* (1904).

³⁴ En av de som tidlig advarte mot slik historieskrivning og formulerte disse prinsippene var H. Butterfield (Herbert Butterfield 1931: *The Whig Interpretation of History*. Bell, London).

³⁵ Eric J. Hobsbawm 1992: *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge University Press, Cambridge.

³⁶ Jens Arup Seip 1983: *Problemer og metode i historieforskningen. Artikler, innlegg, foredrag 1940-1977*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo. S. 276. Jf. Ottar Dahl 1975: ”Politikk, makt og motiv. Synspunkter på Jens Arup Seips historiske forfatterskap” i Jens Arup Seip 1975: *Makt og motiv. Et festskrift til Jens Arup Seip*. Gyldendal, Oslo. Som motstykke til Seip bør nevnes Fancis Sejersted (”Norsk historisk forskning ved inngangen til 1990-årene – Et oppgjør med den metodologiske individualisme” i *Historisk tidsskrift*, nr 4, 1989).

Moderne språkfilosofi, slik blant andre J. L. Austin og John R. Searle har formulert den, betoner et perspektiv om at også utsagn må betraktes som handlinger, språkhandlinger.³⁷ Ut i fra dette perspektivet, at utsagnene i seg selv og hvordan språket brukes har konsekvenser for sosial praksis, er det interessant å se nærmere på skandinavistenes politiske erklæringer og ideene som ble brukt som grunnlag. Deres utspill kan betraktes uavhengig av aktørenes, skandinavistenes, *egentlige* motiver.

Skandinavisk Selskaps program som ble vedtatt ved stiftelsen er den mest sentrale kilden.³⁸ Programmet definerte organisasjonens mål og forsøkte å legitimere stiftelsen av et slikt selskap. Programmet hadde dels sin begrunnelse i tidens politiske situasjon, konteksten, og dels i nasjonalistisk tankegods. Kildene og de ideene som presenteres i disse må derfor ses i lys av konteksten. Det er ikke rom for noen fullstendig redegjørelse for konteksten rundt Skandinavisk Selskab. Konteksten vil heller bli trukket inn underveis i analysen. Særlig viktige forhold er politiske hendelser som den andre dansk-tyske krig (1864), politiske forhandlinger om revisjon av unionen, og tidens ideer om nasjonalt fellesskap og andre nasjonalistiske retninger (særlig den særnorske nasjonalismen). De to siste forholdene vil jeg komme nærmere inn på i drøftingen av et nasjonalismeteorisk grunnlag, som er av avgjørende betydning for min fremstilling.

Øystein Sørensen har i sin studie av A. M. Schweigaard vist hvordan konteksten får konsekvenser for analysen av Schweigaards utsagn og dermed tolkningen av hans politiske tenkning.³⁹ På samme måte får konteksten betydning for min analyse. Særlig viktig er den politisk-taktiske situasjonen utsagnet eksisterte i. Å proklamere et program om politisk sammenslutning mellom de skandinaviske landene var relativt uproblematisk i en tid da opinionen var skandinavisk orientert, som ved stiftelsen av selskapet. Å gjenta denne når stemningen ikke var like imøtekommende, krevde langt mer mot. Hensynet til organisasjonens rekrutteringsgrunnlag og å holde på den eksisterende medlemsmassen var andre hensyn som må ha moderert utsagnene. Andre kontekstuelle forhold som har betydning for fremstillingen er det skandinaviske miljøet som et nettverk og som en videreføring eller

³⁷ J. L. Austin 1997: *Ord der virker*. Gyldendal, København; John R. Searle 1974: *Speech acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, Cambridge. I forlengelsen av dette språklige perspektivet er teori om politisk kommunikasjon interessant for denne oppgavens emne, jf. Daniel Heradstveit og Tore Bjørgo 1992: *Politisk kommunikasjon. Introduksjon til semiotikk og retorikk*. Tano, Oslo.

³⁸ Program for Det skandinaviske Selskab, i innbydelse til medlemskap i selskapet (pressemelding, 31.5.1864). Skandinavisk Selskaps arkiv. RA.

³⁹ Øystein Sørensen 1988: *Anton Martin Schweigaards politiske tenkning*. Universitetsforlaget, Oslo.

del av andre nettverk.⁴⁰ For eksempel ses dette i forhold til de ledende innen Skandinavisk Selskabs felles fortid og kontakter, kontinuiteten i forhold til studenterskandinavismen og hvordan virksomheten til Selskabet for Folkeoplysningens Fremme kan ses i tilknytning til Skandinavisk Selskabs virksomhet.

Programmet er imidlertid kortfattet og er formulert på en lite konkret måte. Det vil derfor være nødvendig å trekke inn andre kilder. I første rekke kommer referatene fra møtene i Skandinavisk Selskab. Disse er publisert for tidsrommet 1864-1866.⁴¹ For møter senere enn dette er referater i dagspressen brukt, først og fremst *Morgenbladet*.⁴² Mye av idégrunnlaget som kan knyttes til selskapets program fremgår av debattinnlegg og foredrag holdt på disse møtene. Men for å utfylle bildet ytterligere vil jeg se på sentrale foredrag og skrifter holdt og publisert også utenfor selskapet. For eksempel ble Ludvig Kristensen Daas (en av de mest sentrale i Skandinavisk Selskab) skandinavisksinnede innvandringsteori presentert som et foredrag på det skandinaviske naturforskermøtet i 1868.⁴³ For å kunne nytte slike kilder (eksterne foredrag og publikasjoner uten selskapet som utgiver) er det viktig å identifisere de sentrale aktørene innenfor selskapet, de som formulerte idégrunnlaget. Skandinavisk Selskab hadde et styre, men ikke alle som satt i det i løpet av virketiden var like aktive i debatter eller leverte foredrag og skrifter. Noen aktører utmerket seg imidlertid i denne sammenhengen.

Et metodisk problem knytter seg til om vi kan trekke slutninger som gjelder hele Skandinavisk Selskab og den retningen innen den skandinaviske bevegelse det representerte, ut fra noen få sentrale aktørers ytringer. Det vil si om aktørenes ytringer er representative for et bredere miljø enn dem selv og de som direkte uttrykte sin tilslutning. Dette er ikke uproblematisk, men min analyse bygger på at vi langt på vei kan det. Grunnlaget for dette utgangspunktet finner jeg i å se forholdet mellom de sentrale aktørene og strukturen, eller kollektivet, som interaksjon. Aktørene formulerte det tankegodset som var grunnlag for

⁴⁰ Teori om kvalitativ nettverksanalyse inspirerer til et slikt perspektiv, men har ikke dannet noe helhetlig metodisk fundament for oppgaven og vil heller ikke bli viet plass her. Jf. Grahame Thompson (et al.) (red.) 1998: *Markets, Hierarchies and Networks. The Coordination of Social life* Sage Publications, London.

⁴¹ *Forhandlinger i Det skandinaviske Selskab i Christiania 1864-1866*. [Også utgitt som *Forhandlinger i Det skandinaviske Selskab i Christiania 1864* (1867) og *Forhandlinger i Det skandinaviske Selskab i Christiania 1865 og 1866* (1869), med løpende paginering]. Feilberg & Landmark, Christiania. [Heretter referert til som *Forhandlinger*].

⁴² De samme møtene ble ved noen anledninger referert i flere aviser. Referatene er ofte sammenfallende, trolig grunnet samarbeid mellom avisene. Referatene kan vi anta gjenspeiler debattene i selskapet på en tilfredsstillende måte, i alle fall fulgte de ledende i selskapet med. Ole Jacob Brock å måtte rette på *Morgenbladet* for feil i referatet etter et møte 15. mai 1867. (*Morgenbladet* 23.5.1867).

⁴³ Publisert som særtrykk av *Forhandlinger ved de Skandinaviske Naturforskeres Møde 1868*. (Ludvig Kristensen Daa 1869: *Have Germanerne invandret til Skandinavien fra nord eller syd?*).

medlemmenes tilslutning til kollektivet, altså organisasjonen. Samtidig tilførte aktørene nye ideer og ny argumentasjon som bygde opp under prosjektet. Et godt eksempel på det siste er Ludvig Kristensen Daas innvandringsteori, hvor Daa på grunnlag av sin faglige kompetanse som historiker og etnograf presenterte en teori som styrket, i alle fall i sympatisørenes øyne, det skandinavistiske prosjektets legitimitet. Dette gjelder ikke bare de ideene som ble uttrykt utenfor selskapet, men også de som fremkom på møtene. Det ble sjelden fattet vedtak i saker og svært få deltok aktivt i debatten. Likevel finner jeg en kontrollfunksjon i tilslutningen til selskapet og at ingen tok til orde for å replisere når de fremtredende medlemmene fremførte sine tanker. Våren 1867 skjedde imidlertid dette, og miljøet ble rammet av en splittet like ned til fundamentet. I forlengelsen av dette metodiske grunnlaget kan Skandinavisk Selskab betraktes som en aktør i en større sammenheng. Skandinavisk Selskab utgikk fra bredere idéstrømninger i samfunnet, søken etter en nasjonal identitet. Samtidig forsøkte selskapet, ved dets virksomme medlemmer, å påvirke samfunnet ved å etablere resonans for sitt nasjonsbyggingsprosjekt.

Kildetilfanget omfatter også brevmateriale. Brevmateriale er ytterligere problematisk, da tanker fremsatt i brev (mange av disse fortrolige) ikke ble eksponert for et større publikum, i dette tilfelle medlemsmassen. Ideene som blir presentert i brevmaterialet kan derfor ikke tillegges samme tyngde som språkhandlinger. Brevmateriale er studert ved Kungliga Biblioteket og Riksarkivet i Stockholm, samt Nasjonalbibliotekets håndskriftsamling og Riksarkivet i Oslo. Andre kilder som er gjennomgått, benyttet og bør nevnes er Skandinavisk Selskabs arkiv.⁴⁴ I dette finnes korrespondanse til og fra selskapet, samt selskapets medlemsregister som har gitt tallmateriale til statistisk fremstilling av utviklingen i medlemsmassen. Dessuten er andre privatarkiv nyttet: arkivene fra Det Norske Studentersamfund (hvor blant annet protokoller for debattmøter er gjennomgått), Selskabet for Folkeoplysningens Fremme og Den skandinaviske Forening i Rom.⁴⁵

Norden, Skandinavia og skandinavisme – sentrale begreper

Ruth Hemstad har påpekt hvordan begrepene *Norden* og *Skandinavia* ble brukt om hverandre i den aktuelle perioden (1860-tallet).⁴⁶ Det samsvarer med erfaringene med mitt kildemateriale. Det fantes ikke noen klar distinksjon mellom begrepene innhold som i dag,

⁴⁴ Skandinavisk Selskab arkiv (pa 57, Ra).

⁴⁵ Det Norske Studentersamfunds arkiv (pa 1322 Ra); Selskabet for Folkeoplysningens Fremme (pa 78 Ra); Håndskriftsamlingen i Den skandinaviske Forening i Rom, (digital kopi ved Det norske institutt i Roma).

⁴⁶ Hemstad 2008: S. 16-17.

med begge ble det siktet til området statene Norge, Sverige og Danmark omfattet. *Skandinavisme* var allerede i bruk som betegnelse på tanken om skandinavisk fellesskap i vid betydning, mens en *skandinav* ble brukt om en som sluttet seg til denne tanken. I denne oppgaven vil begrepet *skandinavister* bli brukt om de som sluttet seg til tanken, et historisk konstruksjonsbegrep som distanseres fra *skandinaver* som i dag først og fremst har en geografisk betydning (en person fra Skandinavia), og dessuten sterkere betoner det ideologiske elementet.

Skandinavismen har blitt delt inn på utallige måter. Forsvarsskandinavisme, studenterskandinavisme, slektsskapskandinavisme, samkvemsskandinavisme, nasjonal, litterær og dynastisk skandinavisme. Ved en rask opptelling i kilder og litteratur passerer jeg betegnelse nummer tyve på elementer ved og retninger innen skandinavismen. Å gå inn på disse er uinteressant i mitt tilfelle, men noen skiller kan være nyttig til analytisk formål. En deling som er formålstjenlig, er skillet mellom en bred kulturskandinavisme og en snevrere politisk skandinavisme.⁴⁷ Kulturskandinavismen omfatter det kulturelle fellesskapet, mens den politiske skandinavismen knytter seg til tanken om politisk forening av landene. På aktørnivå har Ruth Hemstad satt et skille mellom politiske skandinavister og praktiske skandinavister.⁴⁸ De politiske skandinavistene så på det praktiske skandinavistiske arbeidet, som møter og skandinaviske tidsskrifter, primært som et middel for å oppnå politisk enhet. Disse var det få av frem etter omkring 1870. De praktiske skandinavistene var mer pragmatiske. Målet deres var ikke en skandinavisk union, men det praktiske arbeidet var et mål i seg selv. Denne type skandinavister var det mange av også etter 1870. De konkurrerte ikke med den særnorske nasjonalismen.⁴⁹

I undersøkelsen vil det som karakteriseres som den politiske skandinavismen, og de politiske skandinavistene som aktører, stå i fokus. Men det er viktig å understreke at skillene ikke var så kategorisk i virkeligheten. De to aspektene griper ofte over i hverandre, og aktørene kunne skifte mening og være inkonsekvente. For eksempel kunne økonomisk og juridisk samarbeide være et mål i seg selv i begge aspektene.

⁴⁷ Thorkildsen 1994.

⁴⁸ Ruth Hemstad 2004: "Nordisk samklang med politiske dissonanser. Skandinavisme og skandinavisk samarbeid på 1800-tallet" i Max Engman og Åke Sandström (red.): *Det nya Norden efter Napoleon*. Et særtrykk av Acta Universitatis Stockholmiensis. Utgitt i forbindelse med det 25. nordiske historikermøtet i Stockholm 4.-8. august 2004. S. 194.

⁴⁹ Ibid.

Ruth Hemstad setter også opp et skille mellom tre fenomener: Skandinavismen som idé, den skandinaviske bevegelse og det skandinaviske samarbeidet.⁵⁰ Med min avgrensning, problemstilling og innfallsvinkel er det skandinavismen som en idé om politisk samling og på den del av den skandinaviske bevegelse som erklærte dette som et mål, som står i fokus. Det skandinaviske samarbeidet trekkes inn i den grad det ble sett på som et middel for å oppnå dette.

⁵⁰ Ibid: S. 191.

Kapittel 2:

Teori – skandinavisme og nasjonalisme

Et teoretisk standpunkt som innebærer skandinavismen fremstilt som en nasjonalisme, krever en orientering innenfor den teoretiske debatten om nasjonalisme som fenomen. Debatten er omfattende, har involvert en rekke fag (som historie, statsvitenskap, idéhistorie og sosiologi) og pågår stadig. Nasjon, nasjonalisme og nasjonsbygging er viktige begreper innenfor europeisk 1800-tallshistorie. Det har bidradd til å gjøre innholdet i begrepene omdiskutert. Selv et så fundamentalt spørsmål som hva nasjonalisme er, har man ikke kommet til full enighet om. Andre spørsmål som skiller hovedretningene i debatten, er: hvorfor ble nasjonalismen så sterk? Hva var drivkraften? Er nasjon, nasjonalisme og nasjonalitet primært kulturelle eller politiske størrelser? Debatten vil ikke bli fullstendig gjengitt her, men et par holdepunkter og mitt utgangspunkt i forhold til disse, vil jeg gå inn på. Videre vil jeg se på hvilke sider ved den skandinaviske bevegelsen i vid forstand som kan trekkes frem som nasjonalistiske trekk. Som vi skal se er det også mulig å trekke frem elementer i skandinavismen som ikke knytter den til tanker om et nasjonalt fellesskap.

Teoretisk forankring - nasjonalisme

Skandinavismen kan ses, slik Øystein Sørensen har gjort, som en nasjonalisme i konkurranse med de etter hvert sterke norske og svenske nasjonalismer, med en nasjonal identitet knyttet til det skandinaviske fellesskap i stedet for det norske, svenske eller danske.⁵¹ I et slikt perspektiv kan den sammenlignes med de tyske og italienske samlingsbevegelser, som ville samle de selvstendige italienske statene til en italiensk nasjonalstat, Italia, og på samme måte med de tyske.⁵² Denne sammenligningen blir særlig iøynefallende i forbindelse med de svenske Garibaldifestivalene, fester til ære for den italienske nasjonalhelten Garibaldi.⁵³ Men skandinavismen ses også i kombinasjon med enkeltlandenes nasjonalitet, som et supplement. I slike tilfeller bestod skandinavismen av løsere samarbeid, vesentlig på det kulturelle plan.

⁵¹ Sørensen 2001: S. 38.

⁵² Stråth 2005: S. 169.

⁵³ Katarina Andersson 2004: *Making Politics in the Streets...* PhD-avhandling, European University Institute, Firenze.

Skandinavismen er altså i følge Sørensen et nasjonsbyggingsprosjekt på lik linje med andre nasjonale prosjekter. Han identifiserer 14 slike prosjekter i Norge. Dette perspektivet er fundert på kamp om det kulturelle hegemoni, om makten til å definere det nasjonale. Sørensen støtter seg til Antonio Gramsci, som forstår hegemoni som kontroll over samfunnets intellektuelle liv med bruk av kulturelle midler.⁵⁴ Eliten stod bak nasjonsbyggingen, og de ulike prosjekter knyttes til ulike grupper innen eliten (i den grad man kan snakke om én elite).⁵⁵ Denne fremstillingen vektlegger aktørene, men fremhever hvordan de er preget av sine ideer og forestillinger. Likevel ligger en ikke-deterministisk historieoppfatning til grunn, med den konsekvens at aktørene blir gitt reell evne til å velge mellom ulike handlingsmuligheter.⁵⁶

For enkelhets skyld, og til analytisk formål, kan det identifiseres to hovedstandpunkter i teoridebatten om nasjonalisme; vi kan skille mellom essensialismen og modernismen. Hovedforskjellen mellom disse to posisjonene kan best anskueliggjøres ved å stille spørsmålet om hva som kom først av nasjonen og nasjonalismen. Essensialistene vil hevde at nasjonen eksisterte fra før, og at nasjonalismen er et produkt av den. Nasjonalismen er en dyrking av nasjonen, som kan ha oppstått i nyere tid. Nasjonene i seg selv er imidlertid svært gamle. Modernistene vil svare helt motsatt; nasjonen er et resultat av nasjonalismen. De fremstiller dermed nasjonalismen i større grad som et brudd. Det finnes flere retninger innen dette standpunktet. Flere hevder også at nasjonene er konstruerte, mer eller mindre bevisst for å oppnå et mål. Modernistene knytter gjerne fremveksten av nasjonalismen til moderniseringen, den har i alle fall få eller ingen røtter bak i tid.⁵⁷

Som en av de fremste representantene for de som går i en essensialistisk retning, kan Anthony D. Smith nevnes, skjønt han må regnes som en moderat representant for retningen.⁵⁸ Generelt advarer han mot å fokusere på fremveksten av nasjoner som et brudd, og ser på forhold som representerer kontinuitet. Han vektlegger etnisitet, og regner nasjonene som en videreutvikling av førmoderne etniske grupper. De etniske gruppene dannet grunnlaget for nasjoner, men ikke alle ble nasjoner. Videre definerer han kriteriene til både etniske grupper

⁵⁴ Jf. Antonio Gramsci 1976: *Selections from the Prison Notebooks*. Lawrence, London.

⁵⁵ Sørensen 2001: S. 20.

⁵⁶ Sørensen 2001: S. 21.

⁵⁷ Dag Thorkildsen 1998: "Nasjon, nasjonalisme og modernisering – noen sentrale problemer og posisjoner innenfor nasjonalismeforskningen", i Ingmar Brohed 1998: *Kyrka och nationalism i Norden. Nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet*. Lund University Press. S. 23 f.

⁵⁸ Andre navn som kan trekkes frem er John Hutchinson og Seton-Watson. Men de var begge moderate essensialister, eller i mellomposisjon. Kåre Lunden bruker det essensialistiske perspektivet på norske forhold.

og nasjoner. Denne utviklingen knyttes til modernisering (og sekularisering), og en påfølgende identitetskrise, i følge Smiths teori.⁵⁹

Blant modernistene finnes Benedict Anderson. Han har sett spesielt på nasjonalfølelsen; hvordan følelsen av et sterkt fellesskap har blitt konstruert. Blant annet monarkiets svekkelse og utbredelsen av trykkekunst og kapitalisme utpekes som viktige forutsetninger.⁶⁰ Anderson karakteriserer nasjoner som forestilte fellesskap. Med det mener han ikke at de ikke reelle, men at de er sosiale fellesskap som går langt ut over det enkeltpersoner kan ha et forhold til. En person kan ikke kjenne flere enn en svært liten andel av de som tilhører sin nasjon, men har likevel en forestilling om et dypt fellesskap med disse.⁶¹ Den marxistiske historikeren Eric Hobsbawm knytter også nasjonenes fremvekst til moderniseringen, men anser nasjonalismen som en ideologi skapt ovenfra for å manipulere befolkningen, og stabilisere et samfunn i stor omveltning.⁶² Hobsbawm er en av de som går lengst innen modernismen.

Ernest Gellner er en representant for et moderat modernistisk standpunkt. Gellner definerer fenomenet nasjonalisme slik: "Nationalism is primarily a political principle, which holds that the political and the national unit should be congruent."⁶³ Av dette utleder han også begrepet nasjonalfølelse: sinnet som følger av krenkelsen av dette prinsippet eller tilfredsstillelsen ved dets fullbyrdelse. Øyvind Østerud har også gitt en definisjon av nasjonalisme som kan være brukbar som et utgangspunkt, og som er beslektet med Gellners: "Nasjonalisme er en doktrine om uhavhengighet og selvhevdelse for et kollektiv, en nasjon."⁶⁴

Så langt greit; det er først når vi går et steg videre og ser på begrepet nasjon at komplikasjonene og mangfoldet av nyanser melder seg. Den tilsynelatende beste innfallsvinkel er å belyse ulike aspekter ved nasjonen. Et godt utgangspunkt er den tradisjonelle todelingen av nasjonalisme: i kulturnasjonalisme og politisk nasjonalisme. Kulturnasjonalismen bygger på et kulturelt fellesskap, knyttet til felles kulturarv, språk og andre kulturelle trekk som religion, folklore, skikker, verdigrunnlag etc. Dette er det vi kan

⁵⁹ Anthony D. Smith 1991: *National Identity*. University of Nevada Press, Reno, og Thorkildsen 1998.

⁶⁰ Benedict Anderson 1996: *Forestilte fellesskap*. Spartacus Forlag, Oslo.

⁶¹ Thorkildsen 1998: S. 48.

⁶² Thorkildsen 1998: S. 40 Jf. også Eric J. Hobsbawm 1992: *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge University Press, Cambridge.

⁶³ Ernest Gellner 2004: *Nations and Nationalism*. Blackwell Publishing, Oxford. S. 2

⁶⁴ Øyvind Østerud 1994: *Hva er nasjonalisme*. Kunnskapsforlaget, Oslo. S. 15

kalle etnisitet. Den politiske nasjonalismen omfatter en kollektiv oppslutning om et sett politiske spilleregler og institusjoner, samt målet om politisk uavhengighet for nasjonen.

Forholdet mellom disse to er omdiskutert. Ernest Gellner ser de som to sider av samme fenomen.⁶⁵ I følge han er felles kultur en forutsetning for at to personer skal kunne tilhøre samme nasjon.⁶⁶ Det er som regel vanskelig å forestille seg en rendyrket politisk nasjonalist, som ikke henviser til kulturelle elementer. Derimot er det lettere å tenke seg en ren kulturell nasjonalist, som ikke vektlegger politisk autonomi. I de fleste tilfeller er det vanskelig å skille mellom disse to, og skillet har da kun verdi i analytisk øyemed.

I tillegg kan det påpekes et tredje element ved nasjonalismen. Nemlig at det må ligge noe følelsesmessig bak. Som Gellner uttrykker det, to personer er av samme nasjon “[...] only if they *recognize* each other as belonging to the same nation.”⁶⁷ Nasjonalfølelsen er ikke bare knyttet en oppfatning av et alminnelig fellesskap, men et verdsett som er grunnleggende for tilhengers samfunnssyn. Nasjonalistene knytter sin identitet til sine forestillinger om det nasjonale, og en mer eller mindre sterk lojalitet til dette kollektivet. Nasjonalismen blir dermed en form for ”overrideologi”.

Et sitat av Gellner egner seg godt til å summere opp den modernistiske innfallsvinkelen på fenomenet nasjonalisme:

Nations as a natural, God-given way of classifying men, as an inherent though long-delayed political destiny, are a myth; nationalism, which sometimes takes pre-existing cultures and turns them into nations, sometimes invents them, and often obliterates pre-existing cultures: *that* is a reality, for better or worse, and in general an inescapable one.⁶⁸

I hvilken grad nasjonalismen er et konstruert produkt er et spørsmål som skaper splid blant modernistene. I et perspektiv med stor grad av konstruksjon spiller aktørene, de ledende ideologer innen nasjonalistbevegelsene, en viktig rolle. Er konstruksjonen gjort bevisst, ligger det andre motiver bak – dette blir et vesentlig spørsmål. Nasjonalismen har i et slikt tilfelle ingen egenverdi for aktørene, men blir kun et middel for å oppnå noe annet, for eksempel politisk stabilitet. Nasjonalismen blir da redusert til et vikarierende motiv. Ernest Gellner

⁶⁵ Ernest Gellner 1998: *Nasjonalisme*. Spartacus Forlag, Oslo. S. 19f.

⁶⁶ Gellner 2004: S. 7.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.: S. 48-49.

finner ikke slike beregnende aktører som forfører massene.⁶⁹ Disse aktørene er nasjonalister selv. De tror fullt og helt på deres budskap og følelsene for nasjonen er ekte.

Når jeg fremholder den politiske skandinavisme som en nasjonalisme, er det med grunnlag i et moderat modernistisk utgangspunkt innenfor nasjonalismeteorien, altså slik Gellner står som representant for. De mange posisjonene og innfallsvinklene til nasjonalisme og nasjoner som objekt til analyse, må først og fremst være symptomatisk for temaets kompleksitet.

Nasjonalismer kan anta svært ulik karakter, og det finnes et stort antall eksempler på hvordan de kan utarte seg.

Skandinavisme som nasjonalisme

Preskandinavismen (fra slutten av 1700-tallet) var nytte- og fornuftsorientert, tilhengerne ønsket for eksempel å skape et større marked for handel.⁷⁰ Den skandinavismen som kan vurderes som en form for nasjonalisme utvikler seg først på 1830-tallet, og skiller seg klart fra tidligere skandinavismen. Det vesentligste nye elementet var at skandinavisk tilnærming ble tillagt en egenverdi. Etter hvert ble tanker om kulturell og politisk enhet uttalt. Det politiske aspektet ved bevegelsen ble kraftig nedtonet eller forsvant rundt 1870. Det er i perioden mellom 1830-tallet og rundt 1870 det er mest interessant og fruktbart å se nærmere på de nasjonale aspektene ved bevegelsen, det var da den politiske visjonen om et forent Skandinavia ble sterkest uttrykt.

Kulturskandinavismen hadde mange trekk som klart kan sammenlignes med andre nasjonalismers kulturelle trekk. Et av disse var fokuset på Skandinavias historie. En viste da til gammel storhetstid. Den norrøne kulturarven stod helt sentralt. Dette svermeriet for den felles nordiske fortiden var svært utbredt i hele Skandinavia, og omtales i Sverige som Götisismen. En typisk markering av den felles kulturarv var den årlige nordiske festen til fedrenes minne. Denne festen skulle feires på fedrenes vis, i utpreget vikingånd. Det skulle helst spises bjørnekjøtt, samt drikkes av drikkehorn. Referansene til norrøn kultur var mange, og det ble proklamert at ”Odins ånd er Nordens ånd”.⁷¹

⁶⁹ Ibid.: S. 49.

⁷⁰ Thorkildsen 1994: S. 194

⁷¹ Fredrik Wallem 1916: *Det Norske Studentersamfund gjennom hundrede aar*. Bind 1. H. Aschehoug & co (W. Nygaard), Kristiania. S. 285

Skandinaverne tillot seg selv felles karaktertrekk som man mente å ha arvet fra vikingene. Den felles avstamningen var et helt sentralt element i deres tankegodt. Et utbredt skandinavisk symbol var treet: hvor stammen representerte den felles arven, som hadde forgrenet seg ut til nordmenn, svensker og dansker. Andre symboler var trekløveren og pyramiden. Religion ble i mindre grad trukket frem, men det var likevel en naturlig samling i den protestantiske kristendom. Språkernes slektskap var også en del av bevegelsens fundament, noe som resulterte i forsøk på språklig tilnærming.

En samling av Sverige, Norge og Danmark i en stat, eller en sterk union, var det overordnede målet for de politiske skandinavistene, om enn på sikt. Dynastiske forbindelser ble av mange sett på som et middel for å nå dette målet. Det var et utbredt håp blant skandinavistene at Carl XV skulle bli tatt som tronarving etter det barnløse Fredrik VII av Danmark. Dette håpet ble uopprettelig knust, da Fredrik ble etterfulgt av Christian IX i 1863.

Den skandinaviske bevegelse hadde, i likhet med tidens nasjonale bevegelser, klart definerte ytre fiender. Hovedfienden var tyskerne, med Preussen i spissen, som truet Skandinavias sydgrense. For svenskene var dessuten Russland sentral i fiendebildet. Et vesentlig politisk aspekt var at skandinaverne måtte stå samlet mot disse fiendene. Den skandinaviske bevegelse var således nært knyttet til Danmarks sak. Trusselen fra de tyske statene var overhengende for Danmark i striden om Slesvig og Holstein. Det var den såkalte Ejderpolitikken som var skandinavistenes innfallsvinkel i konflikten. Elven Ejderen skulle forsvares som Danmarks, og Skandinavias, sydgrense. Området syd for Ejderen var dominert av tysk befolkning, mens nord for Ejderen var det et flertall av dansker. Samlingen av alle skandinaver skulle også omfatte dette området, og da det kom til konfrontasjon med tyskerne i 1848 og 1864 var engasjementet stort blant skandinavistene i Sverige for at tropper skulle sendes inn i krigene. De så dette ikke bare som en kampsak, men som en plikt. Danmarks sak var hele Skandinavias sak, som det ble uttalt.⁷² Det skandinaviske folk skulle forsvares, noe som var et fellesanliggende.

Det kan være interessant å forsøke å finne spor av et følelsesmessig engasjement for det nasjonale aspektet ved skandinavismen. Som et tegn på dette kan bevegelsens uttrykksmåte trekkes frem. Skandinavistene uttrykte seg i store taler og pompøse dikt, full av referanser til

⁷² Holmberg 1946: S. 93.

felles avstamming og norrøn kulturarv. Nå kan riktignok slike dikt i stor grad knyttes til en politisk ytringsmåte som lå i tiden. Men de uttrykker likevel en slags inderlighet, de viser en følelsesmessig tilknytning til ideen om Skandinavia, og manifesterer den skandinaviske identiteten de følte seg knyttet til. Mange av diktene ble til i forbindelse med de store skandinaviske studentmøtene og andre mønstringer. Dette var masse møter som vakte stor oppmerksomhet i samtiden, og som ble fulgt med interesse. Norske, svenske og danske studenter og øvrige representanter fra det akademiske borgerskap samlet seg til vennskapelig samvær, fest, debatt og for å høre disse store taler og foredrag.

Engasjementet som lå bak støtten til Danmark i forbindelse med konfliktene om Slesvig, kan også fremheves. Et engasjement som vanskelig kan forklares som kun solidaritet for et naboland. Danmark hadde jo dessuten inntil dette blitt ansett som Sveriges arvefiende. De svenske skandinavistene så dette ikke bare som en kampsak, men som en plikt. Danmarks sak var hele Nordens sak.⁷³

Selv om den skandinaviske bevegelsen i utgangspunktet var en elitebevegelse, hadde den i seg en vilje til å bre sine ideer ut til et bredere lag av befolkningen. Å spre ideene, å skape resonans hos folket må være en prioritert oppgave for enhver nasjonal bevegelse. Som i en av bevegelsens største dikteres verk, dansken Adam Oehlenslägers ”Guldhornene” (1803), var det eliten, ”de sieldne Faæ”, som hadde mottatt gudenes budskap om Skandinavias fortapte kulturarv. Det var disse som skulle oppvekke folket, for å redde deres nasjonalkarakter.⁷⁴ Til en slik vekkelse krevdes et propagandaapparat, som de hadde i de skandinaviskinnede avisene, festene, kunsten, diktene, talene og foredragene.

Det viktigste forbeholdet når skandinavismen skal betraktes som en form for nasjonalisme, må være skandinavismens mangfoldighet. Som jeg allerede har vært inne på var skandinavismen hele tiden i endring, og det fantes flere ulike retninger. De rene kulturskandinavistene forfektet ikke det politiske aspektet. Et ytterligere kompliserende forhold er hvilken rolle de tilla de norske, svenske og danske særtrekkene. Det forekommer nemlig mange tilfeller av en moderat retning innen skandinavismen som ikke ville ramme enkeltlandenes særegenhet. Øystein Sørensen har påpekt en form for svak skandinavisme, og

⁷³ Holmberg 1946: S. 93.

⁷⁴ Hettne et al. 1998: S. 282.

det var gjerne disse som vektla særegenheten.⁷⁵ Disse skandinavistene var langt mer pragmatisk, og noen form for forening, politisk eller kulturell, var ikke et mål i seg selv, i alle fall ikke i nær fremtid. Det var det nordiske samarbeidet som var målet. Enkeltnasjonene skulle blomstre innenfor et komplementært samarbeid. Denne formen for skandinavisme har få trekk av å være en nasjonalistisk bevegelse, og det var denne som kom til å overleve 1800-tallet.

Et annet syn på skandinavismen er også mulig, en slags instrumentell skandinavisme, hvor skandinavismen kun var et middel for et land eller en sak. For Sveriges vedkomne kan det i så fall dreie seg om at skandinavismen blir et middel for å oppnå en liberal konstitusjon med den norske som forbilde. En annen mulighet er et slags storsvensk perspektiv, hvor skandinavismen kun blir en strategi for å oppnå svensk dominans i Norden. Dette instrumentelle synet kan ligne på det Jens Arup Seip bruker på den norske skandinavismen. Han karakteriserer skandinavismen som en lære om forholdet mellom stater. Synet er kanskje mest fruktbart innenfor det han kaller forsvarsskandinavisme, hvor skandinavismen er en form for forsvarsstrategi eller allianse.⁷⁶ Det er i denne sammenhengen langt fra tale om noen form for nasjonalisme, men heller realpolitikk. Perspektivet er etter mitt syn ikke dekkende for den skandinaviske bevegelse i sin helhet, og langt fra beskrivende for innholdet og meningene som blant annet fremkom på de skandinaviske studentermøtene. Likevel kan det ha noe for seg på det høyeste plan, for eksempel i 1857, da det pågikk forhandlinger om et skandinavisk forsvarsforbund. Da Carl XV under det såkalte kongemøtet på Skodsborg i 1863 lovet Fredrik VII å sende 20 000 tropper til forsvar av Ejdergrensen dersom tyskerne angrep, var det neppe fordi han var skandinavisk nasjonalist. Skjønt han hadde ved flere anledninger hadde vist sympati med skandinavismen. Hans vilje til innsats for danskene var nok heller fundert på at han ennå øynet et håp om å bli tatt som tronarving etter den barnløse kong Fredrik, eller at han så seg tjent med et Danmark som ikke var svekket, med hensyn til maktbalansen. Det er i begge tilfeller kun snakk om ren interessepolitikk.⁷⁷

⁷⁵ Sørensen 2001: S. 235. Jf. også Ruth Hemstad som betegner den som praktisk skandinavisme. (Hemstad 2004: S. 194).

⁷⁶ Jens Arup Seip 2002: S. 40f.

⁷⁷ Lundh 1951: S. 55

Konklusjon

Skandinavismen i bred forstand hadde altså mange fellestrekk med andre nasjonalismer, både som kulturnasjonalisme og politisk nasjonalisme med definerte ytre fiender. Dessuten har jeg forsøkt å påvise at skandinavismen var noe mer enn et vanlig politisk tankesett. Dette både ved dens uttrykksform, men også ved dens bredde i forståelse av dens innhold: både liberal og konservativ.⁷⁸ Det kan dessuten tilføyes, slik Nils Elvander påpeker, at det finnes eksempler på at liberale skandinavister til og med var villige til å vike fra liberalismen til fordel for skandinavismen, om det krevdes.⁷⁹ Men bevegelsens bredde er også en utfordring når den skal vurderes som nasjonalistisk retning. Ikke alle deler av den skandinavistiske bevegelsen uttrykte samme mål om politisk samling. Dessuten ser vi spor av slike tanker i ulik grad til ulike tider. Argumentene som ble brukt for å legitimere bevegelsens mål varierte også. Om skandinavismen betraktes som en nasjonalisme må derfor ses i forhold til hvilken del av den skandinaviske bevegelsen det siktes til. I det følgende skal jeg se nærmere på skandinavisme i snevrere forstand, nemlig slik den ble uttrykt innen Skandinavisk Selskab.

⁷⁸ Thorkildsen 1994.

⁷⁹ Nils Elvander [uten år]: "Från liberal skandinavism till konservativ nationalism i Sverige" i *Uppsatser Svensk historia*. [Også publisert i *Scandia* 1961]. (Studentlitteratur). Lund. S. 3

Kapittel 3:

Miljøet rundt Skandinavisk Selskab etableres

Skandinavisk Selskab ble grunnlagt på en idé som hadde vært sentral for den akademiske eliten gjennom tre tiår. Likevel hadde det ikke vært behov for å formulere et fullstendig skandinavistisk program og etablere en skandinavistisk organisasjon før – det hadde i alle fall ikke blitt gjort noen vesentlige forsøk på en slik institusjonalisering i Norge. I dette kapitlet vil jeg se på hvilke omstendigheter som førte til grunnleggelsen, hvilket miljø selskapet utgikk fra, hvordan programmet ble formulert og hvordan selskapet ble organisert. Hvorfor stifte en slik organisasjon? Hva var de grunnleggende politiske målene? Hva kjennetegnet miljøet rundt selskapet? Hvem var de ledende medlemmene? Hva kan vi si om kontinuiteten i forhold til tidligere skandinavisme, særlig studenterskandinavismen? Til sist vil jeg også se grunnleggelsen av Nordiska Nationalföreningen i Stockholm noen måneder etter Skandinavisk Selskabs stiftelse, som en parallell. I hvilken grad var de to miljøene sammenfallende? Var Nationalföreningen stiftet etter norsk mønster?

En bevegelse i krise

Skandinavistisk debatt i Studentersamfundet

Da forholdene i Danmark tilspisset seg høsten 1863, brøt det ut debatt i Studentersamfundet om hvordan Samfundet skulle forholde seg til situasjonen. Studentene hadde friskt i minne stemningen fra det nordiske studentmøtet i Lund og København 1862. Studentmøtet skulle, som det het i invitasjonen fra de danske studentene, ”[...] styrke det nye Broderbaand mellem Nordens Folk og före Forhaabningerne om dets fælles Fremtid deres Opfyldelse imöde!”⁸⁰ Møtet nådde høydepunktet da den svenske pastor Birkedal, til massivt bifall, holdt sin sterkt formanende tale som han avsluttet med: ”Skal vi gjöre et Löfte? Vi vil samle os om Nordens Banner med den Indskrift: *Norden til Eideren, frit og selvstændigt, Holsten over bord!*”⁸¹

⁸⁰ Innbydelse fra studentene i Kjøbenhavn i brev av 1.4.1864, gjengitt i S. A. Hedin (red.) 1863: *Studentmötet i Lund och Köpenhamn 1862*. W. Schultz, Upsala. S. 3.

⁸¹ Pastor V. Birkedals tale i Kjøbenhavn 16.6.1862, gjengitt i Hedin 1863: S. 186. Birkedal la til: ”[...] men kun til Eideren, ikke en Tomme længer.” (op.cit. s. 183).

Et forslag til en henvendelse til de svenske studentene ble behandlet på medlemsmøte i Studentersamfundet 12. desember 1863, og med utgangspunkt i forslaget fulgte en lang debatt:

Danmarks Sag er vor Sag! Lad os i denne Afgjørelsens Tid minde hverandre om, at Danmarks Kamp for Slesvig er Kamp for nordisk Land og nordisk Nationalitet, at det er Pligt at staa ved Danmarks Side i Kampen, Forsmædelse at lade det udkjæmpe den alene, Klogskab at hjælpe det til Seier, Blindhed at lade det forbløde sig til Nordens Svækkelse.⁸²

Henvendelsen utgjorde en sterk oppfordring til svenskene om å uttale sin mening om saken, og ikke avvente situasjonen. Studentmiljøets tilknytning til den skandinaviske sak, i alle fall tradisjonen med skandinaviskinnede taler, gjorde at motstanderne til forslaget nølte.⁸³ Da motstanderne tok til orde kom heller ikke debatten med det første til å dreie seg om skandinavismen som sådan, men om studentenes kompetanse og anledning til å uttale seg i politiske saker. ”Vi skulle ikke være politiske Kandestøbere!” ble det ble det ytret.⁸⁴ Motstanden var motivert av et konservativt syn på fra hvem man kunne forvente offentlige ytringer om rikspolitiske saker. Dette innebar at studentene skulle spille en aktiv rolle som opposisjon. Motstanderne viste derimot lojalitet ovenfor regjeringen, og ønsket å avvente dennes avgjørelse. I Sverige var de skandinaviskinnede langt mer reservert på dette tidspunktet, og ikke like velvillige til å gjøre en innsats for danskene.⁸⁵

Debatten kom videre til å handle om studentenes løfter om å stå sammen med danskene var forpliktende. Bernhard Dunker spurte retorisk om: ”[...] vore kraftige Taler om Nordens Enhed i Lykke og Fare, i krig og fred, kun [var] Høflighedens Tak for Mad, bestemt til at bortdunste som Vinens Dufter?”⁸⁶ De ”virkelige” skandinavistene, de som var villig til å ofre noe for samholdet, og som hadde ment noe med løftene, ble bedt om å stå frem. Ved voteringen fikk forslaget stort flertall.⁸⁷ Blant de 120 som stemte mot var det flere som i forlengelsen av debatten (i dette tilfelle i Studentersamfundets blad *Studenterblade*) følte behov for å oppklare at deres votum nødvendigvis ikke var antiskandinavisk.⁸⁸ Skandinavismen hadde overlevd den første debatten hvor ideen ble satt på prøve i

⁸² Det Norske Studentersamfunds arkiv. Henvendelsen (adressen) er også gjengitt i *Morgenbladet* 14. desember 1863.

⁸³ *Morgenbladet* 14. 15. og 16. desember 1863. Studentersamfundets forhandlingsprotokoll for 12.12.1863 refererer ikke møtet, men henviser bare til avisen.

⁸⁴ Student Johan Vibe i *Morgenbladet* 14.12.1863.

⁸⁵ Clausen 1900: S. 190.

⁸⁶ Bernhard Dunker i *Morgenbladet* 15.12.1863.

⁸⁷ Stemmetallet var 302 for og 120 mot adressen. *Morgenbladet* 14.12.1863.

⁸⁸ *Studenterblade* 17.12.1863, Studentersamfundets arkiv, Ra.

Studentersamfundet, den var inntil videre fortsatt knyttet til studentmiljøet. Henvendelsen ble avsendt til studentene i Lund og Uppsala, og det kom positivt svar fra begge steder.

Uppsalastudentene manifesterte i sitt telegram: ”Før ett enigt Norden från Nordcap till Eideren!”⁸⁹

Rett etter debatten hadde blusset opp i Studentersamfundet innkalte 66 Christianiaborgere til et folkemøte om deltagelse i forsvaret av Danmark. Bernhard Dunker talte for saken, og det skal ha vært 3000 til stede på møtet. En adresse til kongen ble lagt frem for votering, som sa at folket ønsket et svensk-norsk engasjement i kampen for Nordens grense. Kun tre stemte mot forslaget. Lignende møter ble avholdt i andre norske byer, hvorfra det kom langt mer lunkne meldinger. En adresse ble vedtatt i Trondheim, men i mer forsiktig ordelag. I Kristiansand ble det ikke vedtatt noen adresse, selv om det ble holdt et møte hvor danske sympatier ble uttalt. Fra Bergen og Stavanger hørte man om at folket hadde en annen oppfatning, skjønt neppe noen av disse uttalelsene kan antas å ha vært representative på vegne av folket. Til møtet i Christiania var det kun sendt invitasjon til skandinaver, dette riktignok i følge den antiskandinaviske svenske avisen *Daglig Allehanda*.⁹⁰

Bitter passivitet

Kong Karl hadde våren 1863 gått langt i sine signaler om deltagelse i en eventuell væpnet konflikt mellom Danmark og det tyske forbund. Kongens tilsynelatende tilslutning til skandinavismen hadde næret skandinavistenes håp. I et utkast til traktat mellom Sverige-Norge og Danmark het det at 20 000 mann skulle stilles til disposisjon for den danske kongen i tilfelle av et tysk angrep. Kongen hadde gitt sitt løfte uten å sikre seg støtte i regjeringen, noe som kom til å lede mot skuffelse. Allerede tidlig i september 1863 var det i realiteten klart at statsrådet ikke ville gi støtte til denne alliansepolitikken. Også Georg Sibbern, den norske ministeren, var negativt innstilt. Imidlertid var ikke regjeringens politikk allment kjent før i begynnelsen av desember. En ytterligere bekreftelse på at det ikke ble noen svensk-norsk deltagelse i Danmark kom da Stortinget, som hadde mulighet til å uttale seg i alliansespørsmål, 29. mars 1864 fattet et vedtak som i praksis, premissene tatt i betraktning, utelukket norsk støtte.⁹¹

⁸⁹ Telegram fra Uppsala 21.12.1863, Det Norske Studentersamfunds arkiv, Ra.

⁹⁰ Clausen 1900: S. 190 f.

⁹¹ Clausen 1900: S. 172 ff.

Vinteren og våren 1864 var preget av urolighetene i Danmark. De pågående kampene og følelsen av avmakt skapte en bitter stemning i Studentersamfundet. I begynnelsen av februar tapte danskene det gamle forsvarsverket Danevirke. Fra møtet i Studentersamfundet 7. februar ble det bare referert: ”Ingen Forhandlinger. Trykket stemning i anl. Opgivelsen af Dannevirke.”⁹² Feiringen av grunnlovens 50-årsjubileum, 17. mai 1864, ble også preget av situasjonen i Danmark. Det ble talt for å innskrenke markeringen som et uttrykk for sympati med danskene. I svaret på den danske studenteforeningens festhilsen het det:

Ogsaa for os har Tanken om Eders Fædrene lands Trængsel kastet skygge over Festdagens Glæde [...] fordi det tykkes os i mange Maader tungt, at Danmark har staaet ene i Kampen. Tal ellers ikke formeget til os om vor ’norske Trofasthed’: det tør hælde, at den har været mindre, end den skulde, og at vi Studenter ikke have gjort det, hva vi lod vente i ’de glade Dage’ [...]”⁹³

Når både Stortinget og regjeringen hadde unnlatt å støtte danskene, ble spørsmålet om studentene burde melde seg som frivillig som soldater i Danmark aktuelt. Et møte om dette ble holdt (2. april 1864) og oppmøtet var stort. Debatten stod om studentenes forpliktelse til personlig deltagelse i krigen, uavhengig av myndighetenes avgjørelse.⁹⁴ Tankegangen hos de som krevde deltagelse var at det nå måtte handling følge ord. Enkelte lot seg verve som frivillige, og det ble dessuten arrangert en pengeinnsamling til de frivillige. Debatten fortsatte senere i en mer prinsipiell retning, spørsmålet som nå ble diskutert var ”Hvorvidt gaar Studentens Forpliktelse ligeoverfor Ideen saa langt som til at dø for den?”⁹⁵

Splittelse

Også utover våren 1864 fortsatte debattene om skandinavismen i Studentersamfundet. Debattene fikk stor oppslutning, både hva gjelder oppmøte og oppmerksomhet fra pressen. Spesielt interessant er en debatt i slutten av april, som tok for seg skandinavismen som idé og politisk retning. ”Betydningen af en politisk forening med Hensyn til de enkelte Nasjonaliteter” og ”Aanden i Nordens tidligere Historie” var av temaene som ble gjort til gjenstand for en lengre diskusjon.⁹⁶ Det er imidlertid tydelig at skandinavismen begynte å miste fotfeste i Studentersamfundet. Splittelsen om denne saken ble dypere. At saken ikke lenger bare var gjenstand for festtaler, men manifesterte seg mer praktisk, ser ut til å ha skapt et behov hos de lunkne eller antiskandinaviske for å ta avstand. Følgelig tok debattene etter

⁹² Forhandlingsprotokoll 7.2.1864. Det Norske Studentersamfunds arkiv. Ra.

⁹³ Brev til Studenteforeningen i København. Christiania, 29.5.1864. Det Norske Studentersamfunds arkiv. Ra.

⁹⁴ Forhandlingsprotokoll 2.4.1864 og styrets protokoll 1.4.1864. Det Norske Studentersamfunds arkiv. Ra.

⁹⁵ Forhandlingsprotokoll 16.4.1864. Det Norske Studentersamfunds arkiv. Ra.

⁹⁶ Forhandlingsprotokoll 23.4.1864. Det Norske Studentersamfunds arkiv. Ra.

hvert form av et oppgjør, som for eksempel ved at spørsmålet om man i det hele skulle diskutere politikk ble tatt opp.⁹⁷ Høsten samme år ble skandinavismen satt opp mot ”Norskhedsbetræbelserne”. Formannen innledet debatten med at disse ikke stod i absolutt fiendtlig forhold til hverandre, de utsprang begge fra samme kilde: ”Nationalitetsbevidstheden”.⁹⁸ Fokuset var på språkpolitikk, og det var langt fra alle som mente de var forenlige.⁹⁹

Det hadde også oppstått et skille mellom de eldre og yngre i Studentersamfundet. Dette kommer til uttrykk ved flere anledninger.¹⁰⁰ Da det ble debatt om henvendelsen til de svenske studentene med oppfordring til å uttale sin støtte danskernes sak, uttrykte prof. Faye skuffelse over at det kom innvendinger. Særlig var han skuffet over at det var de yngre studentene som hadde innvendinger, ”[...] fra hvilke man i Almindelighed er mere vant til at høre Udbrud af den varme broderlige Følelse [...]”.¹⁰¹ De som fortsatt var studenter tok imidlertid sjelden ordet i debattene. Under debatten om adressen kom det kun innlegg fra én student. Han ytret seg mot adressen, og hevdet fedrelandet måtte settes foran en bistand til danskene.¹⁰² Av de øvrige 16 som holdt innlegg i debatten var ti med på å stifte Skandinavisk Selskab noen måneder senere.¹⁰³ At en skandinavisk henvendelse til svenske studentbrødre ikke lengre kunne vedtas uten innsigelser, og at skandinavismen ikke lengre hadde full støtte i Studentersamfundet, skapte et behov hos skandinavistene for et nytt forum. For å etterkomme behovet ble Skandinavisk Selskab stiftet.

⁹⁷ Forhandlingsprotokoll 26.11.1864. Det Norske Studentersamfunds arkiv, Ra.

⁹⁸ Formannen var kgl. Fullmektig Ferdinand Roll, en aktiv skikkelse i Skandinavisk Selskab.

⁹⁹ Forhandlingsprotokoll 29.10.1864. Det Norske Studentersamfunds arkiv, Ra.

¹⁰⁰ Så som i møtet 12. desember 1863 (*Morgenbladet* 15.12.1863) og ved debatten i forkant av valg av formann våren 1864 (den ”eldre” Ferdinand Roll ble valgt) (Forhandlingsprotokoll 12. og 19.3.1864. Studentersamfundets arkiv, Ra.).

¹⁰¹ *Morgenbladet* 15.12.1863. Prof. Frans Christian Faye (1809-1890) var med å stifte Skandinavisk Selskab.

¹⁰² Studenten var Johan Vibe (1840-1897).

¹⁰³ De ti var: kg. fullmektig Ferdinand Roll, h.r.advokat J. Andresen, antikvar N. Nicolaysen, overrettssakfører Joachim Ebbell, folkehøgskolemannen Olaus Arvesen, korpslege J. Vogt, h.r.advokat D. Faye-Hansen, prof. Frans Chr. Faye, prof. Torkel H. Aschehoug, prof. Marcus J. Monrad.

Stiftelsen av Skandinavisk Selskab

Et livsspørsmål

Ole Andreas Bachke konkluderte i sin fremstilling av situasjonen i 1864 med at det var ”[...] et Livsspørgsmaal for de nordiske Folks Fremtid, at den skandinaviske Forening maate blive bragt i stand.”¹⁰⁴ Det var altså ikke tvil om sakens viktighet. Bachke viste til den militære trusselen og viktigheten av å stå sammen for å forsvare friheten og selvstendigheten. Han siktet til ”[...]Tanken om at blive regjerede fra Berlin og St. Petersburg [...]”.¹⁰⁵ Det var danskene som ble rammet denne gangen, men neste gang kunne det være nordmennene eller svenskene. ”Den Skjæbne, hvormed man truer det danske Folk, advarer os om hva Fremtiden byder os.”¹⁰⁶ Men det var ikke bare sikkerhetspolitiske hensyn som gjorde saken så aktuell. Bachke argumenterte også med den nasjonale fellesskapet med danskene, og slo fast at like så lite som det danske folket kunne tåle å bli ofret for den tyske sak, ”[...] kunde de to forenede Folk paa den skandinaviske Halvø taale en saadan Amputation af den nordiske Nationalitet.”¹⁰⁷

I lys av at det var krigen i Danmark som gjorde saken så aktuell, kan Skandinavisk Selskab ses som en reaksjonsbevegelse, en reaksjon på myndighetenes passive politikk. Men selskapet så hadde også et program som så fremover, som var en helhetlig strategi for samling av de tre landene.

Stiftelsen

I mai 1864 hadde det blant flere fremtredende menn i Christiania blitt drøftet muligheten for å stifte en forening som skulle virke for en tettere forbindelse mellom de skandinaviske landene. Tankene ble også gjort til handling. Det ble formulerte forslag til program og

¹⁰⁴ Ole Andreas Bachke 1864: *Skandinavismen*. Christiania. Side 22-23. [“Forening” betyr her naturlig vis samling, ikke organisasjon].

¹⁰⁵ Ibid.: S. 7.

¹⁰⁶ Ibid.: S. 12.

¹⁰⁷ Ibid.: S. 12.

statutter for en slik forening. Disse ble vedlagt brev med invitasjon til stiftelsesmøte, som ble sendt ut til de en rekke christianiaborgere.¹⁰⁸

31. mai 1864 ble det avholdt møte i Børsen i Christiania for å drøfte om det skulle stiftes et skandinavisk Selskap.¹⁰⁹ Omtrent 180 deltok på møtet, som ble ledet av Ludvig Kristensen Daa.¹¹⁰ Selv om de innbudne i følge *Morgenbladet* var "[...] Medborgere af alle Klasser [...]", var det langt fra et representativt utvalg av byens befolkning som møtte opp.¹¹¹ Det var professorer, byråsjefer og andre embetsmenn, leger, advokater, offiserer og øvrige borgere i samme sosiale sjikt som dominerte. Noen kjøpmenn deltok også, og mellom rekkene av av menn fra det høyere sosiale sjikt, to snekkere og en skomaker.¹¹²

På bakgrunn av ordlyden i invitasjonen til stiftelsesmøtet, som hadde et forbehold om at de inviterte var de som "[...] med os er enig om Ønskeligheden af at stifte et skandinavisk Selskab og i det Væsentlige tiltræder det hoslagte Udkast til Program og Statuter", kan vi slutte at de som møtte sluttet seg til skandinavismen.¹¹³ Mange av deltagerne på stiftelsesmøtet hadde allerede fra før av vært direkte engasjert for skandinavismen. Som tidligere vist var flere aktiv i debatten om skandinavismen i Studentersamfundet i 1863 og våren 1864. Flere hadde også vært med på å ta initiativ til en innsamlingsaksjon for frivillige til krigen i Danmark i april 1864. Av de 31 initiativtagerne til innsamlingen var 18 av dem som deltok ved stiftelsen av selskapet.¹¹⁴ Likevel foregikk debatten om et selskap skulle opprettes med "meget Livlighed".¹¹⁵ Alle tilsluttet seg ideen om å opprette et Skandinavisk selskap, men noen av møtets deltagere mente tidspunktet var uheldig. De ønsket å vente til

¹⁰⁸ Invitasjonsbrev av 27.5.1864 gjengitt i *Morgenbladet* 2.6.1864. *Morgenbladet* oppga ikke hvor mange invitasjonen ble sendt ut til. Følgende hadde underskrevet brevet: advokat I. Andresen, prof. T. H. Aschehoug, stipendiat C. Bang, prof. Ole Jacob Broch, lektor L. K. Daa, banksjef F. H. Frølich, boktrykker P. T. Mallings, prof. M. J. Monrad, bankadministrator J. P. Olsen, sorenskriver Chr. Platou, overrettsassessor A. Thomle, assessor O. A. Bachke, riksarkivar M. Birkeland, overlærer Jak. Løkke, lektor E. Thaasen, h.r. advokat N. Nicolaysen, fullmektig F. Roll, fabrikkieier H. Schou. Disse var altså initiativtagerne til Skandinavisk Selskab.

¹⁰⁹ Invitasjon til medlemskap i Skandinavisk selskab i Ole Jacob Broch [uten år]: *Skandinaviske Afhandlinger*. [Privat innbundet samling av trykksaker, Nb].

¹¹⁰ *Morgenbladet* oppgir at omtrent 150 deltok. Av disse stemte, i følge samme, omtrent 12 mot opprettelse på dette tidspunktet, og de øvrige som stemte for lot seg anføre som innbydere til medlemskap i selskapet. I innbydelsen til medlemskap (Skandinavisk Selskabs arkiv, Ra.) er det imidlertid påtegnet 168 innbydere.

¹¹¹ *Morgenbladet* 2.6.1864.

¹¹² Innbydelse til medlemskap i Skandinavisk Selskab. Pressemelding, 31.5.1864. Skandinavisk Selskabs arkiv, Ra.

¹¹³ Invitasjonsbrev av 27.5.1864 gjengitt i *Morgenbladet* 2.6.1864.

¹¹⁴ Oppfordring til å støtte innsamlingen. Løpeseddel av 7. april 1864, i Det Norske Studentersamfunds arkiv, Ra.

¹¹⁵ *Morgenbladets* formulering. *Morgenbladet* 2.6.1864.

situasjonen i Danmark var avklart.¹¹⁶ Dessuten ble det hevdet at et slikt initiativ neppe ville bli godt mottatt verken i Danmark eller Sverige så kort tid etter nordmennene hadde latt være å støtte danskene i krigen. En stor majoritet av møtets deltagere ønsket likevel at dette politiske initiativet skulle tas på dette tidspunktet, og de fleste talerne argumenterte for opprettelse av selskapet. Ved votering var det kun omtrent tolv stemmer mot at Skandinavisk Selskab skulle opprettes med det samme.¹¹⁷ Det ble argumentert for opprettelsen med at selv om det helst skulle ha skjedd tidligere ville det aldri være for sent. Disse trodde at den alvorlige situasjonen hadde bevist at et nærmere samhold var nødvendig:

De haabede ogsaa, at Tidens alvor og farer vilde nøde baade Danske og Svenske saa uimodstaaeligen til at søge Redning i Nationalitetsideen og i Grundlæggelsen af en fuldkomnere Samfunds-Forfatning, at den gamle fordærlige Mistillid og Miskjendelse nu mindre vilde være at befrykte.¹¹⁸

Selskapets program

Skandinavisk Selskabs program tok utgangspunkt i at Norge, Sverige og Danmark måtte stå sammen for å overleve og for å fremme en indre utvikling.

Naar Folkeslægtskabet i vor Tid erkjendes som den tryggeste Grundvold for et frit Borgersamfund, maa denne Idés Sandhed især være indlysende for de skandinaviske Stammer, af hvilke enhver enkelt er for faatallig til kraftigt at udvikle sit indre Liv eller sikkert at væрге sin Tilværelse mod ydre Angrep.¹¹⁹

Slektskapet mellom de skandinaviske folkene skulle altså være grunnlaget for en tilnærming av landene. Bak dette ligger det også en bestemt oppfatning av hvordan samfunnet utviklet seg. Det ble oppfattet som den rådende tendens at små stater slo seg sammen med andre til større enheter eller ble oppslukt. I dette skimtes også en deterministisk historieforståelse. Historien ledet mot større stater, og man hadde å forholde seg til dette om man skulle beholde friheten. Et fellesskap skulle grunnlegges på folkenes slektskap, og skandinavene skulle slik bli et levedyktig folk, i stedet for å bli underkuet hver for seg. Dette fellesskapet skulle også manifesteres i en politisk sammenslutning.

Utover dette var programmet lite konkret, og langt fra utfyllende (formulert over en side).

Virkemidlene for å oppnå målene ble ikke presisert, men det skulle være selskapets

¹¹⁶ Det ble vist til den pågående konferansen i London. På konferansen foregikk det forhandlinger mellom danskene og tyskerne, ledet av engelskmennene.

¹¹⁷ ”Omtrent tolv stemmer” er Morgenbladets formulering. *Morgenbladet* 2.6.1864.

¹¹⁸ Referat fra stiftelsesmøtet i *Morgenbladet* 2.6.1864.

¹¹⁹ Program for Det skandinaviske Selskab i innbydelse til medlemskap i selskapet. Pressemelding, 31.5.1864. Skandinavisk Selskabs arkiv. RA. (Heretter: Programmet av 1864).

arbeidsform å komme frem til disse ved åpen diskusjon.¹²⁰ Det ble altså tatt høyde for i programmet at meningene virkemidlene for politisk samling kunne være delte. Likevel beveget programmet seg i mer konkret retning på et par punkter. Det ene var relativt ukontroversielt; selskapet skulle arbeide for å fjerne unaturlige skranker mellom landene og forbindelser skulle opprettes og befestes. Dette var et generelt prinsipp, som gjaldt både det kulturelle og politiske felt, ”[...] ethvert Punkt af det materielle og aandelige Livs Omraade [...]”.¹²¹ Det andre konkrete punktet var mer problematisk for enkelte og skulle bli omdiskutert, nemlig den sterke unionistiske forankringen. Samlingen skulle realiseres ved at det øvrige Skandinavia, det vil si Danmark, skulle inkluderes i den allerede eksisterende unionen mellom Norge og Sverige. Styrking og utvikling av unionen ble derfor en sentral del av selskapets politikk.¹²²

Selv om selskapets formål var en politisk samling med utgangspunkt i unionen, ble det påpekt at det lokale selvstyret skulle bestå. Uten at det ble gjort nærmere rede for hva dette innebar, ble det fastslått at samlingen skulle skje ”[...] under Bevarelse af hvert Folks Selvstændighed i indre Anliggender [...]”.¹²³

Hvordan selskapet skulle organisere sin virksomhet ble regulert i statuttene. Dette gjennom fire korte paragrafer. Det skulle velges en direksjon, et styre, med sju medlemmer. Disse hadde en funksjonstid på ett år, og styret skulle ha en lønnet sekretær. Videre ble det bestemt at alle skulle ha adgang til medlemskap: ”Medlemmer af alle Samfundsklasser optages.”¹²⁴ Det var et viktig prinsipp å inkludere alle deler av befolkningen i medlemsmassen, det skulle være et ”offentlig Selskab”¹²⁵ Dette var en motsetning til lukkede foreninger, noe som var et kjent fenomen i tiden, som for eksempel Studentersamfundet hvor det kun var adgang for studenter og akademikere. Det skulle rekrutteres bredt, noe pressemeldingen fra stiftelsesmøtet som også var en invitasjon til medlemskap, tok høyde for.

Selskapet skulle avholde møter jevnlig, i utgangspunktet en gang i måneden. Det viste seg likevel at møtefrekvensen avtok nokså raskt. Møtehyppigheten kom også etter hvert til å

¹²⁰ Programmet av 1864.

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Programmet av 1864.

¹²⁵ *Morgenbladets* formulering. *Morgenbladet* 2.6.1864.

varierte sterkt, med mange møter i enkelte perioder og fullstendig opphold i andre.¹²⁶ Møtene ble avholdt i Studentersamfundets lokaler, i alle fall den første tiden.¹²⁷ De skulle inneholde diskusjoner og foredrag som fremmet selskapets formål.¹²⁸ Det var midlene til forberedelse av politisk sammenslutning av de tre skandinaviske statene som skulle diskuteres.¹²⁹

Skandinavisk Selskab skulle gjøre det klart for sine landsmenn hvor tjenlig en skandinavisk samling ville være både i krig og fred.¹³⁰ I krig gjennom et felles forsvar. I fred gjennom samarbeid på en rekke områder, så som juridisk samarbeid, fri handel og universitetssamarbeid. Selskapet diskuterte i mindre grad hvordan den samlede stat skulle organiseres og hvordan en felles konstitusjon skulle utformes. Dette ble i alle fall ikke tatt opp som egne saker på selskapets møter. Ludvig Kristensen Daa begrunnet dette med at en slik debatt ville lede oppmerksomheten bort fra det vesentlige til små forhold rundt samlingens utforming, og at det ville skape unødvendig uenighet om detaljer.

Vi have sögt vor undskyldning i det norske ordsprog, at man ikke skal sælge huden for björnen er skuddt. Thi vel er det slemt at jægerne efter vunden sejr blive uens. Men sikrere er det at udyret ikke bliver dræbt dersom trættten begynder under forberedelserne.¹³¹

Det er tydelig at Daa på vegne av Skandinavisk Selskab oppfattet en debatt om spørsmålene rundt en politisk samling som kontroversielle. De senere opphetede diskusjonene om skandinavismen i Norge, med kulminasjon i den såkalte ”amalgamasjonsfeiden”, viser dette var en riktig oppfattelse av det politiske klima. Daa trakk også frem at dersom anledningen kom for en skandinavisk samling, og denne ble benyttet av ”[...]beslutsomme og kræftige mænd[...]”, så ville disse mennene fastsette vilkårene uavhengig av hva ”selskabstalere” hadde kommet frem til i forkant.¹³² Selskapet satte sin lit til, i alle fall slik Daa fremstilte det, at disse spørsmål ville det bli enighet om når den tid måtte komme. Men også i andre kontroversielle saker utviste Skandinavisk Selskab en form for beslutningsvegring. Da spørsmålet om frigjøring av håndverk og handel ble diskutert, kom dette tydelig frem. Joh. P.

¹²⁶ Jens Arup Seip 1971: S. 740.

¹²⁷ Styrets forhandlingsprotokoll 10.7.1864. Det Norske Studentersamfunds arkiv, Ra.

¹²⁸ Programmet av 1864.

¹²⁹ *Forhandlinger*, s. 10.

¹³⁰ Ludvig Kristensen Daas tale på vegne av Skandinavisk Selskab på fellesmøte for de skandinaviske foreningene i Stockholm 29.6.1866. Talen er gjengitt i Adolf Hedin 1866: ”Berättelse om Nordiska Nationalföreningens möte den 29 Juni 1866”, i *Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur*. [Heretter *Nordisk tidskrift*]. Årgang 1866. S. 299

¹³¹ Daa i *Nordisk tidskrift* 1866: S. 301.

¹³² Daa i *Nordisk tidskrift* 1866: S. 302.

Olsen uttalte det slik: ”[...] saadanne forhold, der gribe ind i den almindelige virksomhed, ser man paa med en vis frygt, og de bør derfor ogsaa behandles med omhu.”¹³³

Foruten selskapets egne møter skulle det søkes forbindelse med lignende organisasjoner i Norge og det øvrige Skandinavia, såfremt slike fantes, for å holde fellesmøter med disse. Noen underavdelinger ble ikke stiftet i Norge så lenge selskapet bestod, det ble det derimot både i Sverige og Danmark. Kontakten med foreningene i de andre landene var relativt liten, og bestod for det meste av utveksling av trykksaker og ved privat brevveksling mellom de sentrale aktørene. I 1866 fikk man imidlertid i stand det eneste fellesmøte som ble arrangert med Skandinavisk Selskab, Nordiska Nationalföreningen fra Sverige (samt dens avdeling i Lund) og Nordisk Samfund fra Danmark. På møtet deltok også Dansk Folkeforening, som også var skandinavisksinnet. Sistnevnte hadde ikke fått noen formell invitasjon, men siden lederen likevel var til stede, fikk han holde en innledning.¹³⁴ Møtet foregikk i Stockholm og hadde omkring 130 deltagere. På programmet stod diskusjon den skandinaviske sak i de ulike landene, foreningenes arbeid og samarbeid for Nordens nærmere sammenslutning sosialt og politisk, samt felles forsvar.¹³⁵

Skandinavisk Selskab vedtektsfestet også at det skulle virke gjennom utgivelse av skrifter.¹³⁶ Dette ble også gjort, ved utgivelse av småskrifter (særlig trykte foredrag), utgivelse av selskapets forhandlinger for de tre første årene og gjennom sentrale medlemmers artikler i aviser og tidsskrifter. *Nordisk tidskrift för politik, vetenskap och ekonomi* var det viktigste tidsskriftet som ideologisk forum for skandinavismen og organ for alle tre foreningene. Det utkom i årene 1866-1870 og hadde bidragsytere fra alle tre landene. Som utgiver stod Lund-professoren Gustav K. Hamilton, som var en profilert skandinavist i Sverige. Ved oppstarten ble det etablert et aksjeselskap, Aktiebolaget för utgifvande af Nordisk Tidskrift, hvor et knapt flertall var norske.¹³⁷ Månedsskriftet *Norden* i Norge hadde en klar skandinavistisk profil, med mange av bidragene fra Skandinavisk Selskabs sentrale aktører. Som utgiver stod J. Lieblein, som var medlem, men ingen fremtredende skikkelse i selskapet.

¹³³ *Forhandlinger*: S. 155.

¹³⁴ Lederen av Dansk Folkeforening var Orla Lehmann.

¹³⁵ *Nordisk tidskrift* 1866.

¹³⁶ Programmet av 1864.

¹³⁷ Hemstad 2008: S. 90.

Programmets politiske innhold og ideene disse bygde på, og hvilke virkemidler selskapet så for seg kunne lede mot skandinavisk samling, skal jeg komme nærmere tilbake til (henholdsvis kapittel 4 og 5).

Miljøet

Ole Jacob Broch presenterte i et fortrolig brev til Aftenbladets redaktør August Sohlman, en av Sveriges mest fremtredende skandinavister, en tredeling av det politiske landskapet i Norge. ”Yderste Venstre” omfattet menn som Søren Jaabæk, Fredrik Bætzmann og Johan Sverdrup og hadde *Dagbladet* som organ. Denne grupperingen mente han var preget av intern maktkamp. I ”det noget nærmere Centrum staaende Parti” eller bare ”Centrum” fantes menn som Johannes Steen, Ludvig Kristensen Daa og Ole Richter, med *Aftenbladet* som organ. Her fantes også de fleste bonderepresentantene, og grupperingen hadde et tett samhold. ”Yderste Høire” var en mindre gruppering som innbefattet menn som Torkel Aschehoug og Otto Løvenskiold, og hadde *Morgenbladet* som organ.¹³⁸ Grupperingene får stå for Brochs egen regning, poenget i min sammenheng er at Skandinavisk Selskab rommet menn fra alle disse politiske leirene. Av de Broch nevnte som fremste menn i hver sin gruppering, finner vi Bætzmann, Daa, Richter, Aschehoug og Løvenskiold som medlemmer. Selskapet favnet altså om et bredt politisk miljø.

I forhold til hva en på denne tiden kunne forvente med hensyn til sosial bredde i en politisk organisasjon, og med tanke på skandinavismens tradisjon som elitebevegelse, hadde selskapet en viss bredde i det sosiale miljøet det dekket. Blant innbyderne til medlemskap i selskapet i 1864 finnes et par håndverkere.¹³⁹ Handelsborgere var det imidlertid mange av, men det var embedsmennene som dominerte.

Uavhengig av hvem som sluttet opp om selskapet som deltagere, er det ingen tvil om at det var en gruppe som kunne knyttes til eliten som utgjorde de ledende medlemmene i selskapet. Ut i fra hvem som deltok aktivt i selskapets møter og uttalte seg på vegne av selskapet, bestod det vi kan kalle de ledende medlemmene av: Torkel Halvorsen Aschehoug, Michael Birkeland, Ole Jacob Broch, Ludvig Kristensen Daa, Ole Andreas Bachke, Jacob Løkke og Otto Løvenskiold. Dessuten kan noen øvrige nevnes som spesielt aktive: Marcus Monrad,

¹³⁸ Brev fra Ole Jacob Broch til August Sohlman, 27.4.1872. Kb.

¹³⁹ Innbydelse til medlemskap i Skandinavisk Selskab. Pressemelding, 31.5.1864. Skandinavisk Selskabs arkiv, Ra.

Hartvig Nissen, Fritz Heinrich Frølich, Jacob Vogt, Joh. P. Olsen, Hartvig C. Christie, G. A. Krogh og til dels Eilert Sundt (skjønt han ikke var aktiv på selskapets møter).¹⁴⁰ Foruten Olsen og Frølich, som var handelsborgere, var de alle embedsmenn.¹⁴¹

De første årene av selskapets virketid (1864-69) fungerte O. J. Broch som formann. Deretter overtok L. Kr. Daa, mens O. Løvenskiold fungerte den siste tiden selskapet eksisterte. Ole Jacob Broch (1818-1889) var en profilert og vel anerkjent vitenskapsmann og politiker i siste halvdel av 1800-tallet. Han var professor i matematikk ved universitetet, og en fremtredende representant på Stortinget, hvor han ledet jernbanekomiteen og var medlem av militærkomiteen (engasjementet for disse sakene tok han med seg inn i Skandinavisk Selskab). Da han ble statsråd i 1869 gikk han ut av Skandinavisk Selskabs styre.¹⁴² Broch var generelt pragmatiker, opptrådte som politisk moderat og orienterte seg mot det politiske sentrum.¹⁴³

Ludvig Kristensen Daa (1809-1877) ble etter en lang og omstridt prosess professor i historie i 1866 (lektor fra 1862), men beskjeftiget seg langt på vei med etnologi. Han tilhørte den patriotiske opposisjonen i 1840-årene, og var tilknyttet Henrik Wergeland, som han siden både brøt og ble gjenforsont med. I sin tid som representant på Stortinget fremsto han som leder av den opposisjonen, men skilte lag med bøndene i enkelte saker (som om ”jødeparagrafen”), hvor han stod sammen med liberale borgerlige. Odd Arvid Storsveen ser hans skandinavisme i tilknytning til et ideal om en opplyst middelklasse. Slik ble skandinavismen for ham et kulturelt prosjekt og skandinavisk selvhevdelse et vern mot nasjonalt forfall.¹⁴⁴ Daa var imidlertid en av de som sterkest knyttet skandinavismen til ideer om skandinavernes som ett folk med felles fortid. Jeg skal komme tilbake til hans vesentligste bidrag til skandinavismens idégrunnlag, en skandinavisk innvandringsteori (kapittel 4).

¹⁴⁰ Dessuten satt følgende i selskapets styre uten å videre utmerke seg i debattene: Olai Olsen og Axel August Hansteen. (Skandinavisk Selskabs arkiv. Medlemsregistret. Ra.).

¹⁴¹ Eilert Sundt var riktig nok fri forsker da Selskapet ble stiftet, men ble sogneprest i 1869 (jf. Bodil Stenseth 2000: *Eilert Sundt og det Norge han fandt*. Gyldendal akademisk, Oslo; og J. B. Halvorsen og Halvdan Koht 1885-1908: *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*. Den Norske Forlagsforening, Kristiania).

¹⁴² Brev fra Ole Jacob Broch til Skandinavisk Selskab, 14.4.1869. Skandinavisk Selskabs arkiv, Ra.

¹⁴³ Karen Mathilde Haugland og Gunnar Christie Wasberg 1999: ”Ole Jacob Broch” [oppslagsord], i Jon Gunnar Arntzen og Knut Helle (red.) 1999–2005: *Norsk biografisk leksikon*. Kunnskapsforlaget, Oslo. Bind 1. Og Jens Arup Seip 1971.

¹⁴⁴ Odd Arvid Storsveen 2000: ”Ludvig Kristensen Daa” [oppslagsord], i Arntzen og Helle (red.) 1999–2005. Bind 2.

Otto Joachim Løvenskiold (1811-1882) var jurist og politiker, profilert i begge virkeområdene. I 1854 ble han høyesterettsassessor, og var ordfører i Christiania og stortingsmann. Løvenskiold markerte seg som politisk konservativ.¹⁴⁵ Han var ikke akademiker av yrke, som mange av de øvrige markerte personene i selskapet, og leverte ikke større skriftlige bidrag om Skandinavismen. Derimot opptrådte han med stor tyngde i debattene rundt selskapet i 1867. For øvrig skal han, i følge Olaf Gjerløw, ha vært ilter som debattant (i likhet med Daa) At hans frie uttalelser om skandinavismen ble gjenstand for mye bråk, kan ha sammenheng med det.¹⁴⁶

Tre andre av de sentrale mennene i Skandinavisk Selskab var markerte konservative. Torkel Halvorsen Aschehoug (1822-1909) var jurist, sosialøkonom, historiker (professor fra 1862) og politiker (stortingsmann og ledende medlem av den andre unionskomité (1865-1867)).¹⁴⁷ Michael Birkeland (1830-1896) var historiker, riksarkivar (1863) og politiker (Christiania bystyre og senere stortingsmann).¹⁴⁸ Aschehoug og Birkeland kom med vesentlige bidrag til skandinavistenes historiesyn (se kapittel 4). Birkeland hadde imidlertid en fortid som radikal demokrat og antiskandinav. Den tredje av de markert konservative var Jacob Løkke (1829-1881), som var filolog og skolemann.¹⁴⁹ Løkke fungerte som sekretær for selskapet, og kom med vesentlige bidrag til skandinavistenes språkpolitikk. Den siste av de sentrale var Ole Andreas Bachke (1830-1890) som var jurist (dommer, senere justitiarius og justisminister og høyesterettsassessor). Bachke var ikke konservativ, men politisk moderat og tilhenger av en demokratisk utvikling.¹⁵⁰

Den ledende kretsen i selskapet bestod altså av tre professorer (Broch, Daa og Aschehoug), riksarkivaren (Birkeland) og to sentrale jurister (Løvenskiold og Bachke), foruten skolemannen Jacob Løkke. Fire av de syv jeg har trukket frem hadde et konservativt politisk syn og forsvarte embetsmannsregimet, to var moderate og sentrumsorienterte, men en, L. Kr. Daa hadde markert seg som politisk liberal politisk. De var alle profilerte politikere, skjønt

¹⁴⁵ Jens Arup Seip 1971: S. 271 f.

¹⁴⁶ Olaf Gjerløw 1938: "Otto Løvenskiold" [oppslagsord], i A. W. Brøgger og Einar Jansen (red.) 1938: *Norsk biografisk leksikon*. Aschehoug & co, Oslo. Bind 8.

¹⁴⁷ Dag Michalsen 1999: "Torkel Halvorsen Aschehoug" [oppslagsord], i Arntzen og Helle (red.) 1999–2005. Bind 1. Jf. også Anne-Lise Seip 1975: *Vitenskap og virkelighet – Sosiale, økonomiske og politiske teorier hos T. H. Aschehoug 1845 til 1882*. Gyldendal, Oslo

¹⁴⁸ Ola Bjerkås 1999: "Michael Birkeland" [oppslagsord], i Arntzen og Helle (red.) 1999–2005. Bind 1. Jf. også Fr. Ording 1919: *Riksarkivar M. Birkeland. Hans liv og virke*. Særtrykk av innledning til *Historiske skrifter av M. Birkeland*. Grøndahl, Kristiania.

¹⁴⁹ Jon Gunnar Arntzen 2003: "Jacob Løkke" [oppslagsord], i Arntzen og Helle (red.) 1999–2005. Bind 6.

¹⁵⁰ Dag Michalsen 1999: "Ole Andreas Bachke" [oppslagsord], i Arntzen og Helle (red.) 1999–2005. Bind 1.

Løkke ikke på samme nivå som de andre.¹⁵¹ Skandinavisk Selskab hadde også relativt stor oppslutning i Christianias sentrale intellektuelle og akademiske miljø, flere av de ledende og mange aktive medlemmer satt i vitenskapelige stillinger. Det kan her nevnes at kretsen hadde en viss bakgrunn i Det Lærde Holland, en krets av Christianias intellektuelle hvor mange kom til å bli betydningsfulle kulturpersoner. I alle fall tilhørte flere av de sentrale menn i selskapet Hollands kjerne.¹⁵²

Kontinuitet i forhold til studenterskandinavismen

Skandinavismen har blitt betraktet som 1840-tallets ungdomsopprør.¹⁵³ Denne observasjonen kan følges opp av en påstand om at Skandinavisk Selskab ble dannet av studenterskandinavistene som hadde blitt eldre og hadde behov for å organisere seg utenfor Studentersamfundet. For å belyse dette er det interessant å se på hvor mange av Skandinavisk Selskabs medlemmer som hadde deltatt på de nordiske studentmøtene, og hvor mange av medlemmene som deltok på studentmøtet i Christiania 1869 (etter selskapet var etablert).

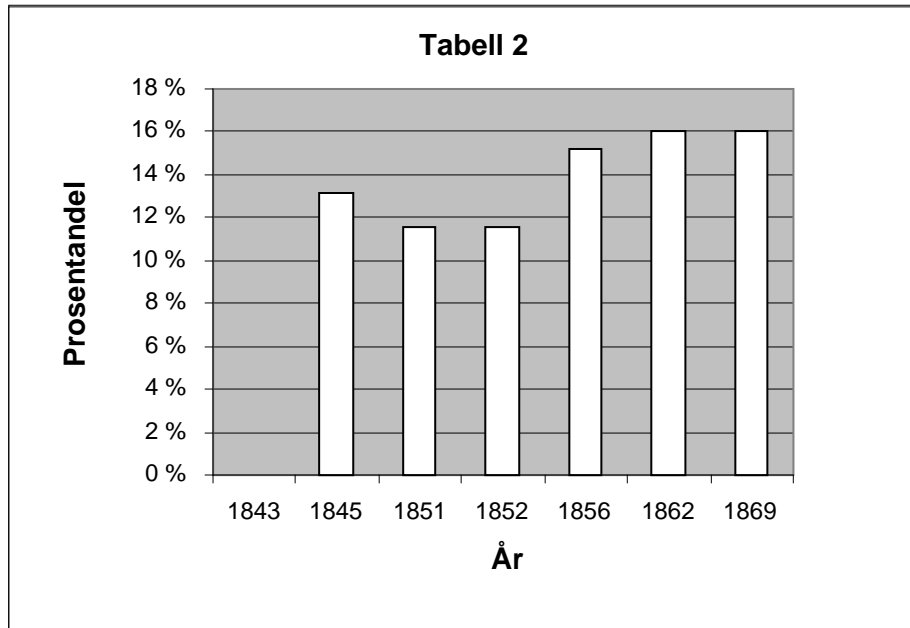
Tabell 1: Studentmøtene			
År	Sted	Norske deltagere totalt	Gjenfunnet i Skand. Selskabs medlemsregister
1843	Uppsala	1	0
1845	Lund/København	144	19
1851	Christiania	768	89
1852	Christiania	599	69
1856	Uppsala	230	35
1862	Lund/København	250	40
1869	Christiania	642	103

Tabell 1: Viser hvor mange nordmenn som deltok ved de skandinaviske studentmøtene og hvor mange av disse som senere ble eller var (gjelder 1869) medlem av Skandinavisk Selskab. (Kilde: Skandinavisk Selskabs arkiv, medlemsregistret. Ra; rapportene fra studentmøtene 1843-1869 (jf. kildeliste)).

¹⁵¹ Jacob Løkke hadde vært ordfører på Lillehammer på 1850-tallet, dessuten markerte han seg i kulturpolitikken (Arntzen 2003).

¹⁵² Bachke, Birkeland og Løkke tilhørte Det Lærde Hollands kjerne. Paul Botten-Hansen, Hollands sentrum, var imidlertid ikke skandinavist. Fr. Ording 1927: *Det Lærde Holland*. Utgitt for Den norske historiske forening, Grøndahl & søns boktrykkeri, Oslo.

¹⁵³ Thorkildsen 1994: Side 192.

Tabell 2: Viser andelen av de norske deltagerne ved hvert av de nordiske studentmøte som også ble (eller var i 1869) medlem av Skandinavisk Selskab. (Kilde: Skandinavisk Selskabs arkiv, medlemsregisteret. Ra; rapportene fra studentmøtene 1843-1869 (jf. kildeliste)).

Som tabell 1 viser varierte antallet norske deltagere på studentmøtene nokså mye. For å si noe om kontinuiteten mellom de studentene som deltok og de som senere ble medlemmer av Skandinavisk Selskab kan derfor antallet norske deltagere totalt og de som senere ble medlemmer ses i sammenheng. Forholdet mellom disse fremgår av tabell 2. Tallmaterialet viser at relativt få av deltagerne på studentermøtene ble medlemmer av Skandinavisk Selskab. Også på studentmøtet som ble arrangert etter selskapet var stiftet, i Christiania 1869, ser vi at deltagelsen fra selskapets medlemmers side var relativt lavt (ca. 16 % av deltagerne var medlemmer). Dette må likevel ses i sammenheng med at av selskapets samlede medlemsmasse i løpet av den tid det virket, var bare 11 % studenter.¹⁵⁴ Sett i forhold til at Skandinavisk Selskab hadde stor andel akademikere i sin medlemsmasse er det påfallende hvor liten sammenheng det ser ut til å være mellom miljøet rundt selskapet og studentskandinavismen. Det viser seg at bare ca 34 % av Skandinavisk Selskabs medlemmer hadde i det hele deltatt på noen av studentermøtene før selskapet ble stiftet (det vil si før møtet i 1869).¹⁵⁵ Av de syv som jeg har nevnt som de mest sentrale menn i selskapet, hadde ingen markert seg på studentermøtene. Birkeland og Løkke hadde derimot tidligere stilt seg kjølige

¹⁵⁴ I henhold til de som var oppført som studenter i medlemsregisteret (Skandinavisk Selskabs arkiv, medlemsregisteret. Ra.).

¹⁵⁵ 148 av Skandinavisk Selskabs 434 registrerte medlemmer hadde deltatt ved ett eller flere av de skandinaviske studentmøtene før 1864. Dette utgjør 34,10 %.

ovenfor skandinavismen.¹⁵⁶ Daa hadde tilhørt patriotene. Aschehoug hadde ikke deltatt ved noen av studentermøtene.¹⁵⁷

Kontinuiteten mellom den tidligere studenterskandinavismen og Skandinavisk Selskab var altså relativt liten. Det gjelder både medlemsmassen og de ledende i selskapet. Det er i alle fall ikke grunnlag for å hevde at det var studenterskandinavistene som hadde blitt eldre som dannet Skandinavisk Selskab. Sett i forhold til studentenes tilknytning til skandinavismen, var det dessuten relativt liten kontakt mellom miljøet rundt selskapet og studentmiljøet, også etter selskapet var etablert. Imidlertid deltok selskapets menn aktivt i debattene i Studentersamfundet, og forsøkte å få oppslutning hos studentene. Flere av debattene hvor den hardeste kritikken mot selskapet kom frem, stod dessuten i Studentersamfundet. Dette vil jeg se nærmere på i kapittel 6.

¹⁵⁶ Ording 1927: S. 150.

¹⁵⁷ Jf. beretningene fra de nordiske studentermøtene. Aschehoug deltok i 1869.

En svensk parallell – Nordiska Nationalföreningen

Skandinaviske foreninger stiftes

Skandinavistiske organisasjoner ble stiftet også i Sverige og Danmark, delvis etter mønster fra Skandinavisk Selskab, i følge Ruth Hemstad. Foreningene skulle alle forberede folket, slik at man ikke ved en ny anledning til skandinavisk samling skulle la sjansen gå fra seg. Svenskene stiftet sin Nordiska Nationalförening kun et par måneder etter nordmennes selskap, mens i Danmark ble Nordisk Samfund offisielt stiftet først i 1866.¹⁵⁸ ”Det er ad den indre Udviklingens Vei, vi, hver for sig, nu atter skulle komme til Skandinavismen”, som det ble fastslått i den danske skandinaviskvennlige nasjonalliberale avisen *Fædrelandet* i august 1864.¹⁵⁹

Nordiska Nationalföreningen ble stiftet i august 1864 av en forsamling av 28 høytstående herrer i Stockholm; riksdagsmenn, embetsmenn og et fåtall handelsborgere. Stiftelsen skjedde etter ”[...] hvarjehanda om och men [...]”, og diskusjonen på møtet var lang.¹⁶⁰ Allerede i oktober samme året var man i gang med å etablere lokalavdelinger ved flere steder: Örebro, Kalmar, Uppsala og Jönköping, og planer forelå for Göteborg.¹⁶¹

En av initiativtagerne til Nordiska Nationalföreningen, redaktøren av *Aftonbladet*, August Sohlman, var i juni 1864 på besøk i København. Han ble av Carl Ploug invitert til et møte i Martsforeningen, hvor han ville treffe sine ”[...] fleste danske Venner samlede paa et sted.”¹⁶² Martsforeningen var stiftet i mars 1864 og omfattet de ledende nasjonalliberale menn i Kjøbenhavn.¹⁶³ Der møtte Sohlman også Michael Birkeland, som oppholdt seg i Kjøbenhavn på denne tiden. Både Sohlman og Birkeland ble hyllet i Martsforeningen.¹⁶⁴ Under oppholdet i Kjøbenhavn skal Ploug ha foreslått at det ble opprettet en slik forening i Stockholm. Et par dager etter møtet i Martsforeningen møttes Sohlman og Birkeland i selskap hos Carl

¹⁵⁸ Hemstad 2004: S. 209 f.

¹⁵⁹ Fra en Christianiakorrespondanse i *Fædrelandet* 12.8.1864. Gjengitt i Erik Möller 1948: *Skandinavisk Stræben og svensk politikk omkring 1860*. G. E. C. Gads Forlag, København. S. 408.

¹⁶⁰ Brev fra August Sohlman til Carl Ploug, 8.8.1864. Kb.

¹⁶¹ Do. 1.10.1864.

¹⁶² Dansken Carl Ploug var en av de fremste skandinavistiske ideologene og redaktør av *Fædrelandet*. Brev fra Carl Ploug til August Sohlman 14.7.1864. Kb.

¹⁶³ Michael Birkeland (Fr. Ording) 1920: *Breve fra riksarkivar Birkeland (1848-1879)*. Steenske Forlag, Kristiania og København. Side 242.

¹⁶⁴ Brev fra Michael Birkeland til O. A. Bachke, 16.6.1864, gjengitt i Birkeland 1920.

Rosenberg, en annen av Danmarks ledende skandinavistiske ideologer. Til stede var også skandinavistene Carl Ploug (dansk), N. C. Frederiksen (dansk) og Georg Rosenmüller (svensk). Her ble skandinavistiske foreningsdannelser i Sverige og Danmark diskutert, og danskene mente det var en fordel om en skandinavisk forening i Sverige ble etablert før i Danmark. Et dansk initiativ kunne vekke anstøt, det kunne tolkes som motivet kun var danskenes egen nytte. Sohlman var imidlertid ikke enig i dette og mente på sin side at det var svært vanskelig å få til en slik stiftelse i Sverige, men lovet likevel å gjøre sitt beste.¹⁶⁵ Han tok med seg ideen tilbake til Stockholm, hvor den politiske stemningen viste seg å ligge til rette for en slik forening. Kort tid etter skrev Ploug for å holde seg oppdatert: ”Jeg længes efter at høre fra Dig hvorledes det gaaer med mit forslag til en Skandinavisk Forening [...]”.¹⁶⁶

Nordiska Nationalföreningen

Foreningen skulle ikke opptre offentlig før den hadde over 300 medlemmer.¹⁶⁷ Dette ble vedtatt på stiftelsesmøtet og August Sohlman poengterte ovenfor Carl Ploug, at foreningen ikke måtte nevnes i danske aviser før den hadde opptrådt i svenske.¹⁶⁸ Sohlman begrunner ikke dette ønsket om diskresjon, men det er rimelig å anta at det berodde seg på en bevissthet om at foreningens program var kontroversielt, samt en uvisshet om hvordan stiftelsen ville bli mottatt. Det gikk også tregt for foreningen i starten, i følge Carl Plougs observasjoner fra Danmark. Han mente årsaken til den langsomme fremgangen var at den politiske situasjonen var vanskelig for skandinavismen.¹⁶⁹ Rekrutteringen foregikk inntil videre ved direkte henvendelser til personer med skandinaviske sympatier, som S. A. Hedins henvendelse til en gammel skandinavist, med forespørsel om han kunne regnes som medlem og om han ville virke til opprettelsen av en lokalavdeling i Wisby. Også Hedin formante: ”Ännu hålla vi saken alldeles tyst [Hedins understreking] [...]”.¹⁷⁰

Skandinavisk Selskab var varsom i sitt program, i alle fall om vi sammenligner med Nordiska Nationalföreningen. Nordmennene nøyde seg med å programfeste at deres formål var å virke til en nærmere politisk forbindelse mellom de skandinaviske landene, men understreket at

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Do. 30.8.1864

¹⁶⁷ Brev fra August Sohlman til Carl Ploug, 8.8.1864 Kb.

¹⁶⁸ Do. 8. august og 1. oktober 1864. Kb.

¹⁶⁹ Brev fra Carl Ploug til august Sohlmann, 24.10.1864. Kb.

¹⁷⁰ Brev fra S. H Hedin til C. J. Bergman, 10.9.1864. Kb.

selvstendigheten i indre anliggender måtte bevares.¹⁷¹ I det svenske miljøet gikk man langt mindre forsiktig frem. S. H. Hedin presenterte Nordiska Nationalforeningen rent ut som en politisk forening ”[...] till skydd för nordisk nationalitet och nordisk frihet.”¹⁷² Foreningen gikk også mye lengre i sitt manifest. Mens Skandinavisk Selskab gikk forsiktig frem, og var forsiktig i formuleringen av sin programerklæring, gikk Nordiska Nationalforeningen rett på sak og lot statuttens første paragraf kort og konsis formulere formålet:

Nordiska Nationalforeningens syftemål är att samla och bringa i närmare samverkan med hvarandra de medborgare som anse det vara af vigt att med alla lofliga medel förbereda de tre nordiska rikernas forening till en konstitutionsell förbundsstat med gemensamt försvarsväsen och gemensam bestyrelse af yttre angelägenheter, men med bevarande af hvarje rikets sjelfständighed i det inre.¹⁷³

Formuleringen ”[...] med alla lofliga medel [...]” var også langt mer radikal enn hva vi finner hos Skandinavisk Selskab. Hos nordmennene het det at tiden ville vise hvilke midler som skulle brukes.¹⁷⁴

Navnet på foreningen, Nordiska Nationalforeningen, viser også at den gikk mer radikalt ut en det norske Skandinavisk Selskab. Det markerte tydelig foreningens nasjonalliberale innfallsvinkel, og rettet seg ikke på samme måte som det norske til alle som kunne si seg skandinaviskvennlige på den ene eller andre måte. Navnet var med på å uttrykke den svenske foreningens mer tilspissede og konkrete program. Selv om et navn som ”Skandinavisk forening” kanskje i utgangspunktet var naturlig, ville det gi assosiasjoner til tidligere foreninger som hovedsaklig litterært formål. Denne foreningen hadde derimot et politisk mål. August Sohlmann innrømmet at betegnelsen nasjonalforening kan minne om de tyske ”Nationalverein”: ”[...] men detta ansåg man icke på något sätt skada; tvert om trodde man att i åtskilligt för vårt enhetssträfvande kunde taga tyskarne till mönster, naturligvis med underkande af deras svulst och skräfval.”¹⁷⁵ Referansene til den tyske og særlig den italienske samlingsbevegelsen var mange. Garibaldi ble dyrket som en helt, og fungerte som politisk forbilde for de nasjonalliberale. Den italienske samlingsbevegelsen, Risorgimento, ble sett på som et forbilde for hvordan skandinavistene skulle lykkes.¹⁷⁶ Tidligere hadde en av de ledende skandinavister i Sverige, som skulle bli en sentral skikkelse i Nordiska Nationalforeningen og var redaktør av Aftonbladet, August Sohlman, hyllet Garibaldi som

¹⁷¹ *Forhandlinger* s. 2.

¹⁷² Brev fra S. H. Hedin til C. J. Bergman, 10.9.1864. Kb.

¹⁷³ *Stadgar för Nordiska Nationalforeningen*. Stockholm, 1865. RaS.

¹⁷⁴ Programmet av 1864.

¹⁷⁵ Brev fra August Sohlman til Carl Ploug, 8. august 1864. Kb.

¹⁷⁶ Katarina Andersson 2004: *Making Politics in the Streets. Political Rituals and Rhetoric in the 1860s Sweden*. Doktorgradsavhandling. European University Institute, Firenze. S. 50 f.

martyr for den italienske frihets sak. Dette var i forbindelse med marsjen mot Roma i september 1862. Fra norsk hold kom det protester mot denne hyllesten.¹⁷⁷ Eksempler på dette er det langt færre av i Norge. I brevvekslingen mellom Sohlman og danske Carl Ploug, begge blant sine lands fremste skandinavistiske ideologer, slår Ploug fast at: ”Uden Revolution gaar det dog neppe [...]” Også dette var sjeldne om ikke usagte ord i det norske skandinavistiske miljøet.¹⁷⁸

Det svenske miljøet

Nordiska Nationalföreningen utgikk fra et miljø av liberale menn som allerede hadde markert seg politisk. Til det første styret ble baron Raab valgt som formann, A. Sohlman som viseformann og S. A. Hedin som sekretær. Styret bestod for øvrig av løytnant Mankell og amanuensis Wieselgren.¹⁷⁹ Baron Adam Raab (1801-1872) var riksdagsmann, og hadde markert en moderat liberal grunnholdning i det ellers overveiende konservative Riddarhuset. Han var gammel skandinavist fra 1840-tallet.¹⁸⁰ Selv om Raab var moderat liberal, var det øvrige styret ikke like moderat. Å velge en baron som ordfører kan ha vært strategisk. Han hadde en rang som kunne være gunstig for foreningen og ”[...] som imponerar på dem, som äro svaga för sådant [...]”.¹⁸¹

August Sohlman (1824-1874) var redaktør i skandinaviskinnede *Aftonbladet* og utpreget nasjonalliberal. Han var sterkt engasjert i blant annet skyttervesenet (han skal ha opptrådt ved flere store anledninger i skarpskytteruniform) folkehøyskolene, Italias samling og Polens sak. Han deltok som frivillig i den dansk-tyske krigen i 1848, og en kamerat derfra skal ha fortalt om hans glødende iver ved de få direkte kamper han var innblandet i. For øvrig tok han initiativ til dannelsen av Fornminneföreningen og bidro slik til å gjenvekke götismens interesse for den norrøne kulturarv.¹⁸² Adolf Hedin (1834-1905) var publisist, medarbeider i *Aftonbladet* og ble senere redaktør. Han var nasjonalliberal, demokratisk og republikaner, og

¹⁷⁷ Protesten fra norsk hold kom fra Fredrik Bætzmann (senere medlem av Skandinavisk Selskab, men ikke av de aller mest sentrale). Han oppholdt seg i Roma på dette tidspunktet som bibliotekar i Skandinavisk forening der. Brev fra Fredrik Bætzmann til August Sohlman, 4. oktober 1862. Kb.

¹⁷⁸ Carl Ploug talte her på vegne av den danske Martsforeningen. Brev fra August Sohlman til Carl Ploug, 8. august 1864. Kb. Carl Ploug talte her på vegne av den danske Martsforeningen.

¹⁷⁹ Brev fra August Sohlman til Carl Ploug, 8. august 1864. Kb.

¹⁸⁰ Staffan Förhammar, 1995-1997: ”Adam Christian Raab” (oppslagsord) i Bertil Boëthius 1918-2006: *Svenskt biografiskt lexikon*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm. Bind 29.

¹⁸¹ Brev fra August Sohlman til Carl Ploug, 8. august 1864. Kb. Sohlman uttaler seg her om en annen adelsmann han ønsket å få valgt som ordfører, friherren general Sprengporten.

¹⁸² Eric Johannesson, 2003-2006: ”Per August Ferdinand Sohlman” (oppslagsord) i Bertil Boëthius 1918-2006: *Svenskt biografiskt lexikon*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm. Bind 32.

deltok i grunnleggelsen av Nyliberala sällskapet i 1867.¹⁸³ Denne organisasjonen markerte seg med et radikalt reformprogram. Julius Mankell (1828-1897) var offiser (løytnant og siden kaptein) i hæren og ble senere statsrevisor. Han hadde medvirket til grunnleggelsen av Nyliberala sällskapet. Mankell skal ha deltatt i kampene i det sørlige Polen i 1863.¹⁸⁴ Harald Wieselgren var publisist og amanuensis ved Kungliga Biblioteket i Stockholm. Han var liberal men skal ikke ha vært svært politisk aktiv, skjønt han nærte stor interesse for utenrikspolitikk. Denne interessen førte til en energisk innsats for bistand til polakkenes frihetskamp, og han reiste i 1856 til Paris på oppdrag fra Oscar I for der å knytte kontakter med den franske pressen og rapportere hjem. På denne måten ble han en del av kongens private diplomati.¹⁸⁵

Reformbevegelse

Det liberale standpunktet til de førende innen Nordiska Nationalföreningen førte til at den skandinavistiske sak og arbeidet for reform av Sveriges politiske system gikk hånd i hånd. En representasjonsreform var tidens overordnede politiske sak i Sverige, og de liberale arbeidet for å erstatte den gamle stenderforsamlingen med et direkte valgt parlament. Den moderat liberale baron Raab inntok riktig nok en mellomposisjon i denne saken.¹⁸⁶ Men andre, så som Hedin og Sohlman, hadde innføringen av et parlamentarisk styresett som en av sine viktigste kampsaker. Som redaktør av *Aftonbladet*, da Sveriges største avis, arbeidet Sohlman for å skape en folkeopinion for reformen.¹⁸⁷ Dette fikk de også støtte for fra Skandinavisk Selskab. Mange av de fremtredende i Skandinavisk Selskab uttrykte sin støtte til saken, også de som ellers inntok et konservativt standpunkt, mens det ikke finnes eksempler må motsatte ytringer.¹⁸⁸ Reformspørsmålet fikk også en direkte tilknytning til skandinavismen. En av veiene frem til samling av landene skulle gå gjennom etableringen av et felles unionsparlament. At Sverige hadde et annet styresett ble sett på som en hindring for en slik etablering. Opprettelsen av et parlament i Sverige kunne være et steg på denne veien, "[...] nu

¹⁸³ Åke Thulstrup, 1969-1971: "Sven Adolf Hedin" (oppslagsord) i Bertil Boëthius 1918-2006: *Svenskt biografiskt lexikon*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm. Bind 18. Jf. også Olle Gellerman 1998: S. A. Helund. *Legendarisk tidningsman och liberal politiker*. Atlantis, Stockholm.

¹⁸⁴ Göran Andolf, 1985-1987: "Julius Mankell" (oppslagsord) i Bertil Boëthius 1918-2006: *Svenskt biografiskt lexikon*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm. Bind 25.

¹⁸⁵ Oscar Wieselgren, 1955: "Harald Ossian Wieselgren (oppslagsord), i Oscar Wieselgren og Bengt Hildebrand (red.) 1955: *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm. Bind 8.

¹⁸⁶ Förhammar 1995-1997.

¹⁸⁷ Johannesson, 2003-2006 og Thulstrup, 1969-1971.

¹⁸⁸ Brev fra Knud Knudsen til August Sohlman, [uten dato] 1866. Kb.

vil rimeligere synsmåter ikke længe kunne holdes holdes nede”, slo Knud Knudsen fast, en av de i det norske miljøet som uttrykte glede over reformen da den ble vedtatt.¹⁸⁹

De ledende innen det svenske miljøet ytret seg kritisk om regjeringens politikk, og knyttet seg slik til en liberal opposisjon.¹⁹⁰ Dette utgjør en motsetning til Skandinavisk Selskab.

Selskapet uttrykte heller en form for regjeringslojalitet, en holdning som for eksempel ble uttalt av Ole Jacob Broch i hans foredrag på et av selskapets første møter. Han poengterte at selskapet hadde å respektere følgene av styringsmaktens politikk, ”[...] om vi end saa meget misbillige den.”¹⁹¹ Det danske skandinavistiske miljøet markerte seg også som mer radikalt enn det norske. To av dets fremste ideologer, Carl Ploug og Carl Rosenberg, markerte seg begge som radikale. Birkeland observerte at ”Rosenberg er en virkelig Revolutionær.”¹⁹²

Ploug uttalte det selv i et privat brev til Sohlman (i forhold til Skandinavias samling): ”Uden revolution gaar det dog neppe [...]”.¹⁹³ Dette dannet en sterk motsetning til utspill i Skandinavisk Selskab, som Hartvig Nissen under festen for unionsjubileet (4. november 1864): ”Vi norske skandinaver ere forresten et loyalt folkefærd. Vi drømme ikke om revolutioner eller statskoups.”¹⁹⁴

Etter norsk mønster?

Initiativet til foreningsdannelsen i Sverige ser altså i følge Sohlmans, Plougs og Birkelands korrespondanse, ut til å ha ligget hos de danske skandinavistene. Selv om det tok to år før Nordisk Samfund i Danmark ble stiftet, forelå det allerede sommeren 1864 planer om en slik forening. Rosenberg forela for Birkeland et utkast til program for en dansk skandinavisk forening, som Birkeland fant å være stort sett overensstemmende med Skandinavisk Selskabs program. Utkastet var imidlertid mer konkret enn det norske programmet, og tok for seg hvordan et nordisk parlament skulle være sammensatt.¹⁹⁵ Det ser imidlertid ut til å være et typisk trekk for Skandinavisk Selskab at de var mindre konkret i sine formuleringer, som en sammenligning med Nordiska Nationalföreningens program også viser. Dette må knyttes til en

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Brev fra August Sohlman til Carl Ploug, 8. august 1864. Kb.

¹⁹¹ *Forhandlinger*: S. 8.

¹⁹² Brev fra Michael Birkeland til O. A. Bachke, 16.6.1864, gjengitt i Birkeland 1920.

¹⁹³ Brev fra Carl Ploug til August Sohlmann, 28.10.1864. Kb.

¹⁹⁴ Hartvig Nissens tale 4.11.1864 i *Forhandlinger*: S 101. Tankegangen Nissen presenterte omtales nærmere i kapittel 5.

¹⁹⁵ Brev fra Michael Birkeland til O. A. Bachke, 16.6.1864, gjengitt i Birkeland 1920.

konservativ skepsis til å knytte seg som politiker til et program. Michael Birkeland slo flere ganger fast at en hver talte på eget ansvar uten å forplikte de øvrige.¹⁹⁶

Både Skandinavisk Selskabs program og valget av navn skilte det fra de to øvrige foreningene. Selskapet var også forsiktig i sin arbeidsform, og avsto i det lengste fra å gjøre politiske vedtak. Det skulle være et diskuterende selskap.¹⁹⁷ Slik fremsto Skandinavisk Selskab som langt mer moderat enn sine søsterforeninger. Stiftelsen av Skandinavisk Selskab kan nok ha vært en inspirasjon for de svenske og danske skandinavistene, men dette uten at de adopterte selskapets program og profil for øvrig.

Konklusjon

Skandinavisk Selskab oppstod i en krisesituasjon for relasjonen mellom Sverige-Norge og Danmark. Det var imidlertid ikke noen krisesituasjon for den skandinaviske bevegelse med tanke på oppslutning og engasjement for saken. En sterk reaksjon fra ulike hold skapte en skandinavisk stemning som endte i institusjonalisering av bevegelsen – stiftelsen av selskapet. Samtidig var det et behov for å skape en organisasjon for skandinavistisk arbeid. Skandinavistene hadde blitt beskyldt for å være upraktiske, å ikke ha evne til å sette handlekraft bak de store tankene om skandinavisk enhet. For å kunne utvise handlekraft var en institusjonalisering nødvendig. For å kunne utøve noen påvirkning på styresmaktene og opinionen, måtte bevegelsen ha en organisasjon som kunne formulere et program og gi en felles stemme å tale med. Slik skulle mulighetene for å unngå en ny krise økes.

Programmet som ble vedtatt i mai 1864 inneholdt en begrunnelse for opprettelsen av Skandinavisk Selskab, vesentlig knyttet til trusselbildet og hensynet til å forsvare seg mot ytre angrep. Dessuten formulerte det selskapets formål, å søke en politisk samling av Skandinavia, men virkemidlene skulle utredes på sikt. Unionismen er for øvrig karakteristisk for programmet, noe som kan ses i sammenheng med selskapets tilknytning til embetsmannseliten. Selv om selskapet skulle rekruttere bredt og hadde representanter fra ulike politiske retninger, var organisasjonen dominert av embetsmenn, hvorav de fleste hadde

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Michael Birkeland i brev til C. Rosenberg, 30.3.1867 (Kb.) og til O. A. Bachke 16.6.1864 (gjengitt i Birkeland 1920).

en konservativt politisk forankring. Dette bekrefter tidligere beskrivelser av skandinavismen i bred forstand som et eliteprosjekt.

Nærmere undersøkelse viser at forbindelsen mellom den såkalte studenterskandinavismen og Skandinavisk Selskab ikke er så stor som man kunne vente. Verken medlemsmassen eller de ledende i selskapet hadde en sterk forbindelse til studenterskandinavismen. Dessuten var oppslutningen om det nordiske studentermøtet i Christiania 1869 relativt lav fra selskapets medlemsmasse. Dette må ses i sammenheng med at skandinavismen, i alle fall den politiske skandinavismen, var på vikende front i studentmiljøet. Få studenter ble medlemmer av selskapet.

Svenskene fulgte opp den norske organisasjonsdannelsen noen måneder etter selskapet ble stiftet. Likevel var det fra Danmark inspirasjonen til stiftelsen av Nordiska Nationalföreningen kom i stand. Den svenske søsterforeningen kom også til å skille seg fra Skandinavisk Selskab på sentrale punkter. Den var langt mer radikal og var knyttet til et liberalt miljø.

Kapittel 4:

Skandinavismens idégrunnlag

Skandinavisk Selskabs program dannet kjernen for prosjektets idégrunnlag. Men ideene som dannet fundament for selskapets prosjekt ble utdypet gjennom skrifter, debatter og foredrag innen selskapet og i tilknyttede fora. Dette kapitlet tar for seg ideene om folket og området som ble knyttet til begrepet Skandinavia, samt ideer om en fremtidig felles statsorganisasjon. Videre tar det nærmere for seg forestillingen om et felles skandinavisk språk, en felles avstamning og det historiske fellesskapet.

Skandinavia – Én stat, ett land, ett folk

I begrepet Skandinavia lå det både en forestilling om et folk, et landområde og en potensiell statsamling. Denne ideen om hva Skandinavia var lå til grunn for Skandinavisk Selskabs formål og arbeid. Likevel ser vi at det eksisterte uenighet om dette fundamentet helt fra selskapets opprettelse.¹⁹⁸ Mens noen mente den skandinaviske befolkning kun trengte en oppvåkning for igjen å bli bevisst sin tilhørighet, holdt andre på at landenes indre selvstyre måtte beholdes, og de skandinaviske båndene omfattet kun en moralsk forpliktelse til å stå sammen med sine nabofolk. Skandinavistenes divergerende forestilling om det skandinaviske folk, territorium og en eventuell fremtidig skandinavisk stat bringer oss inn i det komplekset av ideer som etablerte seg rundt enhetstanken.

Én stat

En politisk tilnærming mellom Norge, Sverige og Danmark var selve grunnlaget for Skandinavisk Selskab, som jeg allerede har vært inne på. I selskapets program vedtatt på stiftelsesmøtet blir dette formålet uttrykt, og det blir poengtert at en sterk følelse av vennskap og de private og sosiale forbindelser ikke var nok.

Der kræves udvortes varige Tegn paa Fællesskabet; der kræves et positivt i Statslivet fremtrædende Udtryk for Enhedstanken; der kræves juridisk forpligtende Overenskomster Folkene imellem. Med andre Ord, der kræves en politisk Sammenslutning.¹⁹⁹

¹⁹⁸ At sentrale skandinavister (som Bjørnstjerne Bjørnson og Bernhard Dunker) valgte å stå utenfor Skandinavisk Selskab viser dette.

¹⁹⁹ Programmet av 1864.

Det er imidlertid ikke innlysende hva en slik politisk sammenslutning innebærer. Dette var heller ikke entydig for skandinavistene, og heri ligger et av spørsmålene som kom til å splitte miljøet. Programmet tok også høyde for at det kunne være delte meninger om hvilke former sammenslutningen skulle ta, og dette var et spørsmål fremtiden skulle besvare. Den potensielle konflikt om spørsmålet fremkommer allerede i programmet vedtatt på stiftelsesmøtet, og det spesifiseres at selskapet skulle "[...] under Bevarelsen af hvert Folks Selvstændighed i indre Anliggender at virke til en nærmere politisk Forbindelse mellem dem."²⁰⁰ Paradokset sammenslutning og indre selvstendighet var kontroversielt, og hvordan en fremtidig felles stat skulle se ut var et så betent spørsmål at man langt på vei unngikk å gå inn på det. Det følte nok tryggest å henvise til at fremtiden ville besvare spørsmålet. Da det ikke lengre var til å unngå å ta opp debatten rundt dette, kom det frem at det innenfor det skandinaviske miljøet var sterke meninger i ulike retninger om dette spørsmålet.²⁰¹

Samlingen skulle, i henhold til selskapets klart unionistiske standpunkt, ta utgangspunkt i unionen mellom Norge og Sverige. Kjernen i selskapet ble dermed varme tilhengere av unionen og markerte seg for at denne skulle styrkes. Unionen skulle også utvides til å omfatte Danmark. På denne måten kunne en viss indre selvstendighet bevares innenfor en samling, med innlemmelsen av Danmark skulle en oppnå en form for maktbalanse innenfor unionen. Men uten å inkludere Danmark kunne ikke skandinavismen realiseres.²⁰² For den ledende kretsen innen selskapet kom likevel en styrking av unionen til å være et vesentlig middel for en utvikling i skandinavistisk retning. Unionen var et mellomstadium før Danmark kom med og skandinavismen kunne fullbyrdes.²⁰³

Politisk samling skulle skje innenfor konstitusjonelle rammer. Det samlede Skandinavia skulle funderes på en demokratisk konstitusjon med et felles parlament.²⁰⁴ Dette var en langsiktig plan, og inntil den kunne gjennomføres skulle det arbeides for å etablere en felles rådgivende og forberedende forsamling for de tre rikene. Dette siste var i følge Michael Birkeland om ikke enkelt, så i alle fall mulig å gjennomføre på kort sikt. Det ville også være et godt utgangspunkt for den videre utvikling.²⁰⁵ Otto Løvenskiold kom til å uttrykke at et skritt i denne retningen ville være å opprette et felles parlament innen den norsk-svenske

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Meningsmangfoldet rundt dette vil jeg komme tilbake til i kapitlet om splittelsen (kap. 6).

²⁰² Michael Birkeland, brev til C. Rosenberg, 30.3.1867. Kb.

²⁰³ For eksempel Ole Jacob Broch i *Morgenbladet* 26.4.1867.

²⁰⁴ Ole Jacob Broch i *Forhandlinger*: S. 4.

²⁰⁵ Michael Birkeland, brev til C. Rosenberg, 24.10.1864. Kb.

unionen. Dette var svært kontroversielt og vakte sterk motstand fra norsk side og særlig fra dansk hold. Kritikken var en vesentlig del av striden rundt selskapet, som jeg skal komme tilbake til (kapittel 6). Kontroversen rundt et unionsparlament og unionisme viser hvor stor uenigheten var blant skandinavistene når det gjaldt hvordan en statlig samling skulle foregå og hva denne samlingen skulle innebære. Skandinavisk Selskab var unionsvennlig, og ville altså bevare og bygge ut unionen som allerede eksisterte mellom Norge og Sverige.

Syke lemmer på Europas legeme

Ole Jacob Broch innledet en diskusjon i Skandinavisk Selskab i 1867 om Norges forsvar med en utfyllende beskrivelse av hvordan de små stater, de syke lemmer, stod i stor fare. ”[...] ved den undersøgelse af europas tilstand, hvortil denne almindelige følelse af utryghed opfordrer, findes flere og flere syge lemmer paa det europæiske legeme.”²⁰⁶ Små stater måtte slå seg sammen eller bli oppslukt av andre.

Forsvarssaken stod på dagsorden i hele Europa, mente Broch. Dette så han i sammenheng med store samfunnsomveltninger. Der hvor den internasjonale stabiliteten tidligere hadde hvilt på dynastiernes likevekt, var det nå andre prinsipper som gjaldt. Disse omtalte han som ”folkenationalitetens princip”.²⁰⁷ I en europeisk samfunnsorden etter dette prinsippet var det ikke rom for stater som ikke hadde ”[...] kraft til at forsvare sig selv eller sin frihed til at raade over sin deltagelse eller ikkedeltagelse i de europæiske anliggender [...]”²⁰⁸ De statene som ikke hadde stort nok økonomisk handlingsrom til å finansiere et tilstrekkelig forsvarsvesen, hadde ikke eksistensrett lengre. Gamle dynastiske forbindelser og garantier var ikke lengre godt nok. Statene måtte ha frihet til å stå utenfor internasjonale konflikter, og ikke ha et avhengighetsforhold til systemer av allianser. I dette lå det en betydelig vekt på konkurransen mellom statene og en sosialdarwinistisk tro på de sterkeste statenes (og nasjonenes) rett til dominans.

Broch så det altså som en historiens nødvendighet at alle små stater som ikke kunne forsvare seg i dette konkurranseforholdet ville bli oppslukt av større stater. Det var ikke bare mangelen på evne til militært forsvar som gjorde disse ”syke” statenes fortapelse nødvendig og riktig.

²⁰⁶ Ole Jacob Broch 1867: *Om Norges forsvar*. Innledning til forhandlinger i Skandinavisk Selskab 12.2.1867. S. 1.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Ibid.

Men også deres manglende vilje til helbred, eller ”mandighedens aand”, som Broch kalte den, fordret denne skjebnen. Likesom det ved et menneskes sykdom krever vilje og mot til å bli frisk, kreves det av en syk stat at dens folk vil påta seg de anstrengelsene det medfører å forsvare egen frihet. ”Mandighedsaanden er nationernes livskraft”, og der hvor den manglet rammet det hele samfunnslivet.²⁰⁹ Vitenskapen, litteraturen, kunsten; hele kulturlivet og også næringslivet og den økonomiske konkurransedyktigheten ville rammes.

Det var likevel ikke slik at alle små stater nødvendigvis var fortapt. I de små statene hvor denne livskraften eksisterte var det redning å finne ved å slå seg sammen med nært beslektede stater. Ved å ofre noe av egen selvbestemmelsesrett og slutte seg til andre små stater, ville en liten stat kunne klare seg i konkurransen.²¹⁰ Norge var i utgangspunktet en slik svak stat. Men unionen med Sverige var et tegn på at nordmennene hadde denne livskraften og sammen sto landene sterkere. Dette ikke bare i kraft av å være to. ”I en sand og hensigtsmæssig forening gjør én og én i denne henseende mere end to.”²¹¹ Men en Skandinavisk sammenslutning som også omfattet Danmark ville stå enda sterkere.

Vi merker oss at Broch la vekt på ”nationernes livskraft” for at statens bestående skulle være berettiget. Videre ser vi at han forutsatte for staters sammenslåing at de var nært beslektet. I dette ligger det en aksept av prinsippet om nasjonalstaten. Stater kunne ikke slås sammen dersom ikke befolkningen i den nye staten ville bli relativt homogen. Dette var en betingelse skandinavistene fant å være ivaretatt i Skandinavia:

Vi foretrække at dele *noget* af vor selvbestemmelsesret med andre, med hvis kulturliv vort eget stemmer nær overens, fremfor at se denne ret *ganske* overgivet til folkesamfund, hvis kulturliv staar vort eget fjernere, og af hvem vore fornødenheder, baade aandelige og materielle, mindre kunne forstaaes.²¹²

Stater som skulle slås sammen måtte ha et nært beslektet kulturliv. Broch la spesielt vekt på at talespråket måtte være det samme, eller i det minste måtte de være så like at de uten vansker kunne forstås av alle parter.

²⁰⁹ Ibid.: S. 2.

²¹⁰ Ibid.: S. 3.

²¹¹ Ibid.: S. 4.

²¹² Ibid.: S. 3.

Et folk

I utallige festtaler og sanger ble det referert til de tre grenene på Nordens stamme. Nordmennene, svenskene og danskene var tre grener av en stamme, tre undergrupper av samme folk.²¹³ Svensker og dansker var brødre; sønner av ”vort store Fædreland”.²¹⁴ Uttrykksmåten i festtalene til tross, det var nettopp forholdet mellom grenene og stammen, mellom de tre og skandinavene som et folk, som kom til å splitte skandinavistene. Mens deler av det skandinaviske miljøet ventet på at den sovende skandinaviske folkebevisstheten skulle vekkes, var andre opptatt av at de tre grenenes særegenheter måtte bevares selv om det var riktig og nødvendig at de stod samlet utad. I det siste tilfellet var det tale om tilnærming gjennom samarbeid og større forståelse for hverandres kultur. Også innenfor miljøet rundt Skandinavisk Selskab var begge disse retningene representert. Men hovedfokuset var likevel på likhetene og slektskapet mellom Skandinavias folk. Selskapets mål var å arbeide for opplysning om ulikhetene, og der det var til hinder for tettere forbindelse komme frem til måter å fjerne forskjellene.²¹⁵

Begrepet folk betegner i enkleste forstand en folkegruppe. Det har imidlertid blitt ilagt ulikt innhold, særlig med hensyn til kriteriene for å regnes med til et bestemt folk. Begrepet må derfor ses i sammenheng med samtidens politiske diskurs.²¹⁶ For skandinavistene var det knyttet til kulturen, skjønt vi også finner elementer av raseteori i deres bruk av begrepet. Særtrekkene som ble tillagt skandinavene var felles avstamning (herunder rase), kulturarv og kulturlivet generelt. ”²¹⁷ De språklige forholdene var et av de viktigste ved de skandinaviske folks fellestrekk.²¹⁸ Mens de tidligere skandinavistene hadde lagt særlig stor vekt på den fellesnordiske norrøne kulturarven, var ikke miljøet rundt Skandinavisk Selskab like ivrig til å trekke frem dette. Referansene til Valhalls beboere var langt færre. Dette har nok sammenheng med at det romantikkens tankegods hadde kommet mer på avstand og at Skandinavisk Selskabs aktivitet og interessefelt var endret fra de gamle studentskandinavistenes storslagne markeringer.

²¹³ Begrepet folkeavdelinger er hentet fra T. Heramb 1851: *Et Forsøg paa at stille de skandinaviske Folkeafdelinger i deres rette Forhold til hverandre inbyrdes og til Brødre udenfor Skandinavien*. Gyldendalske Boghandlings Forlag, København.

²¹⁴ Sangen ”Til de svenske og danske Gjæster” av Andreas Munch skrevet i forbindelse med det nordiske studentmøtet i Christiania 1869. Gjengitt i [uten forfatter] 1871: *Studentmötet i Kristiania 1869*. Berlingska, Lund.

²¹⁵ Ole Jacob Broch i innledningsforedrag til diskusjon om felles tollsystem. *Forhandlinger*: S. 9.

²¹⁶ Tine Damsholt 2002: ”Om begrebet ’folk’” i Bjarne Stoklund 2002 (red.): *Kulturens Nationalisering*. Museum Tusulanums Forlag, København.

²¹⁷ Ibid.: S. 6.

²¹⁸ For eksempel *Forhandlinger*: S. 60 f.

Et land

Territoriet begrepet Skandinavia omfattet var i utgangspunktet det landområdet som var befolket av skandinavene. Det vil si Norge, Sverige og Danmark inkludert Island. Hvorvidt også Finland inngikk i Skandinavia, skal jeg komme tilbake til.

Skandinavias befolkning var relativt homogen og definisjonen av det skandinaviske landområdet dermed nokså uproblematisk. To unntak fantes likevel: grenseområdene i nord og syd, Finnmark og Slesvig. I Finnmark fantes en sammensatt befolkning av nordmenn, finner og samer. I Slesvig bestod befolkningen av både dansker og tyskere. Sympatien med danskene der, og fortvilelsen over svenskenes og nordmennes manglende bistand til danskene under den siste dansk-tyske krigen var, som tidligere beskrevet, en vesentlig del av omstendighetene rundt etableringen av Skandinavisk Selskab. Det ble derfor en selvfølgelig sak for selskapet å mene at Slesvig igjen måtte komme under dansk kontroll. At Slesvig måtte føres tilbake til Danmark ble begrunnet med nasjonalitetsprinsippet: ”Det danske Land, som Tyskerne have bemægtiget sig, men ikke mere, maa erhverves tilbage. [...] Grændserne for den skandinaviske Nationalitet maa tillige blive Skandinaviens politiske Grændser.”²¹⁹ I dette lå det også en aksept av at Holsten, som hovedsaklig hadde tysk befolkning, forble under tyskernes kontroll.

Ole Jacob Broch slo i sin betenkning rundt selskapets formål og virkemåte i 1864 fast at selv om utgangspunktet var nasjonalitetsprinsippet, medførte det ikke at innflyttere av en annen nasjon berettiget kunne kreve en løsrivelse dersom bare de ble mange nok. I denne sammenhengen viste han til at næringsdrift og eiendomservervelse i et fremmed land medførte plikten til også å erverve seg landets nasjonalitet, eller forbli betraktet som en fremmed.²²⁰ Ludvig Kristensen Daa hadde et mer raseorientert perspektiv på dette. Han mente det i slike tilfeller ville det skje en sammensmelting hvor den sterkeste kulturen ville dominere. I Slesvig var dette et åpent spørsmål, både de danske og tyske folkegruppene var av germansk opphav. I Finnmark var forholdet annerledes.²²¹

²¹⁹ Eilert Sundt 1866: ”Det skandinaviske Nordens Pligt og Ret” i *Norden*.

²²⁰ Ibid.

²²¹ Ludvig Kristensen Daa 1866: ”Om Nationalitets-Forholdene i Finnmark”, i *Norden*. (Opprinnelig foredrag i Skandinavisk Selskab 7.11.1865). S. 13 f.

Finner og samer – et problem

Ludvig Kristensen Daa så på Finnmark som en parallell til Slesvig som var okkupert av tyskerne. ”[...] vort Grænseland Finmarken danner i Nationalitet et saa ensartet Sidestykke til det danske Grænseland Schlesvig, som det er muligt at finde paa to forskjellige Steder af Kloden.”²²² Begge stedene var det en blandet befolkning og en mektig fiende som truet ved grensen. I Finnmark var det russerne som truet. Daa så for seg at dersom nordmennene ikke førte en klok politikk ovenfor finnene og samene, og misnøyen blant disse bredte seg, ville russerne benytte seg av situasjonen og finne legitimitet til å ”frigjøre” disse ved en okkupasjon av området. Den finske innvandringen til Nord-Troms og Finnmark økte fra 1830-tallet og kulminerte på 1860-tallet, samtidig som den finske separatistiske nasjonalismen, fennomani, oppstod med tiltagende styrke, slik Knut Einar Eriksen og Einar Niemi har påpekt.²²³ Ved et finsk-russisk angrep på det nordlige Norge ble det fryktet at innbyggerne, hvorav stadig flere var av finsk ætt, ville støtte inntrengerne.²²⁴ Løsningen på det økende problemet var, i følge Daa, å fornorske finnene og samene. Disse kunne dessuten bli fullverdige skandinaver dersom de ble foredlet. Han gikk altså inn for en aktiv fornorskingspolitikk i Finnmark, og det hastet med å innføre den. Men Daa la stor vekt på at fornorskingen ikke måtte skje under tvang.

Daa formulerte mange av de tankene om raseteori som inngikk i tankegodset til den ledende kretsen i Skandinavisk Selskab. Han advarte imidlertid sterkt mot rasesjåvinisme og det rasehatet den kunne fremprovosere, og viste til behandlingen av minoritetsgrupper i Amerika som et eksempel til advarsel.²²⁵ Finnene og samene tilhørte ikke den germanske rasen, slik skandinavene gjorde i følge Daa, men den urgiske klasse av den skythiske rasen.²²⁶ Daa mente at rasebetingede konflikter med disse måtte unngås. Dersom det lyktes å holde et fredelig samliv mellom minoritetene og den norske befolkningen ville de til sist fremstå som et sammensmeltet folk. Han var også sikker på at nasjonaliteten ville bli skandinavisk og ikke urgisk. Den norske stat med sin mer utviklede rettsordning ville virke i denne retningen. Det norske språk var dessuten langt eldre og utviklet. Her går argumentasjonen i sosialdarwinistisk retning, den kulturen som viser seg å være sterkest (mest utviklet, eldst og best tilpasset forholdene) vil ved en naturlig utvikling komme til å dominere. Eriksen og

²²² Daa 1866: S. 2.

²²³ Knut Einar Eriksen og Einar Niemi 1981: *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860 – 1940*. Universitetsforlaget, Oslo. S. 30-31.

²²⁴ Eriksen og Niemi 1981: S. 34.

²²⁵ Daa 1869: *Have germanerne [...]*. S. 6 og 11.

²²⁶ Daa 1869: *Om Nationaliteternes [...]*. S. 298.

Niemi ser dette i sammenheng med liberalismens fremtidstro, kulturoptimisme og troen på den norske kulturens overlegenhet i forhold til samisk og finsk kultur.²²⁷ De knyttet fornorskingspolitikken også til den norske nasjonalismens intensjoner om at alle grupper i Norge skulle identifisere seg med nasjonalstaten. For Daa var fornorskingspolitikken en måte å innlemme finnene og samene i det skandinaviske fellesskapet.

Språket var nøkkelen til fornorskingen. Daa mente likevel ikke at de umiddelbart trengte å oppgi morsmålet sitt fullstendig. Fornorskingen skulle først og fremst skje gjennom kirken og skolen. Dessuten påpekte han viktigheten av at embetsmennene ikke bare kunne norsk, men også befolkningens morsmål. Dette for at de skulle kunne opptre rettferdig. Særlig prestene burde kunne finsk, slik at ikke finnene behøvde å hente inn finske prester, noe de hadde en tendens til å gjøre. Dersom finnene hentet inn egne prester ville det ikke være til gagn for fornorskingen.²²⁸ Daa gikk langt i å advare mot urimelig opptreden mot finnene. Han mente også at nordmennene i Finnmark kunne ha mye å lære av dem i dagliglivet.²²⁹ De norske myndighetene måtte slå hardt ned på enhver negativ ytring knyttet til ulik herkomst. Han var heller ikke negativ til ansettelse av finner eller samer i norske embeter så lenge de var født i Norge.²³⁰ ”Det Tromsøske Race-Hovmod har derimod fra dens første Begyndelse været en Daarlighed, fordi det allene kunde bevirke, at det lille norske Folk blev endnu mindre og skaffede sig flere Modstandere.”²³¹

Ludvig Kristensen Daa var, i følge Eriksen og Niemi, sammen med Jens Andreas Friis, to av de ytterst få som klart uttrykte seg mot en streng fornorskingspolitikk som innebar tvang.²³² De fikk også støtte av Hartvig Nissen, Eilert Sundt og Torkel H. Aschehoug, dessuten gikk Anton Martin Schweigaard inn for denne politikken.²³³ Foruten Schweigaard var de alle aktive medlemmer av Skandinavisk Selskab.²³⁴ Aschehoug, Daa, Nissen og Sundt var blant stifterne av selskapet i 1864.²³⁵ Det finnes imidlertid også tegn på at det var uenigheter mellom disse. Eriksen og Niemi har trukket frem hvordan Friis oppfattet fennomanien som et

²²⁷ Eriksen og Niemi 1981: S. 37.

²²⁸ Daa 1866: S. 13 f.

²²⁹ Ibid.: S. 13.

²³⁰ Ibid.: S. 16 f.

²³¹ Ibid.: S. 10.

²³² Eriksen og Niemi 1981: S. 340.

²³³ Ibid. s. 35, 43 og 50. Samt Anne Lise Seip 1975: *Vitenskap og virkelighet. Sosiale, økonomiske og politiske teorier hos T. H. Aschehoug 1845 til 1882*. Gyldendal, Oslo. S. 98-99.

²³⁴ Skandinavisk Selskabs arkiv. Medlemsregisteret. Ra.

²³⁵ Innbydelse til medlemskap i Skandinavisk Selskab. Pressemelding, 31.5.1864. Skandinavisk Selskabs arkiv, Ra.

nasjonalt problem i Finmark, mens Daa ikke betraktet den som et stort problem og heller utviste sympati med finnenes selvstedighetsstreben i Finland. Ingen av dem fryktet åpen strid, derimot ville fri konkurranse mellom norsk og finsk nasjonalisme i Finnmark styrke det norske herredømmet som var overlegent.²³⁶ Mens Friis' og Daas argumentasjon bygget på sosialdarwinisme og liberalistisk konkurranseideologi, vektla Sundt og Aschehoug sammenhengen mellom svak økonomi og slett moral – og sluttet derav at veien å gå for kultivering av finner og samer var gjennom å styrke deres levekår.²³⁷ Uansett forskjellene i argumentasjonsmåtene er det klart at den moderate fornorskingspolitikken stod sterkt blant de ledende skandinavistene. Når denne linjen ble angrepet var det fra venstreopposisjonen som i hovedsak stod utenfor det skandinaviske miljøet. Eriksen og Niemi viser hvordan venstreopposisjonen, med Johan Sverdrup og Johannes Steen i spissen, allerede fra 1863, da fornorskingspolitikken ble grundigere debattert for første gang, førte en pågående argumentasjon for en mer ytterliggående fornorskingspolitikk.²³⁸

Skandinavistenes syn på samene og finnene kan oppsummeres med det anonyme diktet ”Lappepigen” i *Norden*.²³⁹ Dikteren forsøkte å formidle et positivt syn på samene i diktet som handler om samepiken Erna. Hun ønsker å leke med barna men blir avvist, et bilde på hvordan samene ble behandlet: ”Du Erna, gaa væk / Og kom ei saa fræk! / Du er jo af Lappeæt.” Når hun gråtende kaster seg i armene på sin amme får hun høre: ”Den usleste Bonde i afsides Krog, / Han er mer end I [...]” Også taterne med sitt ”[...] vilde omstreifende Tog [...]” var mer verdt. Dikteren fremstiller dette, om enn på en svært folkelig måte, som moralsk uriktig og fastslår i siste vers hvordan samepiken til sist oppdager sitt eget folks verdi:

Thi snart hun [samepiken] lærte, at Menneskets Værd
Ei af Ahner bestaar;
At Lappernes arme, foragtede Færd,
Trods de natsorte Haar,
Kan gjemme i Sjælen hin stærke Ild,
Der funkler i Øiet saa gudemild,
Kan svinge sig did
Hvor Livstjernen blid
Os vinker til himmelske Hjem.²⁴⁰

²³⁶ Eriksen og Niemi 1981: S. 41.

²³⁷ Ibid.: S. 43.

²³⁸ Ibid.: S. 34. Debatten i 1863 om fornorskingspolitikken kom i forbindelse med en sak om J. A. Friis' lektorat i samisk og finsk.

²³⁹ *Norden*, 1868, 5. bind.

²⁴⁰ ”Lappepigen” i *Norden*, 1868, 5. bind. Diktet er signert ”...J.”

Hva med Finland?

Hvordan stilte skandinavistene seg i forhold til Finland? Var Finland en del av det skandinavistiske prosjektet? Finland hadde vært et autonomt storhertugdømme under Russland siden krigen mellom Sverige og Russland 1808-1809, da Sverige mistet landområdet. Men Finland beholdt mange kulturelle bånd til Sverige, og svensk dominerte som skriftspråk til sent på 1800-tallet. De separatistiske finske nasjonalistene, den fennomane bevegelsen, trodde imidlertid på en fremtidig selvstendig finsktalende kultur.²⁴¹

Skandinavistiske strømninger eksisterte på 1860- og 1870-tallet i Finland som motvekt til fennomani, men stod relativt svakt, noen gjenforening med Sverige var det i alle fall få som håpet på.²⁴² I Sverige derimot var interessen for Finland og viljen til å inkludere finnene ved skandinavistiske markeringer, økende på 1850- og 1860-tallet.²⁴³ Et uttrykk for skandinavistiske ekspansive holdning i retning Finland, finner vi for eksempel i dansken Carl Rosenbergs tale for Finland, "[...] Bolverket mod Barbariet [...]", på det 2. nordiske nasjonal-økonomiske møte (1866 i Stockholm): Han utbragte "[...] en Skaal for det svenske folk, hvad enten de talte svensk eller finsk. Suomi leve!"²⁴⁴

I Norge ble Finland sjelden nevnt i kretsen rundt Skandinavisk Selskab.²⁴⁵ Når det ble talt om enhetsideen, ble det talt om enhet mellom de tre rikene (Danmark, Norge og Sverige). I de tilfeller hvor Finland nevnes, er det som regel som en del av faren i øst, Finnlands tilknytning til Russland. Ludvig Kristensen Daa viste imidlertid større interesse for Finland. Han slo fast at folket ved kysten av Finland hadde store fellestrekk med øvrige skandinaver; folket der var av "[...] akkurat samme stamme [...]"²⁴⁶ Dette forklarte han ved å vise til geografien. Det eksisterte ikke noen større naturhindringer for kommunikasjon mellom disse områdene. Og det var nettopp geografisk atskillelse Daa brukte som forklaring på utviklingen av ulike folkeslag og forskjellene mellom dem. Daa omtalte finnene grundig i en reiseskildring etter

²⁴¹ Matti Klinge 1994: "Finland: From Napoleonic Legacy to Nordic Co-operation" i Mikuláš Teich og Roy Porter (red.): *The National Question in Europe in Historical Context*. Cambridge University Press, Cambridge. S. 317-331.

²⁴² Matti Klinge 1984: *Runebergs två fosterland*. Söderström & Co Förlags AB, Helsingfors. S. 228. Og Klinge 1994 side 329, samt Erik Møller 1948: *Skandinavisk stræben og svensk politikk omkring 1860*. G. E. C. Gads forlag, København. S. 226.

²⁴³ Møller 1948: S. 224-227.

²⁴⁴ Rosenberg gjengitt i *Morgenbladet* 4.7.1866.

²⁴⁵ Dette gjelder i alle fall for kildegrunnlaget for denne oppgaven.

²⁴⁶ Ludvig Kristensen Daa i møte i Skandinavisk Selskab 6. september 1864. Han nevner de finske områdene Østerbotten, Vesterbotten og Nyland. *Forhandlinger*: S. 57.

en reise i Finland.²⁴⁷ Han viste til likheter og ulikheter mellom nordmenn og svensker på den ene siden og befolkningen i ulike deler av Finland på den andre. Han dvelte ved likhetene, for eksempel viste han til at bøndenes boligforhold var like og finnenes klesdrakter var vestlige. Han fremhevet også finners uvilje mot det russiske, ”Trods Vinterkulden barberer han sig omhyggelig, thi i Østen bruger man jo lade skjægget voxer.”²⁴⁸ Daa skilte her mellom den luthersk-svenske befolkningen og den russisk-ortodokse, hvor sistnevnte naturligvis ikke hadde de samme fellestrekkene.²⁴⁹ Språket var riktig nok et skille, men ellers fant han finnene svært like nordmennene. ”En døvstum Norsk, som gjennemvandrede Finland, vilde neppe se nogen Forskjel imellem det og flere af sit Fædrenehjems Bygder, navnlig Østerdalen.”²⁵⁰

Som nevnt har Eriksen og Niemi pekt på at Daa uttrykte sympati med fennomanenes nasjonale prosjekt i Finland.²⁵¹ Det gjorde han også i reiseskildringen. Men sympatien viser seg å begrense seg til en forståelse for bevegelsens idégrunnlag, ut over dette mente han selvstendighetsprosjektet var urealistisk; ”[...] deres politiske Ideal er et umulig Selvbedrag.”²⁵² Han så her Finland som en parallell til Slesvig og Holsten som i følge ham heller ikke kunne ha eksistensgrunnlag som egen stat, noe tyskernes annekasjon viste.²⁵³ Han mente det ville være urimelig om dette selvstendige og nøytrale ”Suomi” skulle ”[...] sysle menløst med sine nationela sträfvanden, medens den øvrige Verden paatager sig at forsvare det gratis.”²⁵⁴ Det ser ut til at Daa anså det som det beste om finnene sluttet seg til en skandinavisk enhet, skjønt han ikke sa det direkte. Hans dom over selvstendighetsprosjektet som urealistisk og det at han viser til finnenes misnøye med tilknytningen til Russland, og at det finske folket ikke viste noen uvilje mot svensker og nordmenn, viser dette.²⁵⁵ At han ikke markerer det standpunkt at Finland skulle innlemmes i det skandinaviske enhetsprosjektet stemmer overens med hans holdning til finnene og samene i Finnmark, en tilslutning kunne bare skje frivillig.

²⁴⁷ Ludvig Kristensen Daa 1870: *Skisser fra Lapland, Karelstranden og Finland*. Selskabet for Folkeoplysningens Fremme, Kristiania.

²⁴⁸ Daa 1870: S. 205.

²⁴⁹ Daa 1870: S. 203.

²⁵⁰ Daa 1870: S. 206.

²⁵¹ Eriksen og Niemi 1981: S. 41.

²⁵² Daa 1870: S. 234.

²⁵³ Daa 1870: S: 247-248.

²⁵⁴ Daa 1870: S: 234.

²⁵⁵ Daa 1870: S: 244.

Michael Birkeland knyttet også Finland til Skandinavia med en historisk begrunnelse – han påpekte at også Finland historisk tilhørte Skandinavia. I likhet med Slesvig og Holsten var Finland tapt skandinavisk område.²⁵⁶ Han innrømmet riktig nok at ”[...] disse Lande dog for den væsentligste del vare beboede af Folk af en fremmed Stamme, nemlig Kvæner (Finlændere) og Tydskere, og saaledes egentlig ikke fuldstændig hørte til Norden.”²⁵⁷ På den andre siden viste han til at var flere hundre tusen svensker og dansker var kommet under fremmed styre. Hovedargumentet hans var likevel egennytte i forsvarssaken – tapet hadde gjort at fienden var kommet nærmere. Dette brukte han igjen som argument for at de tre skandinaviske rikene måtte stå sammen for ikke å tape ytterligere områder.²⁵⁸ Han tok altså heller ikke direkte til orde for at Finland burde inngå i tankene om skandinavisk enhet. Det bør også påpekes at Birkeland først og fremst brukte Finland som argument for felles skandinavisk forsvar, og dette i et skrift som inngikk i den skandinavistiske propagandaen. Selv om både Birkeland og Daa påpekte Finlands tilknytning til Skandinavia, er det ikke grunnlag til å definere Finland som en del av det territoriet begrepet Skandinavia omfattet, slik begrepet ble brukt i Skandinavisk Selskabs program.

²⁵⁶ Michael Birkeland 1867: *Den gode gamle Bondepolitik*. Wm. Grams Forlag, Christiania. Birkeland viser for øvrig til historiske begrunnelser i de fleste skandinaviske sakene han uttaler seg om (jfr. kapitlet under om hans historiesyn). Birkeland brukte her begrepet Norden.

²⁵⁷ Birkeland 1867: S. 16.

²⁵⁸ Birkeland 1867: S. 17.

Språkfelleskapet

Språk ble sett på som en av hjørnesteinene i det nasjonale fellesskapet. Da Ole Jacob Broch holdt sitt innledningsforedrag på et av Skandinavisk Selskabs første møter, hvor han utledet selskapets program, trakk han frem det nordiske språkfelleskapet.²⁵⁹ Språket var et av fellestrekkene som utgjorde grunnlaget for den skandinaviske samlingsideen. Det het i Brochs foredrag at de skandinaviske landene måtte søke en nærmere tilslutning for å kunne forsvare Skandinavias selvstendighet og utvikle sitt indre kulturliv. Felles språk var selve grunnlaget:

De kunne gjøre dette, ikke blot fordi de sammenknyttedes af utallige fælles, baade glædelige og sørgelige minder, men fornemmelig fordi de sammenknyttedes af et fælles talesprog, saa at ethvert individ af en af de tre Skandinaviske nationer i sit modersmaal kan tale med og forstaaes af ethvert individ af de to andre, og at sprogforskjelligheden blot er en dialektforskjel, der ikke hindrer den fuldkomne forstaaelse, og endog er betydelig mindre end den, der finder sted blandt andre større nationaliteter, endog blandt saadanne, som i aarhundreder have dannet de stærkest sammenknyttede og mest homogene stater.²⁶⁰

Felles språklig opphav

Broch anså altså de skandinaviske språkene for å være dialekter av det samme språket. Dette ble gjentatt og utdypet av Jacob Løkke i et foredrag han holdt i Skandinavisk Selskab 1868 om den skandinaviske språkhistorien.²⁶¹ Han konstaterte at de skandinaviske språkene praktisk talt var et og samme språk i eldre tid, den tid "[...] da den sikkre [sic] Historie begynder i Norden, ved den Tid, da Smårigerne samles til Statsenheder [...]".²⁶² Han viste til at sammenlignende studier av runestener fra ulike deler av Skandinavia påviste svært liten forskjell. De forskjellene han fant, var mindre enn avviket mellom dialektene i Øst- og Vest-Telemark. Dette språkfelleskapet hadde betydning for det øvrige fellesskapet: "Vende vi os til Livet, da ser vi både den gang og senere Nordboerne i livlig Forbindelse med hinanden, social og politisk, uden at der er Spor af, at der har existeret nogen Forestilling om Sprogforskjellighed mellem dem indbyrdes [...]".²⁶³ Bevissthet om det historiske språkfelleskapet mente Løkke skulle hjelpe til å forstå samtidens debatt. "Det gjælder også

²⁵⁹ Ole Jacob Broch i møte i Skandinavisk Selskab 14.6.1864. Gjengitt i *Forhandlinger*. S.4 f.

²⁶⁰ Ole Jacob Broch, 14.6.1864. *Gjengitt i Forhandlinger*: S.4-5.

²⁶¹ Jacob Løkke, foredrag i Skandinavisk Selskab 18.2. og 10.3.1868, "Om Sprogudviklingen i Norden". Trykt manuskript.

²⁶² Løkke 1868: S. 2.

²⁶³ Ibid.

her, at man har den rette Forståelse af Nutiden først ved at se den i dens historiske Forbindelse med Fortiden.”²⁶⁴

Når språkene under tiden hadde utviklet forskjeller, kom det av påvirkning fra andre språk, i følge Løkke. I det skandinaviske tilfelle var det først og fremst tale om tysk påvirkning, som de ulike nordiske språkene var utsatt for i ulik grad. Danskene og svenskene var mest berørt (hvorav danskene i størst grad), men heller ikke nordmennene var uberørt. Isolerte samfunn ville imidlertid føre til språkets bevarelse i sin gamle og opprinnelige form. I løpet av middelalderen hadde det nordiske språket skilt seg i tre hoveddialekter.²⁶⁵ Likevel hadde ikke disse endringene berørt ”Sprogets Grundvæsen”, det som skilte språket fra fremmede språk: ”Udviklingen er foregået indenfor Sproget selv, er national, nordisk.”²⁶⁶ Ordforrådet hadde imidlertid beveget seg bort fra det nasjonale, og var preget av tilløp fra mange kilder. Løkke påpekte at det i alle tre landene hadde skjedd en modernisering av språket. Han advarte imidlertid mot å se på dette som en fordervelse, men dømme utviklingen ut i fra det perspektivet at språket var en levende organisme, som påvirkes og lever i pakt med den øvrige utvikling, det ”[...] har Lod og Del i alt Levendes Omskiftelighed, underkastet bestemte Naturlove, som vi derfor også se arbeide overalt, hvor Sprog tales [...]”.²⁶⁷ Løkke kastet likevel blikket bakover, og mente språkene måtte nærme seg fortiden. De skandinaviske språkene ville møtes ved å: ”[...] nærme sig hvert sin egen fortid eller vende tilbake til sig selv, likesom de har tapt hverandre mere og mere av syne, des mere de har fjernet sig hvert fra sit eget tidligere selv.”²⁶⁸

Skandinavisk språktilnærming

Det ble et mål for skandinavistene å arbeide for en skandinavisk språktilnærming. Jacob Løkke var en av selskapets førende menn på dette området. I en artikkel i tidsskriftet *Norden* spurte han om alle ”nordboene” skulle ha ett språk, slik franskmenn, spaniere og nesten alle tyske folkeslag hadde fått, hvorpå han ga både et ja og et nei. Han så det som det beste om det kun var ett felles språk, men siden forskjeller hadde oppstått kunne en ikke gjøre annet enn å akseptere disse. Han anså det som en umulighet å innføre en tvungen endring av folks talemål.

²⁶⁴ Ibid.: S. 2.

²⁶⁵ Ibid.: S. 11.

²⁶⁶ Ibid.: S. 5.

²⁶⁷ Ibid.: S. 11.

²⁶⁸ Jacob Løkke 1866: ”Om tilnærmelse mellem Norsk, Dansk og Svensk” i *Norden* 1. bind 1866. Løkke har i artikkelen forsøkt å gjøre språket så likt svensk som mulig, ”[...] uten at gøre våld på ordenes lydelse her i landet.” (S. 347).

Ingen ville eller kunne påtvinge andre sitt mål eller oppgi sitt eget. Han anså heller ikke konstruksjon av et nytt fellesspråk som en realistisk løsning:

Og likeså litet vil et fællesmål, laget sammen av alle de nordiske "Dialekter," av Norsk, dansk og Svensk, i likhet med det "Landsmaal," som vore Norsknorske har laget sammen av alle de norske "Dialekter" eller landskapsmål, finne nåde for alle Nordboers öjne og bli infört i disse tre land istedenfor de mål som nu brukes.²⁶⁹

I stedet så Løkke for seg en gradvis tilnærming av språkene. I tråd med hans oppfatning av at språket utviklet seg som en levende organisme, mente han at utviklingen ikke kunne styres direkte, men bare påvirkes over tid. Gjennom frihet i valg av språkformer, noe han ikke mente ville lede til forvirring og språklig anarki, skulle språket utvikles.²⁷⁰ Dette mente han ikke bare var mulig, men at det også allerede var i gang. "I alle tre land arbejdes nemlig hen imot mere og mere folkelighet [...]."²⁷¹ Med folkelighet siktet han til at man søkte tilbake til folkenes opprinnelige kultur. I og med at de skandinaviske språkene hadde samme opphav ville de dermed søke en tilnærming.

Talemål, skriftspråk og litteratur ble sett på i nær sammenheng. Når det gjelder litteratur og rettskrivning ble det også gjort konkrete tiltak. Etter initiativ fra Ludvig Kristensen Daa ble det arrangert en nordisk språkkonferanse, det nordiske rettskrivningsmøtet i Stockholm juli 1869. Daa hadde ment at en slik sammenkomst mellom språkmenn og forfattere fra alle tre land ville kunne få stor betydning for det åndelige samliv mellom folkene.²⁷² Møtet skulle så vidt som mulig finne felles rettskrivningsregler for de tre språkene. Det skulle møte tre fra hver av universitetsbyene (Christiania, Lund, Uppsala og København), og i tillegg ble det valgt tre fra Stockholm av Nordiska Nationalföreningen. Den norske delegasjonen bestod av Jacob Løkke (delegasjonens sekretær), Ludvig Kristensen Daa, Knud Knudsen og Henrik Ibsen. Alle aktive medlemmer av Skandinavisk Selskab, foruten Ibsen som dog var sympatisør.²⁷³ På møtet ble en rekke tiltak for tilnærmelse diskutert, som eksempel kan nevnes innføring av bokstaven *å* for *aa*, og latinsk skrift i stedet for gotisk.²⁷⁴

²⁶⁹ Løkke 1866: S. 349.

²⁷⁰ Ibid.: S. 375.

²⁷¹ Ibid.: S. 350.

²⁷² *Nordisk Tidskrift för politik, ekonomi och litteratur*. 4. årgang, 1869, tilleggsblad nr. 3. Lund. S. XXXV.

²⁷³ Henrik Ibsen bodde på denne tiden i utlandet og var derofr ikke medlem. I hans tid i Roma var han aktiv medlem i Den skandinaviske Forening i Rom.

²⁷⁴ Jacob Løkke 1870: *Beretning om det nordiske rettskrivningsmöde i Stockholm 25de – 30te juli 1869*. P. T. Mallings forlagsboghandel, Kristiania.

Språket som praktisk forutsetning

Det nordiske språklige fellesskapet var, i følge Brochs syn, var ikke bare en lettelse for en politisk tilslutning, det var også en nødvendig forutsetning. For å kunne få i stand en konstitusjonell tilslutning mellom folkene, som han mente var nødvendig, måtte de kunne forstå hverandres språk:

Den gjensidige forstaaen i modersmaalet mand og mand imellem er grundbetingelsen for en konstitusjonel politisk tilslutning. Udenfor denne betingelse kan en politisk tilslutning blot existere under en enevoldsregjering, eller ved det positive herredømme af det ene talesprog og de øvriges undertrykkelse.²⁷⁵

Denne betingelsen var til stede i Norden, og dannet grunnlaget for en samling, fastslo Broch. På denne måten ble språkfellesskapet for Broch en praktisk forutsetning for skandinavismens gjennomførbarhet. Han avfeide med samme begrunnelse at pangermanismen var en utvidelse av den skandinaviske idé. I et pangermansk samfunn ville ikke en felles språkforståelse være til stede.

Løkke trakk også frem en mer allmenn verdi i språkfellesskapet. Han knyttet språket til en kulturkamp, en kamp for å bevare sin åndelige frihet. Jo større et språkfellesskap var, desto sterkere sto det i denne kampen.

Det er med Ordets Våben, at de åndelige Kampe fægtes; jo bedre det er slebet, og jo flere Kombattanter der føre det, des sikrere bevare vi vor åndelige Frihed og Selvstændighed. Det kan derfor med Sandhed siges, at den, der arbeider til dette Mål, gjør, hvad allerede Sneedorf kaldte, en god patriotisk Gjerning; han gjør i og med det Samme en god skandinavisk Gjerning.²⁷⁶

²⁷⁵ *Forhandlinger*: S. 6.

²⁷⁶ Løkke1868: S. 39.

Skandinavenes avstamning, rase og slektskap

For å legitimere påstanden om at skandinaven var et eget folk, ble det nødvendig å skape en forståelse av hvor dette folket stammet fra. Dette var ikke minst viktig for å bygge opp under folkets autonomi, samt for å kunne si noe om hvilke andre folk skandinaven stod i slektskap til. Det siste var av betydning for å plassere skandinaven rasemessig.

Forestillinger om nasjonens røtter trekkes frem som et sentralt tema av flere nasjonalismeteorikere. Det har også vært et tema nasjonalister har viet mye oppmerksomhet og som har vært et sentralt virkemiddel for å bygge opp og styrke en nasjonal identitet. Anthony D. Smith stiller opp forestillingen om felles avstamning som et av kriteriene for det han kaller et etnisk samfunn (*ethnie*), altså et samfunn som har forutsetningene til å utvikle en nasjonalfølelse (nasjonalt forstadium).²⁷⁷ Ernest Gellner nevner ideene om ”røtter” og den rolle disse har spilt, samt nasjonalistenes hang til å tilskrive nasjonen et eldgammelt opphav. Han påpeker også hvordan nasjonalistene ønsket å vende tilbake til kildene for nasjonalidentiteten. Disse forestillingene var i mange tilfeller i liten grad fundert i historisk forskning.²⁷⁸

Etnografien, det komparative studium av rase, kultur og nasjon, var en vitenskap i sterk vekst fra midten av 1800-tallet.²⁷⁹ Den kunne tjene som redskap for å si noe om nasjonens opphav som også tilfredsstilte tidens økende krav til vitenskapelighet. Ludvig Kristensen Daa var den fremste i kretsen rundt Skandinavisk Selskab til å fremsette etnografiske perspektiver. Et av hovedproblemene etnografien søkte å finne løsningen på, var menneskehetens opprinnelse. Etnografene var delte i synet på om menneskene hadde utviklet seg fra en opprinnelig enhet (det monogenetiske standpunktet), og dermed i utgangspunktet var like, eller om de hadde dyptgripende og uforanderlige forskjeller (det polygenetiske standpunktet). Som Ottar Dahl har fremholdt hadde Daa et fast monogenetisk standpunkt, og knyttet sin oppfatning om

²⁷⁷ Anthony D. Smith 1991: 21 f.

²⁷⁸ Gellner 1998: 83 f.

²⁷⁹ Ludvig Kristensen Daa, som jeg her skal se nærmere på, formulerte etnografiens formål som at den: ”[...] søger at beskrive de enkelte Folkeslags Særegenheder for derigjennem at vorde istand til til [sic] at ordne dem i Klasser efter deres indbyrdes slægtskab, og at danne sig Slutninger om deres Herkomst og ældre (forhistoriske) Skjæbne.” (Ludvig Kristensen Daa 1849: *Om Professor Munchs antiskandinaviske Historik*. Tidligere publisert i *Christiania-Posten*. C. A. Dybwad, Kristiania. S. 10).

menneskehetens opprinnelse til Bibelens lære om skapelsen.²⁸⁰ Daa slo allerede i 1849 fast at han så "[...] ingen Grund til at fravige Bibelens Forklaring og alle Menneskers oprindelige Forestilling om Menneskeslægtens Enhed."²⁸¹ Han bekreftet dette standpunktet i verket *Om Nationaliteternes Udvikling*.²⁸² Daa bygget videre synet sitt på at folkegruppene hadde utviklet sine egenskaper ved langvarige prosesser, forskjeller og likheter oppstod ved isolasjon eller kontakt med andre folk.²⁸³

Allerede på 1830-tallet var det lansert en teori om skandinavenes herkomst som ikke var av rent mytisk art. Den var basert på historisk granskning av tidens rådende historikere, Rudolf Keyser og Peter Andreas Munch, som i korte trekk gikk ut på at den norrøne stammen hadde innvandret til Skandinavia fra nord og øst. De skulle ha kommet til Norge før Danmark og det sydlige Sverige som germanske stammer (goterne) bebodde fra før. Goterne ble fortrent eller undertvunget den norrøne stammen. I denne teorien lå det en implikasjon om at nordmennene representerte den eldste norrøne kulturen. Selv om arbeidet deres holdt tidens vitenskapelige standard, lot ikke sterke reaksjoner vente på seg.²⁸⁴ Både teorien og reaksjonene den vakte, er i dag mest interessante sett i forhold til opphavsmenneskets politiske og nasjonale ståsted, og altså ikke som vitenskapelige bidrag. Verken Keyser og Munch var skandinavister, det var derimot flere av de fremste som reagerte mot dem. Teorien ga kraft til den antiskandinaviske fløyens argumenter, og bygget opp under en norsk nasjonalisme.

Det skandinaviske naturforskermøtet 1868

Ludvig Kr. Daa presenterte en fullstendig teori om hvordan Skandinavia ble befolket på det skandinaviske naturforskermøtet i 1868.²⁸⁵ Hans teori ble fremsatt i opposisjon til tidligere forståelse av innvandringen til Skandinavia, slik P. A. Munch hadde beskrevet det. Han satte seg fore å bevise at det var minst like eller mer sannsynlig at innvandringen hadde kommet fra sør.

²⁸⁰ Ottar Dahl 1957: *Noen etnografiske synspunkter hos Ludv. Kr. Daa*. Særtrykk av Norsk Geografisk Tidsskrift, bd. XIV, h. 1-8, 1957-1958. Opprinnelig prøveforelesning for doktorgraden, Universitetet i Oslo 9. oktober 1957. S. 49.

²⁸¹ Daa 1849: S. 14.

²⁸² Ludvig Kristensen Daa 1869: *Om Nationaliteternes Udvikling*. Kristiania, J. Chr. Abelsteds Forlag. S. 39-41.

²⁸³ Dahl 1957: S. 46-58.

²⁸⁴ Dahl 1990: *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. Universitetsforlaget, Oslo. S. 43-66.

²⁸⁵ Ludvig Kristensen Daa 1869: *Have Germanerne invandret til Skandinaviens fra nord eller syd?* Særtrykk av *Forhandlingerne ved de Skandinaviske Naturforskeres Møde 1868*. Opprinnelig foredrag holdt i naturforskermøtet 4. juli 1868.

Det skandinaviske naturforskermøtet i 1868 ble avholdt i Christiania og tok langt på vei form av et skandinavistisk arrangement. Hovedfokuset lå naturlig nok på naturvitenskapene, som var delt inn i seksjoner for fysikk og matematikk, medisin, kjemi og farmasi, zoologi, botanikk, mineralogi og geologi, hygiene, ingeniørfag, samt etnografi. Men bak det faglige programmet med møter og foredrag i seksjonene og i plenum, skimtes en skandinavistisk agenda. I taler ble det påpekt betydningen av at vitenskapsmenn fra de tre nordiske rikene kom sammen. De ble omtalt som ”Nordens sande Unionskomite”.²⁸⁶ Styret for det norske naturforskerselskapet hadde ansvaret for gjennomføringen av møtet. I styret med tre medlemmer var to også fremtredende menn i Skandinavisk Selskab: prof. O. J. Broch og byråsjef T. Kjerulf.²⁸⁷ Blant de norske deltakerne på møtet finner vi ikke bare naturforskere, men personer som professorene T. H. Aschehoug (jus) og Sophus Bugge (filolog), teologen Eilert Sundt (som også interesserte seg for etnografi), overlærer Jacob Løkke, historikeren Michael Birkeland og en rekke andre som gjenfinnes blant Skandinavisk Selskabs medlemmer.²⁸⁸ Festene som ble holdt i løpet av den knappe uken naturforskerne var samlet, tok former som minner om de skandinaviske studentmøtene. Nordiske samlingsanger var skrevet til anledningen, som for eksempel professor Andreas Munchs sang ved avskjedsfesten, hvor det i sist vers heter:

Vor Virken var til hele Nordens Ære,
Vi følte os som Sønner af eet Land –
O, maatte saa vort Mødes Samklang være
Et varsel om hvad Fremtid bringe kan!²⁸⁹

Professor M. J. Monrad kom også med et lyrisk bidrag, ”Sang for den ethnografiske Section”, som også endte i et skandinavisk samlingsprofeti.²⁹⁰ Også i det faglige innholdet kan vi skandinavistiske vinklinger. Dette gjelder først og fremst de ethnografiske studiene som ble

²⁸⁶ *Morgenbladet* 6. juli 1868. Uttalelsen stammer fra byfogd Selmer.

²⁸⁷ *Forhandlinger ved de skandinaviske Naturforskeres tiende Møde i Christiania fra den 4de til den 10de juli 1868*. Feilberg & Landmark, Christiania 1869 (heretter referert til som *Forhandlinger naturforskermøtet 1868*). Pag I.

Det siste styremedlemmet var prof. Chr. Boeck, som ikke var medlem av Skandinavisk Selskab. Han fungerte som styreleder. Da Broch ikke kunne møte til forberedende møte sendte han en annen sentral figur innen den skandinavistiske krets som stedfortreder, nemlig Ludvig Kr. Daa.

²⁸⁸ *Forhandlinger naturforskermøtet 1868*. Pag. VI-XI.

²⁸⁹ *Ibid.*: S. 686. Også prof. Andreas Munch var medlem av Skandinavisk Selskab. Han var óg kjent som en av de fremste skandinavistiske dikterne i Norge (etter J. S. Welhaven).

²⁹⁰ *Ibid.*: S. 689. ”Sang for den ethnografiske Section” gikk til melodien ”Vi ere en Nation vi med” og teksten parodierer Wergelands sang (”Vi ere en Section vi med, / Vi Smaae – en Tomme lange!”). Også Monrad var medlem av Skandinavisk Selskab.

presentert, men at Kjølens egentlige eksistens ble utredet, kan også ha vært politisk inspirert.²⁹¹

Daas skandinaviske innvandringsteori

Daas foredrag på naturforsker møtet begynte som en ren polemikk mot innvandringsteorien slik den var formulert av P. A. Munch. Daa protesterte på at skandinavene skulle ha innvandret fra nord, og avfeide gamle forestillinger om at hele menneskehetens historie var kjent gjennom skriftlige overleveringer. De ”saakaldte historiske skrifter”, så som Tacitus og islandske sagaer, måtte granskes kildekritisk.²⁹² Kildenes avstand fra begivenhetene i tid gjorde de upålitelige, påpekte Daa, og viste til at andre vitenskapsdisipliner måtte i slike tilfeller tas i bruk for å korrigere eller erstatte kildene. For eksempel påpekte Daa at geologien har vist at menneskeheten var langt eldre enn de skriftlige kildene indikerte. Det var nemlig geografiske og etnografiske observasjoner han hadde gjort i nordområdene som ledet han til denne erkjennelsen av at skandinavene ikke kunne ha innvandret fra nord.

For Daas teori ble det lagt til grunn at skandinavene opprinnelig var et germansk folk. De tilhørte en jordbrukskultur, i motsetning til befolkningen i det nordligste Norge og de urgiske folkeslag i Nord-Russland som var beslektede jeger- og fiskerfolk. Det var for å motbevise at også det mer ”siviliserte” germanske folket hadde innvandret fra nord, at Daa beveget seg fra etnografiske til geografiske betraktninger. ”Den rette forstaaelse af muligheden eller sannsynligheden af denne vandringsvej gennem egnene mellem det Hvide hav og den Botniske bugt maa bero paa en geografisk undersøgelse af disse landskabers naturbeskaffenhed.”²⁹³ Daa reiste spørsmål ved om det er mulig eller rimelig å anta at et jordbruksfolk har innvandret til Norden gjennom de svært vanskelige naturforholdene han hadde sett i Nord-Russland. Det ulendte terrenget med bratte stigninger, fjell og kløfter gjorde det like vanskelig å ta seg frem i dette området som å skulle følge landveien langs Norges vestkyst. ”Det vil være uafsladelig opstigen paa en aas og derpaa nedstigen i en dal aller revne, dannet i gnejsens haarde klippegrund.”²⁹⁴ Å skulle føre en familie med husdyr gjennom disse forholdene ville være ytterst vanskelig. Også områdenes klima og vegetasjon mente Daa støttet opp om hans teori. Kun to måneder lang sommer og små mengder før utgjør svært

²⁹¹ Ibid.: Pag. LXXIV. Kjølen er fjellene mellom Norge og Sverige.

²⁹² Daa 1869: *Have Germanerne [...]* S. 3 f.

²⁹³ Ibid.: S. 6.

²⁹⁴ Ibid.: s. 15.

vanskelige forhold for husdyr. Dessuten ville de støtt på ugjennomtrengelige urskoger, og elver og innsjøer ville ikke la seg forsere med husdyr. Han innrømmet imidlertid at det ville være enklere å ta seg frem vinterstid, men da lar det seg ikke gjøre å reise med kveg på grunn av kulden.

Et av Daas hovedargumenter var at klimaet ikke bare gjorde reise over lengre tid vanskelig, men heller ikke var egnet for åkerbruk. Han viste til at det i historisk tid ikke har vært drevet jordbruk nord for Trondenes.²⁹⁵ Derfor mente han det var en ”psykologisk usansynlighet” at de ville risikere sitt eget og familiens liv ved å ta seg frem gjennom vanskelige forhold til et sted de ikke kunne vite var noe bedre.²⁹⁶

De kunne imidlertid ha reist sjøveien fra Hvitehavskysten. Men også denne muligheten vurderte han som svært usannsynlig på grunn av kravene dette ville stille til sjømannsdyktighet og skipsbygging. Han påpekte at hvitehavsbeboerne selv ikke i hans tid satt med denne kompetansen. Videre resonerte han at dersom ”vore forfædre” kom denne veien kunne de og deres kompetanse siden ha blitt fordrevet fra Russland. Hypotesen avviste han ved det faktum at hvitehavsbeboerne ikke har vært skandinavene overlegne. Nedvurderingen av disse var et gjennomgangstema i hans analyse, og derav sluttet Daa at de ikke kunne besitte denne kompetansen.²⁹⁷

Muligheten for at Skandinavia skulle være befolket via Finland, imøtegikk Daa ved å vise til etnografien. Den overlegne germanske befolkningen ville ha satt kulturelle spor etter seg dersom de kom denne veien. Slike kunne han ikke finne. Dessuten viste han også her til hvor urimelig det var å anta et folk skulle forlate gode kornbygder i Russland for å bosette seg i det ukjente og uryddede Finland og Sverige. ”Dette ville være endnu mere ufornuftigt end om hele det Norske folk vilde flytte over til Wiskonsin.”²⁹⁸ Fordrivelse var det i alle fall ikke snakk om. Hvem skulle fordrive de overlegne germanerne? Han viser til historiske kilder for å bortvise en slik forklaring: ”Der findes hverken i vore eller i Russernes sagaer noget, der skulde nøde os til at medgive at enten Finnerne eller Slavonerne ved historiens daggry vare

²⁹⁵ Trondenes ligger på Hinnøya sør i Troms Fylke.

²⁹⁶ Ibid.: S. 23.

²⁹⁷ Ibid.: S. 25.

²⁹⁸ Ibid.: S. 27.

mægtigere og mandigere end Skandinaviens sønner i krig og i fred.”²⁹⁹ Daa mente altså det var svært usannsynlig at innvandringen skulle ha foregått gjennom Finland.

Daa brukte store deler av foredraget sitt til geografiske utredninger for å underbygge påstandene sine, eller retttere sagt: først og fremst for å falsifisere P. A. Munchs teori. Han beskrev nordområdenes kystlinje, fjellformasjoner og bergsystemer, bergarter, vegetasjon, klima og befolkning. Beskrivelsene bygget på egne observasjoner og studier av faglitteratur. Geografiske kunnskaper hadde han skaffet seg gjennom undersøkelser under reiser i området.³⁰⁰ Selv om dette området var lite behandlet i faglitteraturen, fant han russiske geografer å støtte seg på.³⁰¹ Den manglende kunnskapen hos Munch om geografiske forhold ble Daas hovedargument. Men han viste også til etnografien, til de ulike befolkningsgruppene ”folke-egenskaper”. Sammenligning av språk, kultur, næringsvei og andre egenskaper var vesentlig i hans argumentasjon. For eksempel når han påsto at det slaviske folk i Russland hadde vært knyttet til asiatiske folkeslag lengre enn hva germanerne hadde vært. Han viste da ikke bare til språk, men også til deres skikker som at både slaverne og asiatene hadde et vegetarisk preget kosthold.³⁰²

En gren av den germanske rase

Teorien Daa endte på var at de første skandinavene var en koloni av germanere, og at disse hadde innvandret til Skandinavia fra sør. Han viste til at skandinavene og tyskerne hadde mange fellestrekk, og at å innvandre fra denne kanten ville være langt enklere enn fra nord, tatt i betraktning de geografiske forholdene. Innflyttingen fra Tyskland skulle ha foregått som en jevn strøm. Som bevis for dette trakk han frem at innflyttingen hadde foregått helt frem til den moderne tid, og at også i samtiden var innvandringen fra Tyskland langt større enn fra Russland.³⁰³ Når han viste til forhold i samtiden for å si noe om hvor de første skandinavene kom fra, forutsatte han at forholdene mellom folkegrupper i stor grad er statiske også over lang tid. Dette harmonerer med hans historiesyn som var preget av en tro på historiske lovmessigheter.³⁰⁴ Likevel er dette inkonsekvent i forhold til at Daa stadig trakk frem hvordan interaksjon mellom folkeslag endrer kulturen, og dermed over tid har kunnet endre hvilke andre folkegrupper skandinavene orienterte seg mest mot.

²⁹⁹ Ibid.: S. 27.

³⁰⁰ Ibid.: S. 6 f.

³⁰¹ Daa viser blant annet til skrifter fra Det russiske geografiske selskap.

³⁰² Ibid.: S. 28 f.

³⁰³ Ibid.: S. 31.

³⁰⁴ Dahl 1990: S. 80.

Daa oppsummerte sine studier med et system hvor folkeslagene ble rangert, og som blant annet innebar at de skandinaviske germanerne var overlegne slaverne som igjen stod over urgiske folk.³⁰⁵ Rangeringen basert han i stor grad på skillet mellom mer høyverdige jordbrukskulturer og laverestående fangstsamfunn, hvor alle ”Skandinaviens jordbrugende stammer” opprinnelig var tyskere. De som hadde tatt andre leveveier og språkformer i Nord-Norge skilte seg ut fordi de delvis hadde tilpasset seg de geografiske forholdene der, og delvis fordi de var påvirket av finske stammer som bodde der tidligere (men altså ikke lengre).³⁰⁶

I skandinavistisk sammenheng var Daas raseteoretiske tankegods nyttig som ideologisk fundament. Skandinavene ble oppført som en gren (ved siden av de tyske og engelske grener) av den germanske klasse. Den germanske utgjorde sammen med den keltiske og den pelagiske (gresk-latinske) klasse den japetiske eller indo-europeiske rase.³⁰⁷ Daa advarte imidlertid sterkt mot rasehovmod, som han mente ville lede til rasehat. ”Den formentlig sterkere og mere oplyste [...]” part måtte ikke misbruke sin overlegne stilling til å gjøre overgrep.³⁰⁸ Han fordømte også rasismen han så i Amerika.³⁰⁹

Selv om grunnlaget for teorien var at skandinavene og tyskerne hadde felles avstamning, og at skandinavene hadde langt mer til felles med tyskerne enn med slaverne og finnene, poengterte han at skandinavene ikke utgjorde samme folk som tyskerne. Gjennom lang utvikling hadde de fått ulike særtrekk. De skandinaviske språkene hadde utviklet seg fra samme utgangspunkt som moderne tysk, i likhet med andre språk han karakteriserte som germanske, som hollandsk og engelsk. Om de i moderne tid hadde blitt så forskjellige at folkene ikke uten videre kunne forstå hverandre, skulle de likevel en gang ha vært samme språk. Daa underbygget denne påstanden ved å vise til likheter i så vel historiske tekster som moderne språk, og oppførte skjematisk ord på tysk, hollandsk, engelsk, islandsk svensk og dansk som skulle være av samme opphav.³¹⁰ Skandinavene mente han hadde sine nåværende språklige og øvrige kulturelle særtrekk fra en moderne dannelse og miljøet de hadde utviklet seg innenfor. Folkenes særtrekk var altså i følge Daa ikke statiske, men ”[...] en nødvendig væxt eller udvikling af de stedlige forholde. Disse ere kræfter og inflydelser, fra hvilket intet

³⁰⁵ Daa 1869: *Have Germanerne [...]*. S. 29 f.

³⁰⁶ *Ibid.*: S. 32.

³⁰⁷ Daa 1869: *Om Nationaliteternes Udvikling*. S. 309 f.

³⁰⁸ Daa 1869: *Have germanerne [...]*. S. 6.

³⁰⁹ Se for eksempel Daa 1869: *Have Germanerne [...]*. S. 11.

³¹⁰ Daa 1869: *Om Nationaliteternes Udvikling*. S. 276.

fornuftigt menneske kan eller vil løsrive sig.”³¹¹ Han tilla miljø og kultur stor betydning i forhold til det biologiske arvemateriale, og fokuserte på hvordan folkeslag endret egenskaper over tid.³¹² På denne måten inntok han et mindre sjåvinistisk standpunkt i rasespørsmålet enn mange andre av hans samtidige.

Raselæren var ikke først og fremst viktig for skandinavistene i kraft av den kunnskapen den skulle gi om de ulike menneskerasers komparative egenskaper, men skulle heller være et redskap til å skape en opphavsmyte for Skandinavias folk, til å si noe om hvor de kom fra og hvem de stod i slektskap til. Daa foretrakk også å bruke begrepet ætt i stedet for rase da han satt opp den etnografiske inndelingen skjematisk.³¹³ Likevel ser vi også at ulike raser ble tillagt forskjellige egenskaper. Daa satte et skille mellom edle og uedle nasjoner, skjønt han påpekte at ”[...] der nu findes innenfor alle racer baade barbarer og folkeslag, som have udfoldet stor aandskraft og fremmet menneskeslægtens fremgang.”³¹⁴

³¹¹ Daa 1869: *Have Germanerne [...]*. S. 32.

³¹² Daa 1869: *Om Nationaliteternes Udvikling*. S. 314.

³¹³ Daa 1869: *Om Nationaliteternes Udvikling*. S. 289 f.

³¹⁴ *Ibid.*: S. 314.

En skandinavisk og historisk trosbekjennelse – skandinavistenes historiesyn

I det reisverk av teori og forestillinger som inngår i et nasjonsbyggingsprosjekt, er nasjonens historie en av de aller viktigste pilarer. Forholdet til røttene har blitt trukket frem som noe essensielt ved nasjonalismen som idéretning, og å søke nasjonens opphav har vært blant nasjonalistenes yndlingsbeskjeftigelser.³¹⁵ Så også i det skandinavistiske miljøet.

1860-tallet representerte en tid med nyorienteringer innen norsk historieforskning. De dominerende skikkelsene innen faget, Rudolf Keyser, P. A. Munch og Christian Lange, gikk bort i løpet av årene 1861-64, og det var duket for et generasjonsskifte. Når boet etter den gamle generasjon, den norske historiske skole, skulle gjøres opp, ble oppmerksomheten rettet mot dansketiden (1537-1814). Dette var en periode i norsk historie som hadde blitt neglisjert. Den forrige generasjon hadde nærmest utelukkende vært opptatt av tiden før 1537, da særlig den gamle norske storhetstiden og den norrøne kulturarven. Den unge generasjonen norske historikere tok fatt på arbeidet med å fylle dette tomrommet.³¹⁶

Det nasjonale var et overordnet spørsmål på midten av 1800-tallet, og historieforskningen ble preget av dette. Som Odd Arvid Storsveen påpeker ble historieskrivningen viktig for å fremstille nasjonen som evig gammel og ærverdig.³¹⁷ Ottar Dahl viser hvordan historikernes prosjekt var å rettferdiggjøre at nordmennene var et eget folk i forhold til sine nabofolk.³¹⁸ Nasjonens ære i dansketiden var også et sentralt tema for de skandinavistiske historikerne, men de søkte å forsvare denne uten å fremstille nabofolkene som overgripere.

Åsmund Svendsen bruker betegnelsene de konservative og de norsk-nasjonale om de to retningene den nye generasjonen historikere delte seg i. Ernst Sars var hovedmannen bak den norsk-nasjonale retningen, mens Svendsen nevner Michael Birkeland, T. H. Aschehoug,

³¹⁵ Gellner 1998: S. 83 f.

³¹⁶ Ottar Dahl 1990: *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. Universitetsforlaget, Oslo. Side 86 f.

³¹⁷ Odd Arvid Storsveen 2001: "Evig gammel. Henrik Wergeland, P. A. Munch og historiens nasjonale funksjon." I Øystein Sørensen (red.): *Jakten på det norske*. Gyldendal akademisk, Oslo. S. 228.

³¹⁸ Dahl 1990: S. 44.

Ludvig Ludvigsen Daae og Yngvar Nielsen som sentrale bak den konservative retningen.³¹⁹ Birkeland og Aschehoug var begge blant de ledende i Skandinavisk Selskab, mens de to andre var mer passive medlemmer.³²⁰ Ludvig Kristensen Daa var også med på å forme skandinavistenes historiske program, men passer ikke inn under merkelappen *konservativ*, som retningen har fått.³²¹ Birkeland kom med de vesentligste bidragene til å formulere det som kan kalles en skandinavistisk forståelse av dansketiden, og hans synspunkt vil jeg se nærmere på. Han hadde en utpreget konservativ innfallsvinkel, med sterkt forsvar av embetsmannsregimet.

Flere historikere har forklart hvorfor det kom til en så dyp splittelse i det norske historikermiljøet. Narve Fulsås knytter den til en sosial og kulturell konflikt mellom embedsmannskulturen og de som stod helt eller delvis utenfor denne.³²² Dette er i midlertid mindre vesentlig i min sammenheng, hvor det er mer interessant å se på sammenhengen mellom historiesyn og nasjonale forestillinger. For skandinavistene var det viktig å finne elementer av nordisk fellesskap i historien. Dansketiden ble derfor av spesiell interesse for disse. Betoningen av de positive sider ved samkvemmet med danskene er påtagelig hos Birkeland.

Birkeland presenterte i et foredrag i Det Norske Studentersamfund hovedelementene i sin historiske syntese. Foredraget ble holdt på *Festen til Fædrenes Minde* i januar 1866 og hadde en polemisk form.³²³ Det kunne ikke vært uventet at foredraget ble oppfattet som kontroversielt, og at det ville fremprovosere andre fremstillinger. Studentersamfundet ønsket å trykke et foredrag med dette temaet som Birkeland holdt i februar 1867, som hadde vakt protester. Birkeland ville ikke la dette trykke, men etter anbefaling fra "[...] en Ven, for hvis

³¹⁹ Åsmund Svendsen 2001: "Konfliktlinjer i historiefaget 1860-1905". I Øystein Sørensen (red.): *Jakten på det norske*. Gyldendal akademisk, Oslo. S. 248. Yngvar Nielsen kom inn i striden mellom de to leirene på et noe senere tidspunkt enn de andre (han var yngre). T. H. Aschehougs faglige hovedbidrag var: *Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814* (1866). Feilberg & Landmark, Christiania.

³²⁰ Daae og Nielsen kom med sine bidrag til den faglige debatten senere, og bidro derfor ikke vesentlig til å forme den skandinavistiske historieforståelsen på dette tidspunktet. Nielsen var dessuten yngre enn de andre.

³²¹ Om de konservative historikerne: Svendsen 2001 og Dahl 1990 (s. 113 f). Ludvig Kr. Daa, med sin liberale bakgrunn, hører ikke med blant disse. Han var dessuten hovedsakelig opptatt av eldre historie, som folkets opprinnelse, slik jeg har vist tidligere, og hadde et mer etnografisk perspektiv.

³²² Narve Fulsås 1999: *Historie og nasjon. Ernst Sars og striden om norske kultur*. Universitetsforlaget, Oslo. S. 39 f.

³²³ Michael Birkeland: "Vore Fædre". Foredrag i Studentersamfundet den 13. januar 1866. Gjengitt i: Michael Birkeland og Johan Ernst Sars 1867: *To Foredrag om Skandinavisme og Norskhed*. Studentersamfundets Forlag, Christiania.

Dom jeg nærer megen Agtelse [...]” lot Birkeland sitt foredrag fra året før trykke.³²⁴ At begge foredragene var preget av hans politiske standpunkt, la han ikke skjul på. ”Man vil ligesaa vel i det sidste som i det første Foredrag, begge holdte inden Samfundet, finde min skandinaviske og historiske Troesbekjendelse udtalt.”³²⁵ Utsagnet viser hvor nært Birkeland knyttet historien til den skandinaviske enhetstanken.

Ernst Sars’ foredrag i Studentersamfundet *Om den nyeste nordiske Helstatspolitik* representerer den viktigste reaksjonen på skandinavistenes historieforståelse.³²⁶ Det hadde en klar brodd mot skandinavismen, og hele foredraget fremstår som polemisk, særlig rettet mot Birkelands foredrag. Han nøyde seg ikke med å presentere en ny forståelse av dansketiden, men brukte anledningen til å ta et fullstendig oppgjør med skandinavismen. Birkelands og Sars’ historiesyn hadde mye til felles. Men de endte opp med hver sin syntese om Norge i dansketiden og begivenhetene i 1814, som tjente som grunnlag for hvert deres politiske standpunkt.

Birkelands trosbekjennelse

Michael Birkeland tok for seg det han mente var de alminnelige oppfatningene om 1814 og dansketiden. Han ville til livs alle påstandene om at dansketiden utgjorde en dvaletilstand for nordmennenes del, og at folket brått våknet i 1814. Ved 17.-maifester og andre anledninger, ”[...] naar de patriotiske Strengte skulle anslaaes [...]”, ble dansketiden beskrevet som en trelldomstid som den norske løve ristet av seg i 1814, ”[...] man ser et svælgende Dyb mellem det frie, gjænfødte og det under Danskeaaget sukkende Norge.”³²⁷ Birkeland hadde hovedsaklig to innvendinger til denne fremstillingen. Foruten at han hadde et langt mer positivt syn på dansketiden, var han grunnleggende uenig i at en kan finne slike bråe brudd i historien. Han fremhevet kontinuitet fremfor brudd, slik føyde han seg inn i den retning av historikere som har blitt kalt evolusjonistene. ”[...] mine herrer, den sande Historie kjender ikke saadanne bratte Overgange, den søger og finder overalt organisk Udvikling og

³²⁴ Michel Birkeland i brev til Det Norske Studentersamfund av 13. mars 1867. Gjengitt i: Michael Birkeland og Johan Ernst Sars 1867: *To Foredrag om Skandinavisme og Norskhed*. Studentersamfundets Forlag, Christiania.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Johan Ernst Sars: ”Om den nyeste nordiske Helstatspolitik”. Foredrag i Studentersamfundet 9. mars 1867. Gjengitt i: Birkeland, M og Johan Ernst Sars 1867: *To Foredrag om Skandinavisme og Norskhed*. Studentersamfundets Forlag, Christiania. Avskrift på nettstedet *Virksomme ord* (Anders Johansen, Jens E.

Kjeldsen (red.): <http://virksommeord.uib.no/taler>, 19.5.2007). [Ikke paginert].

³²⁷ Birkeland 1867: S. 7.

Regelmæssighet.”³²⁸ De historiske epokene bygger på hverandre, og den forutgående epoken vil være grunnlaget for den neste. Så også i 1814; dansketiden dannet grunnlaget for frihetsverket i 1814, ifølge Birkeland.

Hovedlinjen i hans historiske forståelse var den nasjonale bevissthets langsomme vekst. Foredraget ga ikke en fullstendig fremstilling av denne veksten, men trakk frem de forholdene som særlig hadde bidradd til utviklingen av nordmennenes selvstendighet. Samlivet med danskene så han på som en vesentlig faktor i denne utviklingen. Den danske og den norske folkekarakteren skulle både ha hatt sider som hadde tiltrukket hverandre og som hadde frastøtt hverandre, noe som fikk stor innflytelse på den norske kulturen. Han forklarte ikke dette helt, men han siktet til en eggende og ”ansporende” virkning som hadde ledet til at begge folkene utviklet seg. Et annet historisk forhold som hadde virkning på nasjonalbevissthetens utvikling var kampen mot svenskene. Kampen på grensen for å verge landet mot fiendtlige anfall var en nasjonalsak ”[...] der vækker Folkets Begeistring, og det heldige Udfald giver for hver Gang Folket en forhøiet Selvbevidsthed.”³²⁹

En av disse begivenhetene Birkeland mente ikke var en brå overgang, er da Norge ble et lydrike under Danmark i 1537. Norge skulle brått ha sunket fra å være et selvstendig kongerike til å bli en provins under et fremmed styre. ”Det er det Besynderlige ved denne Begivenhed, at ingen Normand i det sextende Aarhundrede synes at have mærket den.”³³⁰ Kongens håndfesting som lå til grunn for Norges nye stilling, ble først trykket og fullstendig kjent et par århundrer senere. Dersom dette var et overgrep på Norge måtte det ha vært lett å påvise sakens statsrettslige ugyldighet. Birkeland poengterte også at Norges posisjon som eget rike heller ikke var tilintetgjort, og da viste han til anerkjennelsen av Norge ved Christian 4.s norske lov av 1604.³³¹

Birkeland mente Norges nye stilling var en naturlig følge av reformasjonen i 1537. Da Christian 2. reformerte kirken mistet biskopene all verdslig makt, også den innflytelse de hadde hatt i riksrådet. De adelsmennene som da var igjen i Riksrådet var, i følge Birkeland, ”[...] for faa og intetsigende til at danne nogen Rigsrepresentation.”³³² Adelen hadde altså

³²⁸ Ibid.: S. 7.

³²⁹ Ibid.: S. 14.

³³⁰ Ibid.: S. 15.

³³¹ Ibid.: S. 15-16.

³³² Ibid.: S. 15.

sviktet forut for begivenhetene dette året. Norges tapte selvstendighet var en konsekvens av adelens manglende evne og vilje til å styre. Birkeland beskrev tilstandene i Norge den nærmeste tiden før 1537 som det reneste anarki; adelen så det som en standsrett å styre riket, men brukte denne retten etter behag og ikke som en plikt. Ingen i Norge var da i stand til å styre, og det var da ”[...] en naturlig Tingenes Gang, at det danske Rigsraad indtog den ledige Plads og trængte sig imellem Kongen og det norske Folk, for at forhindre, at en uindskrænket Magt skulde tilfalde Kongen i Norge.”³³³ På denne måten ble det danske riksrådet redningsmenn i Birkelands øyne. De reddet Norge fra despotiet, og ble slik et ledd i den vedvarende demokratiske utviklingen som, igjen i Birkelands øyne, gikk hånd i hånd med nasjonalbevissthetens utvikling.

Dansketiden var for Birkeland det unge Norges tilblivelseshistorie, ”[...] et langt Tidsrum af stille Arbeide, der ikke giver Stof til begeistret Skildring, men har krav paa taknemlig Ihukommelse.”³³⁴ Det var i denne fasen grunnlaget for en selvstendig stat ble lagt, noe det behøvdtes nærmere 300 år til. Norge hadde i utgangspunktet en befolkning på kun 400 000, statsinntektene var mindre enn Sjællands, befolkningen var stort sett bønder ”[...] for en meget stor Del Leilændinge, der drev sin Næring og Bjergrning efter gammel Skikk og forresten indskrænkede sig til sit Fadervor.”³³⁵ Det fantes ingen adel, ingen embedsstand og ikke noe åndsliv. Birkeland gjorde igjen det danske riksrådet til helter: ”Over dette nivellerende Samfunds demokratiske Udvikling vaagede, i den første Tid, det danske Rigsraad og den danske Adel.”³³⁶ Danskene tok på seg ansvaret å forhindre oppkomsten av en norsk Adel, og deres politikk var å hevde den frie norske bondestand. Leilendingenes stilling ble sikret og etter hvert økte antallet odelsbønder.

For å skape grunnlag for Norges gjenfødelse måtte nye næringsveier skapes og de gamle utvides, for slik å heve befolkningen over fattigdommen. Befolkningens blick måtte løftes over den enkelte bygd, allmennopplysning måtte til, et dannet byborgerskap måtte utvikles, og ikke minst måtte det etableres en vitenskapelig utdannet embetsstand som kunne ta styringen i samfunnet. Her kom Birkelands sterke tiltro til embetsstanden frem. Embetsstanden var et demokratiserende element i dansketiden, helt fra eneveldet ble innført i 1660 til etableringen av det konstitusjonelle monarki i 1814, i følge Birkeland. Byråkratiet modifiserte det absolutte

³³³ Ibid.: S. 16.

³³⁴ Ibid.: S. 17.

³³⁵ Ibid.: S. 17.

³³⁶ Ibid.: S. 17.

monarki under eneveldet. ”Man øiner da, hvorledes det af de souveraine Konger skabte Embedsvæsen lidt efter lidt bliver en Magt i Staten, der indskrænker selve Absolutismen.”³³⁷ Embetsverket var et stort hierarkisk oppbygd apparat, som representerte landets ”intelligens”. Den utfylte avstanden mellom kongen og folket ved at den øverste delen hadde kontakt med kongen, og den nederste med folket. Embetsmennene ble en stand som forsvarte egne interesser ovenfor kongen, og slik overtok de gradvis mye av kongens personlige makt.³³⁸

Det var embetsstanden som i 1814 benyttet begivenhetene til å endre Norges regjeringsform i en demokratisk retning. Forandringene bestod i vesentlig grad av at kongens makt ble innskrenket, ikke byråkratiets. Demokratiseringen betydde at byråkratiet ikke lenger bare var et apparat for kongemakten, men at det ble et apparat for hele folket. Regimets legitimitet var dermed fornyet. Demokratiseringen var kun en fortsettelse av den interessekampen mellom byråkrati og kongemakt som pågikk allerede lenge før 1814, og som gikk i embedsmennenes favør. Det var allerede lenge før 1814 blitt vanskelig for kongen å nekte sanksjon av de gjennomarbeidede innstillingene som kom fra embetsverket, i følge Birkeland. Birkeland erkjente at byråkratiet til tider hadde gjort urett, men konkluderte med at det ”[...] kraftig har Landets Udvikling [...]”, og at det ”[...] da det beleilige Øieblik kom, grunlagde Friheden, ikke for sig selv, men for den hele Nation [...]”.³³⁹

For Birkeland var det viktig å poengtere at det i 1814 og tiden etter ikke oppstod noen folkelig jubel over at tilknytningen til Danmark var brutt:

Dersom Foreningen med Danmark havde været en Trældommens Tid, som mange af den nulevende Slægt synes at troe, maa der ved Overgangen vise sig Jubel og Glæde over, at Lænkerne sprænges, og i den største Frihedstid en urolig og rastløs Virksomhed for at hæve de gamle Misbrug og Undertrykkelser, hvorunder Nationen har lidt.³⁴⁰

Han viste også til at det både i riksforsamlingen og i det overordentlige storting i 1814 ble ytret ”Savn og Sorg” over skilsmissen fra Danmark. Nicolai Wergelands grunnlovsforslag i riksforsamlingen om at Norge og Danmark ikke skulle kunne gjenforenes ble nedstemt med 11 mot 108 stemmer. Birkeland trakk frem en norsk bondes dom over dansketiden fra en 17. maitale, og siterer: ”[...] vi aldrig følte Frihedens Tab [...]”.³⁴¹ Han mente bøndene alltid

³³⁷ Ibid.: S. 8.

³³⁸ Ibid.: S. 8-9.

³³⁹ Ibid.: S. 9.

³⁴⁰ Ibid.: S. 10.

³⁴¹ Ibid.: S. 11. Birkeland siterer bonden Ole Haagenstads tale 17. mai 1835.

hadde vært velvillig innstilt til foreningen med Danmark. I spørsmålet om embetsmennene var norske eller danske var de likegyldige. Bøndenes kamp var rettet mot embetsmannen, uten hensyn til nasjonalitet. Birkeland kunne riktignok se to forhold som viste at misnøye med det danske styret hadde vært ytret: at den første boken som ble utgitt i det frie Norge omhandlet Danmarks overgrep på Norge, og at det under grunnlovsarbeidet én gang ble utvist misnøye, da første retten til embeter for norskfødte (innfødsretten) ble diskutert. Det siste forholdet mente han kun var et utfall av embetsmennenes interessekamp.³⁴²

Sars' syntese

Sars fremsatte en syntese som tungt vektla forbindelsen mellom det gamle og nye Norge. Mellom det han kalte den eldre selvstendighetsperiode, gjennom avhengighetsperioden, til den nye selvstendighetsperiode. Forbindelsen bestod i at Norges ”sterkt prægede Samfundsforfatning” ble bevart.³⁴³ *Samfunnsforfatningen*, grunnlaget for nasjonen, mente Sars ble utgjort av det bevarte språket og en kjerne av nasjonal kultur og tradisjon, altså kulturarven. ”Hvad der skete, var kun at en fremmed Kultur satte sig af udenpaa det Norske Samfund, men uden at trænge ned i det og uden at destruere det i dets væsentlige Organer.”³⁴⁴ Sars fremholdt kontinuiteten i den norske kulturen, og mener den ikke hadde fått vesentlig eller varig påvirkning fra den danske kulturen.

Han søkte også å forklare hvorfor Norge hadde tapt sin selvstendighet. Det var ikke grunnet nordmennenes underlegenhet som sådan, eller deres manglende vilje til selvstendighet. Han forklarte den manglende viljen med nordmennenes frie stilling og samfunnets autonome struktur. ”[...] den i Naturforholdene begrundede demokratiske Forfatning, var dengang vor Svaghet.”³⁴⁵ Sars siktet til at man i Norge hadde manglet en adel, og at nettopp en virksom adel var betingelsen for politisk og kulturell fremgang i et middelaldersamfunn.

På ett punkt sa Sars seg enig med Birkeland; det at Norge gjennom foreningen med Danmark fikk en regjering og administrasjon hadde en positiv effekt på samfunnsutviklingen. Det danske språket hadde hatt positiv virkning på den indre utviklingen, eller i alle fall fremskyndet utviklingen. Men dette var likevel fremmedelementer som nordmennene ønsket å

³⁴² Ibid.: S. 11.

³⁴³ Sars 1867.

³⁴⁴ Ibid.

³⁴⁵ Ibid.

fjerne, i følge Sars. ”Dansk sprog og Dansk Administration bragte nyt Liv ind i det Norske Samfund; men dette Liv maatte først og fremst ytre sig som Bestræbelse efter at tilintetgjøres, utrydde Danskheden, saa at der ikke fandtes en Trevl af den tilbage.”³⁴⁶ På denne måten hadde ikke den danske innflytelse noen verdi i seg selv, slik skandinavistene mente, men kun i kraft av å provosere frem norske reaksjoner. Dette så han i sammenheng med en forestilling om at den nasjonale utvikling var eldgammel og begivenhetene på 1500-tallet var et brudd i denne utviklingen. Her ser vi en deterministisk side ved Sars’ historieforståelse, utviklingen følger naturlover; historien går mot et bestemt mål. Bruddet på 1500-tallet satte bare utviklingen tilbake, den verken stanset eller endret retning. Utviklingens mål var nasjonens fornyede frihet, og historiens gang ville ikke vike fra denne retningen.

[...] alle den gjenvakte Organismes levende Kræfter maate af sig selv, drevne af den organiske Naturlov, virke sammen mod dette Formaal; det ægte nationale Livs Skikker, der fortsatte sig i Samfundets Indre, maate atter træde frem i dagen, sønderbrydende og kastende tilside de fremmede Lag.³⁴⁷

Det deterministiske element i Sars’ historiske syntese som dannet et grunnlag for kritikken av skandinavistene. Den nasjonale oppvåkning mente han lå under overflaten i dansketiden og etter hvert begynte den å bryte gjennom. Denne oppvåkningen ledet til løsrivelsen fra Danmark i 1814. Streben etter selvstendighet, etter å tilintetgjøre fremmedelementer og restituere den nasjonale enheten, mente Sars var kjernen i Norges historie fra reformasjonen og helt til hans egen samtid. Den nasjonale utviklingen var altså ikke fullendt i 1814. ”[...] denne Stræben har sin Grund i de Naturlove, der gjelder saavel for aandelige som for materielle Organismer, og den vil og maa naa sit Maal [...]”³⁴⁸ Skandinaviske samlings- og tilnærmingstanker ble i et slikt perspektiv bakstrevsk. Skandinavistene arbeidet mot historiens gang, og dermed fullstendig forgjeves. Historien ville gå i retning av sitt mål, ”[...] trods alle amalgamistiske eller helstatsdoktrinære Bagevjer.”³⁴⁹ Hans fremstilling av dansketiden og begivenhetene rundt 1814 ble grunnlaget for en norsk nasjonalistisk historieforståelse, hvor nasjonalåndens vekst og nordmennenes frihet var de sentrale temaene.

Politikk og historieskrivning

Anne-Lise Seip har påpekt hvordan politisk tenkning og historiesyn hang nært sammen. Det deterministiske elementet i historien, historiens kausalbestemte forløp, satte preg på det

³⁴⁶ Ibid.

³⁴⁷ Ibid.

³⁴⁸ Ibid.

³⁴⁹ Ibid. Amalgamistisk i betydning sammensmelting av Norge, Sverige og (eventuelt) Danmark.

politiske landskapet på midten av 1800-tallet.³⁵⁰ For Birkeland og Sars ble historiesynet viktig som grunnlag for hvert deres respektive nasjonsbyggingsprosjekter. Historien ble brukt til å underbygge politiske og nasjonale ståsteder, til å befeste argumentasjonen rundt ulike politiske posisjoner. Det samme gjelder Ludvig Kristensen Daas teori om skandinavenes opprinnelse. Han skapte en forståelse av folkets urhistorie som bygget opp under det skandinavistiske prosjektet.

Birkeland og Sars hadde langt på vei samme utgangspunkt for sine analyser av årsaker og handlingsforløp under dansketiden. De hadde begge et utpreget evolusjonistisk historiesyn og fremhevet kontinuiteten i historieforløpet. Begge var opptatt av at også dansketiden har en historie det er verdt å studere. De var også langt på vei enig i at den norske staten ikke var til å redde og at innlemmelsen i det danske riket var uunngåelig. Når deres synteser likevel avvek fra hverandre er det i stor grad knyttet til deres forskjellige nasjonale og politiske ståsted. For Sars var det viktig å finne kontinuitet mellom det gamle frie Norge og det nye. Han fant dette ved at den norske kulturen og folkesjelen levde videre under det danske styret, og at den hele tiden søkte å fortrenge det danske. For Birkeland var det viktig å avvise stemplet dansketiden hadde fått som trelldomstid. Danskenes inngrep var ikke et overgrep, men tvert om en hjelpende hånd. Samspillet med danskene var til nordmennenes beste.

Ottar Dahl forklarer denne koblingen mellom historie og politikk hos Sars og hans faglige motstandere delvis med at bestemte historiske oppfatninger fikk en funksjon som symbolske kjennemerker for politiske grupper. Dette "[...] om ikke for annet, så for å markere *politisk* uenighet."³⁵¹ For både Birkeland og Sars var nok spørsmålet av mer enn symbolsk betydning. For dem var synet på dansketiden det et grunnleggende spørsmål som hadde avgjørende betydning for deres respektive nasjonale prosjekter. Det er vanskelig å vurdere denne formen for vitenskap i forhold til dens motivtilknytning. Selv om resultatene av både Birkelands og Daas analyser tjente til å bygge opp om deres nasjonale og politiske prosjekt, holder de likevel tidens vitenskapelige standard. Både de nasjonale ideene og historien virket som premissleverandører for politikken, og de fikk sin forening i et prosjekt som det skandinavistiske.

³⁵⁰ Anne-Lise Seip 1975: Sidene 185 f. og 192 f.

³⁵¹ Dahl 1990: s. 114.

Konklusjon

Når vi ser nærmere på virksomheten innen Skandinavisk Selskab og dets ledende krets, ser vi at det nokså kortfattede programmet ble støttet opp av et velutbygd idégrunnlag. Det innebar ideer om Skandinavia som et folk, knyttet til et territorium og med en idé om en fremtidig felles stat. Minoritetene som fantes på dette territoriet, samene og finnene, kunne ”foredles” og inngå i det skandinaviske prosjektet. Finlands stilling i prosjektet er ikke klart definert blant den ledende kretsen i Skandinavisk Selskab. Interessen for spørsmålet var ikke stor, og i den grad Finland omtales blir det regnet som skandinavisk grenseland i likhet med Slesvig, med en historisk tilknytning til Skandinavia og med en skandinavisk minoritet (finlandsvenskene). Et felles språk og felles avstamning var sentrale elementer i idégrunnlaget. Betoningen av etniske elementer, som forestillingen om felles avstamning, bidro til å styrke ideen om skandinavenes fellesskap. Likevel viser synet på samene og finnene at skandinavenes strengt definert og lukket gruppe, norrøne aner var ikke nødvendigvis en forutsetning for å bli inkludert i en skandinavisk nasjon. Etableringen av et historiesyn som fremhevet det skandinaviske fellesskapet og harmoni mellom landene, i alle fall på et folkelig nivå, bidro ytterligere til å styrke og legitimere ideen om den skandinaviske samhörigheten.

Likevel ser vi også at det skandinavistiske prosjektet ble knyttet til ideer om lovmessigheter i forholdet mellom små og store stater. En liten stat som den norske måtte søke fellesskap med andre for ikke å bli oppslukt av større stater, ble det hevdet. Dette er elementer som i mindre grad kan knyttes til skandinavismen som et nasjonalistisk prosjekt. Det samme gjelder rene praktisk-politiske nytteaspekter. Men bak nytteaspektene lå det som en forutsetning at samarbeid og samhandling skulle foregå mellom tre folk som hørte sammen. Dette skal se nærmere på i neste kapittel.

Kapittel 5:

”Overgang til det praktiske Liv”

— virkemidler for skandinavisk nasjonsbygging i praksis.³⁵²

Skandinavisk Selskabs prosjekt var et eliteprosjekt. Selv om selskapet ønsket å favne vidt, var det en snever krets av menn fra det høye sosiale sjikt i Christiania som stod bak prosjektet og som utgjorde dets kjerne. For å realisere målene måtte de derfor nå ut med ideene sine. I dette kapitlet vil jeg se på hvordan de forsøkte å gjøre det, særlig hvordan de forøkte å spre ideene sine både til folket og til den styrende eliten.

Ulike former for samarbeid og skandinaviske fellesløsninger var stadig gjenstand for diskusjon på selskapets møter. Jeg skal se nærmere på to eksempler, forsvarssamarbeid og juridisk samarbeid, for å se hvordan det ble argumentert for skandinavisk samarbeid både ut fra et pragmatisk nyttehensyn og ideologi. Kan samarbeidet ses som middel for å bygge en skandinavisk identitet?

Til folkets vekkelse og elitens opplysning

Å spre den skandinaviske idé var et av Skandinavisk Selskabs viktigste formål. Det skulle skape grobunn for ideen hos politikerne gjennom diskusjoner som belyste skandinaviske løsninger, slik at disse var utrustet til å arbeide for saken. Men skandinavismen var noe mer enn et politisk program, den var et nasjonsbyggingsprosjekt initiert ovenfra, et elitens prosjekt. Et slikt prosjekt krevde ikke bare oppslutning blant den politiske eliten, men også at skandinavene ble vekket, at nordmennene forstod at de var brødre og søstre med svenskene og danskene. Å formidle ideen ut til allmuen ble dermed et av de primære virkemiddel for å realisere det skandinavistiske prosjektet.

Spredningen av ideen skulle skje slik det ble slått fast i Selskapets statutter, § 4:

³⁵² O. A. Bachke, 1865: *Om gjensidig Retshælp mellem de tre skandinaviske Riger*. Særtrykk av *Aftenbladet* (nr. 231, 232), Christiania. Side 16: ”I den skandinaviske Sags Tjeneste vilde den [rettslig samarbeid] staa som et Udtryk for dens Overgang til det praktiske Liv.”

Det [Skandinavisk Selskab] søger sit formaal fremmet ved diskussioner og foredrag i sine møder og ved udgivelsen af skrifter. Forsaavidt lignende selskaber stiftes i vort land eller hos broderfolkene, vil vort selskab søge at træde i forbindelse med dem, navnlig gennem almindelige skandinaviske møder til forhandling om fælles anliggender.³⁵³

Arbeidet skulle altså foregå på to måter: ved å arrangere møter og utgi skrifter, og organisatorisk ved å søke tilslutning til tilsvarende foreninger. Slik skulle Skandinavisk Selskab etablere en bred medlemsmasse fra ulike lag av folket, som det heter i de samme statuttens § 2: ”Medlemmer af alle samfundsklasser optages.”³⁵⁴

Et diskuterende selskap

Programmet slo fast at selskapets arbeidsform skulle være den åpne diskusjon:

Ved hvilke Midler og under hvilke Former en saadan Forbindelse [mellom de skandinaviske landene] bør søges stiftet, er et Spørgsmaal, hvorom Anskuelserne kunne være delte, og som det maa overlades Fremtiden at besvare; men at det drøftes af Mænd, der utvetydigt have udtalt sin Overbevisning om en saadan Forenings Nødvendighed, vil lette dets Løsning.³⁵⁵

Michael Birkeland slo fast at Skandinavisk Selskab var ”[...] et discuterende Selskab.”³⁵⁶ Med det siktet han til at Selskapet kun var bundet til vedtektene (som var formulert i generelle vendinger). Det var ikke praksis for å vedta resolusjoner: ”Hvad En siger, siger han paa eget Ansvar og tilsvær, uden at forpligte de Andre.”³⁵⁷ Dette skapte et miljø der det var mulig å presentere ulike meninger og ga rom for til dels motstridende oppfatninger om skandinavismens middel og mål. Det var kun i de tilfeller hvor Selskapet skulle ta på seg praktiske oppgaver at saker ble tatt opp til votering og faktiske vedtak ble fattet. Denne beskrivelsen av Selskapets arbeidsmåte ble gitt av Michael Birkeland når det stormet mest rundt miljøet og kritikken kom fra mange ulike hold. Det er tydelig at han forsøkte å ufarliggjøre kontroversielle standpunkter som hadde blitt presentert i selskapet, men likevel forteller det noe om tankegangen bak møtene.

Likevel presenterte selskapet konkrete forslag ovenfor regjeringen i enkelte mer ukontroversielle saker som gjaldt skandinavisk samarbeid, så som innføring av bokpost mellom landene. De fikk også til dels gjennomslag for disse forslagene.³⁵⁸ Ved diskusjon om

³⁵³ *Forhandlinger*: S. 3.

³⁵⁴ *Ibid.*

³⁵⁵ *Ibid.*

³⁵⁶ Michael Birkeland i brev til C. Rosenberg, 30.3.1867. Kb.

³⁵⁷ *Ibid.*

³⁵⁸ Clausen 1900: S. 208.

liberalisering av handel og håndverk, og om felles system for mynt, mål og vekt kom det til diskusjon om det burde fattes resolusjoner. Banksjef F. H. Frølich foreslo dette, mens Ludvig Kristensen Daa motsatte seg det, skjønt han ikke kunne se av vedtektene at det ikke kunne gjennomføres. Det ble heller ikke gjort noen votering i disse sakene.³⁵⁹

Det lå en form for regjeringslojalitet i denne tankegangen.³⁶⁰ Hartvig Nissen proklamerte dette ved Skandinavisk Selskabs festmiddag ved jubileumsfesten for unionen, 4. november 1864:

Vi norske skandinaver ere forresten et loyalt folkefærd. Vi drømme ikke om revolutioner eller statskups. Vi vente alt af den frie overbevisning og af sagens egen magt, og vilde ikke engang, om vi kunde, ved kunst eller tvang hidføre en udvortes politisk forening med Danmark, som ikke allerede de reelle forholde og folkenes stemning lydt krævede.³⁶¹

I hans proklamasjon ligger det et klart behov for å ta avstand fra mer radikale miljøer, samt å tydeliggjøre at Selskapet ikke hadde til formål å opponere mot regjeringen. Det skulle heller arbeide for opplysning om den nordiske sak slik at den ”rette” forståelse av enhetstanken ble utbredt, samt fordommer og misforståelser bekjempet. ”Dette skal, det haabe vi med vished, engang sikkerlig føre saken til seier.”³⁶²

Skandinavisk Selskab skulle altså arbeide indirekte for samling, ved opplysningsvirksomhet, og ved diskusjon om hvordan å finne løsninger for å utbre det skandinaviske samarbeid. Møter, foredrag og utgivelse av skandinaviske skrifter ble Selskapets arbeidsmåte, slik skulle de berede grunnen for den samlingen som en gang skulle komme.

Å opplyse eliten

Selskapets egne møter og samarbeid med tilsvarende organisasjoner skulle først og fremst bidra til å opplyse den politiske eliten om hvordan den skandinaviske idé best kunne settes ut i live. Det gjaldt å utstyre politikere og pressen med en god forståelse for skandinavistiske løsninger.

³⁵⁹ *Forhandlinger*: S. 158 f.

³⁶⁰ Lojaliteten mot myndighetene har jeg vært inne på tidligere, ved sammenligningen med Nordiska Nationalforeningen, samt ved omtale av hvordan de mente direkte politisk initiativ til praktiske tiltak i forbindelse med endring av unionielle forhold, måtte komme fra regjeringene.

³⁶¹ Hartvig Nissens tale 4.11.1864 i *Forhandlinger*: S 101.

³⁶² *Ibid.*

Det var også viktig å oppdra det bredere publikum, påpekte Ole Jacob Broch.³⁶³ Her siktet han til den politisk aktive del av befolkningen, de som var tilbøyelig til å delta på Selskapets møter. Disse måtte opplyses og belæres slik at de ikke med sin likegyldighet lot det være opp til de politiske representantene og pressen å avgjøre politiske spørsmål alene. Dette skjedde bedre, i følge Broch, ved foredrag og diskusjon enn ved skriftlige fremstillinger. Den mest effektive måten var å dra de med inn i den muntlige debatten på møtene. Møtene kom slik til å bli preget av at det var stor takhøyde for meningsutveksling, skjønt det stort sett var et mindretall som frekventerte talerstolen. Møtene i selskapet skulle også gjøre medlemmene bedre forberedt til å delta på større skandinaviske fellesmøter av ulike slag.³⁶⁴ I tillegg var det viktig å formidle kunnskap om likhetene og særtrekkene hos nordmenn, svensker og dansker. Slik skulle man kunne diskutere hvordan ulikehetene skulle fjernes i de tilfeller hvor de virket hemmende på forbindelsen mellom folkene.³⁶⁵

Å forberede allmuen

Det var elementært å berede grunnen for skandinavisk samling ved å opplyse folket. Dette for å skape en skandinavisk identitet og en bevissthet om viktigheten av skandinaviske spørsmål, slik at neste gang de politiske forhold lå til rette for en skandinavisk samling skulle folket være forberedt. Ole Jacob Broch profeterte i et møte i Selskapet at ingen visste når tiden for Skandinavias enhet kunne komme, det kunne bli lenge til, men det kunne også skje med det første. Da var det viktig at folket var opplyst. Når tiden var kommet: ”[...] la den da være saa opklaret og kjendt af alle, at den ikke atter, som det før, da leiligheten kom, er skeet, skal træffe os uforberedte og gaa ubenyttet forbi.”³⁶⁶ Hartvig Nissen påpekte noe av det samme i sin tale ved unionsfesten 4. november 1864. Han fremholdt hvordan foreningstanken måtte være kjent hos begge folk, i denne sammenhengen innenfor den norsk-svenske unionen. Dette hadde ikke vært tilfelle i 1814, og med det forklarte han hvorfor det hadde tatt så lang tid å skape oppslutning om unionen; det tok tid før folket ”[...] i sin helhed kunde tilegne sig den rette opfatning af foreningen og gjennemtrænges af kjærlighed til den.”³⁶⁷

Eilert Sundt formulerte behovet for å spre ideen med et hjertesukk:

³⁶³ *Forhandlinger*: S. 11. O. J. Brochs innledning til møtet 14.6.1864.

³⁶⁴ Møter som for eksempel studentmøtene, naturforsker møtene og andre profesjonsmøter (jf. Hemstad 2008).

³⁶⁵ *Forhandlinger*: S. 9 f.

³⁶⁶ *Ibid.*: S. 54. O. J. Broch i Skandinavisk Selskabs møte 6. september 1864.

³⁶⁷ *Ibid.*: S. 96. H. Nissen ved Skandinavisk Selskabs fest for unionen 4.11.1864. En stor festmiddag med 200 gjester ble holdt på Klíngenberg i Christiania.

Og det hører med til min nationale Selvopholdelses-Drift, at jeg maa tro og haabe, at den Tanke, som for mine Øine er saa klar og afgjort sand, og som derhos kjendelig seirer over det ene Sind efter det andet, Tanken om, at Nordens Folk og Lande maa holde sammen for at holde ud [...].³⁶⁸

Selskabet for Folkeoplysningens fremme

Med hensikten å nå ut til allmuen hadde Skandinavisk Selskab felles interesser med Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. Folkeopplysningsselskapet hadde i sin organisasjonsform mye til felles med Skandinavisk Selskab. Begge søkte å få en bred og stor medlemsmasse. Folkeopplysningsselskapet ble stiftet i 1851 med det formål å "[...] virke til Folkets Oplysning med særligt Hensyn til folkeaandens Vækkelse, Udvikling og Forædling."³⁶⁹ Dette skulle først og fremst skje ved utgivelse av et skrift. Skriftet fikk navnet *Folkevennen*.

Det ble opprettet et uformelt samarbeid mellom de to selskapene. Dette kom ikke i stand ved formelle vedtak, men ved at en rekke personer fra det skandinavistiske miljøet også var sentrale figurer i Folkeopplysningsselskapet. I Selskapets representantskap for 1864 (samme året som Skandinavisk Selskab ble stiftet) finner vi åtte av de tolv faste representantene igjen i Skandinavisk Selskabs medlemslister.³⁷⁰ Av disse finnes flere sentrale skandinavister, som Ludvig Kristensen Daa, Hartvig Nissen, Knud Knudsen, Marcus Monrad og Eilert Sundt. Sundt satt på dette tidspunktet både som formann for Folkeopplysningsselskapet og redaktør av *Folkevennen*. Folkeopplysningsselskapet hadde allerede før Skandinavisk Selskab ble stiftet hatt tilknytning til skandinavistmiljøet, med mange uttalte skandinavister i sentrale verv.

Eilert Sundt kom til å bruke Folkeopplysningsselskapet i skandinavismens og Skandinavisk Selskabs tjeneste. En rekke skandinavistiske artikler ble tatt opp i *Folkevennen*. Sundt ble også kritisert for dette fra en annen fløy i Folkeopplysningsselskapet. Det ble hevdet at *Folkevennen* hadde blitt for ensidig under Sundt, og at det hadde blitt et "[...] Organ for

³⁶⁸ Eilert Sundt 1864: "Den skandinaviske Forening i Christiania" i *Folkevennen* 13. årgang (1864). Christiania. S. 465.

³⁶⁹ Protokoll for konstituerende generalforsamling 23. september 1851. Selskabet for Folkeoplysningens Fremmes arkiv, Ra.

³⁷⁰ De som også var medlem av Skandinavisk Selskab var: Eilert Sundt, Marcus Monrad, Knud Knudsen, Hartvig Nissen, Ludvig Kristensen Daa, prof. Rasch, boktrykker P. T. Malling og daværende lektor Christie. Stiftsprost Jessen, prof. Tønder Nissen og stipendiat Aasen var ikke medlemmer. En som bare er oppført i protokollen som "Dahl" har ikke latt seg nærmere bestemme. Folkeopplysningsselskapets forhandlingsprotokoll for Generalforsamling 8. mars 1864. Selskabet for Folkeoplysningens Fremmes arkiv, Ra.

Sundts ikke sjelden paradokse [sic] personlige Meninger.”³⁷¹ Kritikerne siktet til skriftets skandinavistiske holdning. Likevel ble Sundt gjenvalgt på samme møte med stort flertall og fortsatte både som formann og redaktør.

Skandinavisk Selskab og Folkeopplysningssselskapet bygde på noe av det samme tankegodset. Da sikter jeg først og fremst til sider ved opplysningsideologien, spesielt det Sigvart Tøsse referer til som de klart filantropiske trekk.³⁷² Dette var opplysning som tok sikte på å overføre verdier og kunnskaper fra høyere klasser ned til de lavere. Menn som Welhaven, Hartvig Nissen, Thorkel Aschehoug og Marcus Monrad (alle skandinaver) hadde uttalt dette formålet, som hadde sitt utspring i et konservativt ideal.³⁷³ Skandinavisk Selskab ville oppdra folket til å bli gode skandinaver, mens Folkeopplysningssselskapet hadde et mer generelt formål. Eilert Sundt viste til at det var Folkeopplysningssselskapets formål å vekke ”folkeånden”. Derfor var det riktig å holde en skandinavistisk profil.³⁷⁴

Folkevennen hadde i utgangspunktet allmuen som målgruppe. Det viste seg imidlertid at svært få av abonnentene var bønder, håndverkere eller arbeidere, og nesten ingen husmenn eller fiskere. Derimot var skriftet flittig lest av skolelærere. Det ble også etter hvert Opplysningssselskapets strategi å vende seg mot middelklassen, også for å nå ut til de lavere klassene.³⁷⁵ Heller ikke Skandinavisk Selskab lyktes særlig i å nå de laveste klassene, men oppnådde en viss oppslutning hos middelklassen.

Skriftvirksomhet

Som nevnt ble *Folkevennen* en viktig kanal for den skandinavistiske propagandaen. Det ble publisert mange artikler med innhold som uttrykte klar sympati med skandinavismen. Flere av disse med Eilert Sundt selv som forfatter.

³⁷¹ Folkeopplysningssselskapets forhandlingsprotokoll for Generalforsamling 27. februar 1865. Selskabet for Folkeopplysningens Fremmes arkiv, Ra.Kritikken ble fremført av lektor Brandt som spesielt siktet til Sundts artikkel ”Helgeland den ældste Bygd i Norge” (*Folkevennen* 1864) hvor Sundt polemiserer for skandinavismen. Kritikken gikk også på manglende tematisk bredde.

³⁷² Sigvart Tøsse, 2004: *Frå folkeopplysning til vaksenopplæring*. Dr.philos-avhandling, NTNU.

³⁷³ Tøsse 2004: S. 111 f.

³⁷⁴ Eilert Sundt, 1864: ”Den skandinaviske Forening i Christiania” i *Folkevennen* 13. årgang (1864). S. 464.

³⁷⁵ Tøsse 2004: S. 108.

Folkeopplysnings-selskapet utgav også særutgivelser. I 1869 utkom skriftet *Sverige*.³⁷⁶ Skriftet var en antologi med utdrag og oversettelser av ulike forfattere, og som redaktør finner vi Fredrik Bætzmann, medlem av Skandinavisk Selskab fra 1867 og ivrig skandinavist i sine studentår. Skriftet tok sikte på å gi kunnskaper om Sverige til et bredere publikum, noe det bærer preg av særlig med hensyn til språklig fremstilling og valg av tematikk. Det tar for seg emner som naturen, folket og folkekulturen, statsforfatningen og ulike områder og byer. Skriftet egnet seg godt til Skandinavisk Selskabs mål om å utbre kunnskap om de skandinaviske folkene og ulikheter, for slik å berede grunnen for en samling.

Det ble også publisert mengder av artikler fra det skandinavistiske miljøet i ulike tidsskrifter og aviser. Mange med det brede lag som målgruppe, mens andre rettet seg mot et mer opplyst sjikt av folket. Dessuten rettet en rekke publikasjoner seg mot ulike fagmiljø. Et eksempel på de faglige artiklene er Ludvig Kristensen Daas *Have Germanerne indvandret til Skandinavien fra nord eller fra syd?*³⁷⁷ Dette var opprinnelig et foredrag på det skandinaviske naturforsker møtet i Christiania 1868, men ble utgitt som særtrykk. Foredraget fikk stor oppmerksomhet i etnografimiljøet, men det var også klart skandinavistisk motivert. Et viktig tidsskrift for de mer faglige artiklene var *Nordisk Tidskrift för Politik, Ekonomi och Litteratur* som ble utgitt i Lund (1866-70). Tidsskriftet hadde et fellesnordisk publikum selv om hovedvekten av artiklene var svenske, og hadde et vedtektsfestet formål om å samle de tre skandinaviske rikene til ett.³⁷⁸ Av de mer propagandistiske publikasjonene som rettet seg mot de lavere klassene, kan som eksempel nevnes Michael Birkelands *Den gode gamle Bondepolitik* som hadde undertittelen *Nogle Ord til Norges Almue om Landets viktigste Velfærdssag*.³⁷⁹ Skriftet hadde tidligere gått som føljetong i *Adressebladet*.³⁸⁰ Birkeland forsøkte å vise hvordan de norske bøndene i grensetraktene mot Sverige alltid hadde motsatt seg å delta i krig mot svenskene. De svenske soldatene hadde heller ikke villet øve vold mot disse bøndene, men delte heller rasjonen sin med nordmennene. Av dette sluttet han at det i hans samtid var naturlig for de norske bøndene å slutte opp om skandinavismen. Akademikeren Birkeland førte i skriftet et språk som skiller seg markant fra det han gjorde til vanlig, og det er tydelig at han hadde sin målgruppe i de lavere lag av folket.

³⁷⁶ Fredrik Bætzmann (red.) 1869: *Sverige*. Selskabet for Folkeopplysningens Fremme, Christiania.

³⁷⁷ Daa 1869: *Have Germanerne [...]*.

³⁷⁸ V. Leche (et al.) (red.) 1913: *Nordisk Familjebok*. Nordisk familjenboks förlags aktiebolag, Stockholm. S. 1335 (opplagsord: Nordisk tidskrift).

³⁷⁹ Michael Birkeland 1867: *Den gode gamle Bondepolitik*. Wm. Grams Forlag, Christiania.

³⁸⁰ *Adressebladet* ("Tillæg til Almuesvennen"), nr. 45-47 1866.

Samarbeid som middel for skandinavisk nasjonsbygging

Ved siden av opplysning gjennom ord og tekst, var å diskutere løsninger for skandinavisk samarbeid en vesentlig del av Skandinavisk Selskabs kjernevirksomhet. Samarbeid skulle være steg på veien mot skandinavisk samling, ledd i kjeden som skulle knytte landene sammen. Ulike samarbeidsformer skulle også vise hvor fruktbart enhet mellom de skandinaviske landene var, og slik bidra til å utbre ideen. Det var ikke bare innenfor selskapet skandinavisk samarbeid ble forsøkt fremmet, men en omfattende møtevirksomhet, vesentlig tilknyttet profesjoner, pågikk på 1860- og 1870-tallet. Likevel tjente de som redskaper for å fremme skandinavisk samordning, som Jens Arup Seip har påpekt.³⁸¹ Erik Møller har beskrevet virksomheten som et ”Vækkelses- og Oplysningsarbejde”.³⁸² Ruth Hemstad har utført en omfattende studie av disse samarbeidsprosjektene, og viser at det i dette tidsrommet ble avholdt naturforsker møter, nasjonaløkonomiske møter, misjonsmøter, skolemøter, kirkemøter, juristmøter, folkemøter, bokhandlermøter, kunstnermøter, legemøter, industrimøter, arbeidermøter, forsikringsmøter, jernbanemøter og filologmøter, samt andre enkeltmøter, og de nevnte studentmøtene fortsatte.³⁸³

Hemstad påpeker at mange av de sentrale personene ved oppstarten av møtene viste skandinavistiske holdninger: ”en skandinavistisk orientering – i hvert fall i kulturell retning – var en medvirkende faktor for mange av dem som var sentrale i oppstarten av både de nasjonaløkonomiske møtene, juristmøtene og skolemøtene [...]”.³⁸⁴ Hemstad viser at denne motivasjonen avtok etter 1860-tallet.³⁸⁵ Også Jens Arup seip har vært inne på at møtene tjente som fora hvor skandinavistene kom sammen og drøftet tiltak.³⁸⁶ Medlemmene i Skandinavisk Selskab, i alle fall de fremste, var aktiv på slike møter, og bidro slik til å diskutere og fremme skandinavisk samarbeid også utenfor selskapet. Som jeg allerede har vist stod flere av disse medlemmene sentralt under det skandinaviske naturforsker møtet i Christiania 1868, og bidro til at møtet fikk tydelige skandinavistiske islett (se kapittel 4 om møtet). For disse, og navnlig Ludvig Kristensen Daa, ser ikke den skandinavistiske orienteringen ut til å ha vært bare en

³⁸¹ Seip 2002: Bind 2, s. 39.

³⁸² Møller 1948: S. 432.

³⁸³ Hemstad 2008: S. 82 og appendiks 1.

³⁸⁴ Hemstad 2008: S. 83.

³⁸⁵ Hemstad 2008: S. 83. Hemstad viser spesielt til de nasjonaløkonomiske møtene, juristmøtene og skolemøtene.

³⁸⁶ Seip 2002: Bind 2, side 39, note 11.

medvirkende faktor, men heller en overordnet motivasjon. Skandinavisk Selskabs egne møter skulle også forberede medlemmene til å delta på slike møter. Medlemmene skulle få en innsikt i forhold som hadde betydning for mulighetene til å knytte landene sammen, som de færreste øvrige deltagere hadde.³⁸⁷

Men argumentasjonen for samarbeid på ulike områder hvilte også i Skandinavisk Selskabs møter like mye på rent praktiske vinninger. Slik kom debatten om samarbeidsformer til å skille seg fra de mer prinsipielle og ideologiske debattene i Selskapet. Jeg vil se nærmere på to av samarbeidsformene som stod sentralt i Selskapets arbeid, i den betydning at de la stor innsats i å utrede og debattere tiltakene: forsvarssamarbeid og juridisk samarbeid. Andre samarbeidsformer kunne også vært belyst her, som universitetssamarbeid og økonomisk samarbeid, men begrensninger gjør at det ikke er rom for det. De to samarbeidsområdene jeg har trukket frem bidrar uansett til å belyse hvordan samarbeid kunne være et middel på veien mot skandinavisk enhet. De bidrar dessuten til å belyse hvordan samarbeid også hadde klar tilknytning til pragmatiske nyttehensyn.

Forsvarssamarbeid

Debatten ”De skandinaviske landes militære forsvar” stod i Skandinavisk Selskab kort tid etter Selskapet var etablert.³⁸⁸ Det var også naturlig i og med at stiftelsen langt på vei tok karakter av å være en reaksjon mot den svensk-norske politikk i forbindelse med den andre dansk-tyske krigen. Den manglende militære støtten provoserte det skandinavistiske miljøet, forsvarssamarbeid ble dermed en kjernesak for skandinavistene. Det som hadde skjedd i Danmark skulle ikke skje igjen. Den danske krisen ble en vekker for viktigheten av et skandinavisk samhold. Som offiseren C. J. Vogt, som ga en militærfaglig innledning til debatten, slo fast: ”[...] ydmygelse og deraf følgende rigtig vurderer af sig selv og af forholderne ere som andensteds i livet naturligvis ogsaa her veie til den idés udvikling, som dette selskab søger at klargjøre.”³⁸⁹

Det politiske arbeidet for forsvarssamarbeid var i mange tilfeller argumentert for med et rent nytteperspektiv. Dersom små stater skulle overleve måtte de gå sammen for ikke å bli oppslukt av større makter, slik deler av det danske riket hadde blitt (Slesvig og Holsten). Dette hadde etablert seg som en utbredt virkelighetsforståelse for tidens internasjonale politiske

³⁸⁷ *Forhandlinger*: S. 11.

³⁸⁸ *Ibid.*: S. 26 ff. Debatten foregikk 6. september 1864.

³⁸⁹ *Ibid.*: S. 39.

forhold. Av dette var det en naturlig slutning at de skandinaviske landene måtte slutte seg sammen for å kunne forsvare sin selvstendighet.

Det forelå også et tydelig trusselbilde. Skandinavia var truet fra to kanter. I syd var det tyskerne som utgjorde faren, og var en direkte trussel mot Danmark. Erfaringene fra 1864 fortalte at tyskerne viste vilje til territoriell ekspansjon, og at de var militært overlegne når de stod sammen. Skandinavene måtte stå sammen for at Danmark ikke skulle forsvinne helt. Men også for å stå sterkere ved angrep fra den andre kant, fra øst. Russland ble oppfattet som en direkte trussel mot Norge og Sverige. Det som hadde hendt i Danmark kunne ved neste anledning skje i Norge og Sverige, mente man. Da nyttet det ikke å stole på stormaktene; kun samhold ville kunne berge Skandinavenes selvstendighet. ”Kun letsindhed kan lukke øinene for denne fare eller tro i egen svaghed eller i andre magters gjensidige skinsyge at kunne finde beskyttelse for vor egen selvstændighed og velfærd.”³⁹⁰ Slik konkluderte Ole Jacob Broch sin innledning til forsvarsdebatten i Skandinavisk Selskab.

Vogt vurderte den norske stridsevne i sin innledning. Han anslo denne til å omfatte tilsammen ca. 44 000 mann. I tillegg kom skytterlagene. Men forsvaret var dårlig organisert, mente han, det manglet befall og soldatene hadde for kort utdanning. Likevel hadde de sin styrke i å være godt utrustet, samt i sin natur: ”[...] vi kunne heller ikke tvivle paa, at vort folk nu som altid vil afgive særdeles gode elementer for en armé, hvilket dog trods alle krigskunstens opfindelser bliver det væsentlige.”³⁹¹ Den skandinaviske samholdstanken var delvis realisert gjennom den mobile fellesarmeen som ble etablert ved vedtak i statsråd i 1856. Hvert av unionens to riker skulle stille med en styrke, unionskontingent, som tilsvarte 2,5 % av landets folkemengde. For Norges vedkomne utgjorde dette 37 500 mann, hvorav 24 000 som landtropper og 13 500 som sjøtropper. Svenskene skulle stille med 70 000 mann, skjønt Vogt tvilte på at det lot seg gjøre å stille fulltallig verken for svenskene eller nordmennene. Dette forvarssamarbeidet måtte utvides til også å omfatte Danmark. Han vurderte det realistiske antall mann Norge kunne stille med i en samlet skandinavisk mobil stridskraft å være omtrent 18 000 mann. Likeledes for svenskene 50 000 og danskene 30 000. Den skandinaviske totalstyrke ville da være på 90-100 000 mann.³⁹²

³⁹⁰ Ibid.: S. 37.

³⁹¹ Ibid.: S. 43.

³⁹² Ibid.: S. 45 f.

Men det var ikke bare tallmessig de mente det var vinninger å hente i et forsvarssamarbeid. Større avdelingers samvirke ville gjøre de sterkere, en effekt som, ifølge Vogt, ville slå til for ”[...] de nordiske landes arméer, naar engang den skandinaviske idé føres frem og en sammenslutning kan finde sted [...]”.³⁹³ Rent materielt ville man finne vinninger ved at disponere de skandinaviske landenes forsvarsbudsjetter etter en felles plan. I tillegg kan nevnes den moralske vinningen i at soldatene ikke ville føle samme følelse av underlegenhet ved et møte med fienden.

Denne sammenslutningen skulle skje ikke bare ved en allianse, men ved at avdelingene ble enhetlig i organisasjon, tildels i størrelse og utdanning, samt manøvrer, og hadde samme type våpen og ammunisjon, samt vogner og annet materiell. Forskjellig vernepliktsordning, noe en fant i de tre landene, mente Vogt det var rom for også innen et felles forsvar.³⁹⁴

Ole Jacob Broch sluttet seg til Vogts argumentasjon for forsvarsfelleskap med vektig av de materielle vinninger. Han fremhevet den strategiske viktigheten av å ha med Danmark. I en krig mot Russland ville Danmark sikre mulighetene for sjøkrigsoperasjoner i både Nordsjøen og Østersjøen. Men han poengterte også ikke bare hvor vesentlig det var at det felles forsvaret måtte være enhetlig i taktikk og organisasjon, men også at det fikk en felles ledelse, kommando og generalstab. Han opponerte i dette tilfellet mot de danske skandinavistenes forslag (fremsatt av Rosenberg) om at et felles forsvar skulle ledes av to konger, tre krigsministre og tre kommandoer.³⁹⁵ Broch fastslo: ”Med ét ord, det gjælder hos os at faa istandbragt en forbundsstat, ikke et statsforbund.”³⁹⁶

Forsvarssamarbeid ble av Broch sett i direkte sammenheng med teorien om at små nasjoner måtte slå seg sammen for å overleve ytre angrep. I tillegg måtte nasjonene vise ”mandighetsånd”, en evne til å kjempe for friheten. De som ikke hadde denne ånden, hadde heller ikke forutsetningene for å bestå. Det gjaldt altså å slå seg sammen med nært beslektede nasjoner, for nordmennesenes vedkomne svenskene og danskene, for sammen å utgjøre et tilfredsstillende forsvar.³⁹⁷

³⁹³ Ibid.: S. 49.

³⁹⁴ Ibid.: S. 50 f.

³⁹⁵ Ibid.: S. 52 f.

³⁹⁶ Ibid.: S. 53.

³⁹⁷ Broch 1867: S. 2–3. (Opprinnelig innledning til møte i Skandinavisk Selskab 12.2.1867 om Norges forsvar).

Juridisk samarbeid

Et samarbeidsområde som ble trukket frem var rettslig samhandling. Ole Andreas Bachke diskusjonen om dette temaet i Skandinavisk Selskab med foredraget ”Om gjensidig Retshjælp mellem de tre skandinaviske Riger”.³⁹⁸ Et stenografert referat fra foredraget ble straks gjengitt i *Aftenbladet*.³⁹⁹

Bachke la til grunn praktiske og universelle vinninger ved et rettslig samarbeid i sin argumentasjon, både på kriminal- og sivilrettslig område. Forbrytere måtte tas også utenfor landet gjerningen var begått, og ingen stat måtte bli asyl for kriminelle på flukt. På det sivile området, som den internasjonale samhandel og privatrettslige forhold, ville det ikke kunne dømmes rettferdig utenom at både lovgivning og domsavgjørelser i hjemlandet og det landet foreteelsen var begått, ble tatt i betraktning. Den internasjonale privatrett var en moralsk nødvendighet, en ordning for å kunne pågripe og dømme utlendinger i eget land og for at nordmenn kunne dømmes i utlandet, samt et prinsipp for hvilket lands lovverk de skulle dømmes etter, ville sikre en rettferdig rettshåndhevelse. Dette var krav som måtte stilles til rettferdighet og som måtte gjelde for alle ”civiliserede” stater.⁴⁰⁰

Den markante økningen i omfangfet av internasjonal handel og samferdsel, særlig innen Skandinavia, hadde gjort dette særlig aktuelt. En avtale om privatrettslig samarbeid hadde også kommet i stand mellom Danmark og Sverige, den dansk-svenske konvensjonen av 1861. Det var gjennom en tilslutning til denne nordmennene skulle inngå i et skandinavisk rettslig samarbeid, i følge Bachke. En lignende ordning var foreslått mellom Norge og Sverige i 1857, men den hadde Stortinget forkastet til tross for at den svenske riksdagen hadde akseptert den. Bachke pekte også på flere eldre avtaler som hadde brakt oss et stykke på vei og som burde utvides. Nye avtaler måtte også inngås, og han poengterte at foreningen mellom Norge og Sverige la forholdene til rette for en mer omfattende og fullstendig overenskomst.⁴⁰¹

Selv om argumentasjonen først og fremst viste til praktisk vinninger og universelle moralske forpliktelser, ble også skandinavistisk argumentasjon uttrykt. Det var mellom nabostater behovet for slik samhandling var størst, og ikke minst mellom nært beslektede folk ”[...] hvis

³⁹⁸ Bachke 1865.

³⁹⁹ J. B. Halvorsen 1885: *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*. Den Norske Forlagsforening, Kristiania. S. 151.

⁴⁰⁰ Bachke 1865: S. 1.

⁴⁰¹ *Ibid.*: S. 3 og s. 9 f.

Retsopfatning er bygget paa en fælles national Retbevisthed [...]”.⁴⁰² Backe regnet å virke i denne retningen som en naturlig sak for Skandinavisk Selskab. Gjennom dette hadde man et nytt uttrykk for de tre skandinaviske folkenes fellesskap.⁴⁰³ Denne saken var nettopp skandinavisme i praksis, hevdet han: ”I den skandinaviske Sags Tjeneste vilde den staa som et Udtryk for dens Overgang til det praktiske Liv.”⁴⁰⁴

Konklusjon

Skandinavisk Selskab skulle virke for målene sine ved å formidle ideene om et skandinavisk fellesskap. Ideene knyttet til slektskapet mellom Skandinavias folk skulle spres til folket, slik at grunnlaget for en skandinavisk identitet ble lagt. Det ble talt om at grunnen måtte beredes. Når de politiske omstendighetene kom til å ligge til rette for en samling måtte folket være forberedt, ideene måtte være sådd.

Selskapet skulle ikke ta direkte initiativ, en relativt sterk lojalitet mot myndighetene lå til grunn. Selskapet skulle ikke komme med innspill i den aktuelle politiske debatten, men heller diskutere tiltak som kunne forberede en samling på sikt. Ole Jacob Broch presiserte på et av selskapets første møter at det ikke skulle gripe inn i dagens begivenheter, men virksomheten siktet ”[...] paa fremtiden, rimeligvis paa en endog fjern fremtid.”⁴⁰⁵ Derimot skulle selskapet ha politisk innflytelse gjennom å diskutere ulike sider ved skandinavisk samarbeid og skandinaviske fellesløsninger på ulike felt. Slik så en for seg at når makthaverne tok initiativ skulle sakene være godt forberedt av selskapet. Dessuten så en for seg at ved diskusjon ble ideene formidlet også til den politiske eliten. Utgivelse av referatene fra selskapets møter var i så måte en effektiv kanal.

Skandinavisk samarbeid og å etablere felles løsninger for de skandinaviske landene, ble sett på som en måte å bygge ned forskjellene mellom landene. Slik skulle hindre for samling rives. Gjennom debattene om samarbeid kom også det pragmatiske nyttehensynet ved skandinavismen til syne. Men likevel ble det også presentert ideologiske argumenter for

⁴⁰² Ibid.: S. 2.

⁴⁰³ Ibid.: S. 10.

⁴⁰⁴ Ibid.: S. 16.

⁴⁰⁵ *Forhandlinger*: S. 37. Ole Jacob Broch i møte 6.9.1864.

samarbeid – det skulle være et praktisk middel for å sette den skandinaviske samlingstanken ut i live.

Kapittel 6: Skandinavisk Selskab oppløses

Den tilsynelatende sterke medgangen som preget Skandinavisk Selskab de første tre årene kom til å få en brå slutt i løpet av 1866 og 1867. Selskapet ble rammet av en medlemsflukt som ble vedvarende. Organisasjonen skulle likevel bestå i noen år, før selskapet stille opphørte i løpet av 1871. ”Det skandinaviske pust, som var gået over landet i 1864, var atter ved at forsvinde”, konstaterer Julius Clausen.⁴⁰⁶ Striden som utløste dette, amalgamasjonsstriden, er inngående beskrevet av Jens Arup Seip.⁴⁰⁷ Amalgamasjon betyr i denne sammenheng sammensmelting. Sammensmeltingen det var tale om var unionen, det var Skandinavisk Selskabs unionelle program som utgjorde stridens kjerne. Begrepet var sterkt negativt ladet, det insinuerte en sammensmelting hvor Norge skulle tilintetgjøres og inngå i Sverige. Det hadde blitt nyttet som antisymbol av norske patrioter etter 1814, og det var nærmest synonymt med landsforræderi i enkelte kretser.⁴⁰⁸ Begrepet ble slik et effektivt våpen mot skandinavistene.

I dette kapitlet vil jeg se på selskapets offensive holdning for å skape resonans for sitt prosjekt, og gruppene offensiven fremprovoserte reaksjoner fra. Videre i dette kapitlet vil jeg redegjøre for de viktigste posisjonene som fremkom i striden, for å si noe om foranledningen for selskapets oppløsning og meningsmangfoldet innenfor det skandinavistiske miljøet. I analysen av konflikten rundt selskapet vil mitt fokus vil være på det interne oppgjøret, og mindre på angrepet utenfra (fra de norsk-nasjonale). Det sentrale spørsmålet er hvorfor selskapet mistet medlemsmassen og gikk i oppløsning.

Mot slutten

Jens Arup Seip peker på flere forhold for å forklare hvorfor Skandinavisk Selskabs virke opphørte. Han viser til at selskapets utviklingsmuligheter var begrensende, både med hensyn til rekrutteringsgrunnlag og mangel på tilknytning til interessegrupper, samt at bevegelsen ble ”[...] overveldet av konkurrerende og motgående stemninger og tanke-systemer med langt mer

⁴⁰⁶ Clausen 1900: S. 209.

⁴⁰⁷ Jens Arup Seip 1971: Ole Jacob Broch og hans samtid. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo. Side 309 ff. Jf også Gerd Svarstad 1958: ”Amalgamasjonsfeiden.” *En redegjørelse for Bernhard dunkers deltagelse i debatten om skandinavisme og norskhet, 1866-67*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen.

⁴⁰⁸ Seip 1971: S. 315 og 325.

primitiv appellkraft.”⁴⁰⁹ Dessuten fremholder han de manglende evnene til de fremste i Skandinavisk Selskab til å lede en politisk organisasjon og drive effektiv propaganda.⁴¹⁰ Øystein Sørensen kommer ikke nærmere inn på Skandinavisk Selskab, men har gitt en forklaring på hvorfor skandinavismen i bredere forstand ikke vant frem. Sørensen fremholder svak resonans hos målgruppen, konkurranse fra andre former for nasjonalisme og interne konflikter som årsaker til at bevegelsen mislyktes.⁴¹¹ Med konkurranse mellom ulike former for nasjonalisme mener Sørensen en kamp mellom nasjonsbyggingsprosjekter om resonans og kulturelt hegemoni, her som definisjonsmakt over det nasjonale.⁴¹²

Øystein Sørensens forklaring på hvorfor skandinavistene mislyktes har altså mye felles med Seips, begge knytter forklaringen til både ytre forhold (mangel på oppslutning og konkurranse/motstand) og indre forhold (interne konflikter). Hovedforskjellen ligger i at Sørensen ser forklaringen i sammenheng med teorier om nasjonalisme og betoner det nasjonalistiske tankegodset i skandinavismen. Sørensens forklaringsmodell ser også ut til å passe godt på Skandinavisk Selskab, og vil derfor ligge til grunn for min fremstilling av hvordan selskapet gikk i oppløsning.

Mitt forsøk på å forklare selskapets oppløsning kan sammenfattes slik: Splittelsen i Skandinavisk Selskab lå latent i organisasjonen helt siden selskapet ble stiftet. Likevel klarte selskapet å forsone begge fløyene inntil videre. Splittelsen som rammet selskapet etter noen års virke var utløst av at: organisasjonen hadde intensivert sin offensiv for å skape resonans, og debatten om revisjon av unionen mellom Norge og Sverige satte det splittende moment (unionismen) på dagsorden. Dette fremprovoserte en splittelse, selskapet ble sprengt og mistet mye av rekrutteringsgrunnlaget, noe som skapte en resignert stemning i selskapet. Etter dette avtok aktiviteten og organisasjonen led en stille død.

At Skandinavisk Selskab ble tvunget på vikende front bør ses i sammenheng med konkurranse fra andre former for nasjonalisme. Derfor knytter jeg forklaringene til Sørensens teori om konkurranse mellom ulike nasjonsbyggingsprosjekt. Men det var ikke de særnorske nasjonalistene som sto for den første angrepsbølgen, men opposisjonen innenfor det skandinavistiske miljøet som ikke sluttet seg til det politiske samlingsprogrammet fullt ut.

⁴⁰⁹ Seip 1971: S. 303.

⁴¹⁰ Ibid.

⁴¹¹ Sørensen 2001: S. 227.

⁴¹² Sørensen 1998: S. 17-21.

Dessuten er det klart at selskapet ikke klarte å rekruttere den medlemsmassen de tok høyde for.

Skandinavistisk offensiv og motstandere

Selskapet hadde i en tid intensivert virksomheten og propagandaen. Birkelands historiefremstilling kan spesielt trekkes frem. Hans forsøk på å finne begrunnelse for skandinavismen i historien og et revisjonistisk syn på dansketiden, var ikke bare til intern oppbygging blant skandinavistene, det var minst like mye et ledd i en formidling av den skandinaviske idé, et ledd i en propagandakampanje. Dette gjelder særlig hans skrift *Den gode gamle Bondepolitik*.⁴¹³ Fremstøtene vakte reaksjoner. Motangrepet fra Sars er allerede beskrevet.⁴¹⁴ Birkelands var bare ett av flere fremstøt kretsen rundt Skandinavisk Selskab gjorde. 1866 og 1867 ble det også forsøkt å vinne terreng hos studentene gjennom foredrag og deltagelse i debatter i Studentersamfundet.⁴¹⁵ Det synes som om virkningene dette kunne få var undervurderte. Det oppstod en svært splittende debatt.

Samtidig som Skandinavisk Selskab intensiverte virksomheten ble spørsmålet om unionsforholdet mellom Norge og Sverige aktualisert. Unionskomiteen ble etter svensk initiativ nedsatt i februar 1865 og leverte i august 1867 sin innstilling om hvordan unionen skulle revideres. Det største stridsspørsmålet i forbindelse med unionskomiteens arbeid var om det skulle opprettes et unionsparlament. Fra svensk hold var det en positiv innstilling til en slik felles representativ forsamling. To av de norske representantene i komiteen, Ole Gabriel Ueland og Erik Ersson fra bondeopinionen, motsatte seg forslaget sterkt.⁴¹⁶ Den mest aktive og fremtredende av de norske komitémedlemmene var imidlertid T. H. Aschehoug. Han var også en av de ledende i Skandinavisk Selskab og ble ellers, i følge Anne-Lise Seip, betraktet som uatskillelig fra Broch og Løvenskiold, to andre av de varmeste unionsvennene innen selskapet.⁴¹⁷ Aschehoug lot sitt unionistiske standpunkt komme til uttrykk i komiteen. Debatten rundt unionsrevisjonen ble preget av erfaringene fra stattholdersaken, som hadde

⁴¹³ Birkeland 1867.

⁴¹⁴ Birkelands foredrag i Studentersamfundet 13. januar 1866, "Vore Fædre", og Sars' foredrag samme sted 9. mars 1867, "Om den nyeste nordiske Helstatspolitik". Begge gjengitt i: M. Birkeland og J. E. Sars 1867: *To Foredrag om Skandinavisme og Norskhed*. Studentersamfundets Forlag, Christiania.

⁴¹⁵ Seip 1971: S. 301.

⁴¹⁶ Stråth 2005: S. 234-246.

⁴¹⁷ Anne-Lise Seip 1975: S. 126-127. At O. J. Broch, O. Løvenskiold og T. H. Aschehoug var av de ivrigste forkjemperne for unionismen i Skandinavisk Selskab kommer klart frem i referatene fra møtene (jf. *Forhandlinger*).

skapt en frykt for maktforskyvning i svensk favør. Den rådende holdningen var at unionsforholdene måtte forbli uendret, dog med styrking av norsk deltagelse i utenrikspolitikken.⁴¹⁸ Kampen om skandinavismens unionistiske innhold ble derfor indirekte en debatt om hvilken retning en revisjon av unionen burde ta. Bernhard Dunker var en av de sterkeste kritikerne av unionskomiteen, og utga to skrifter om unionsrevisjonen, det første allerede før komiteen hadde levert sin innstilling.⁴¹⁹

Motstanden Skandinavisk Selskab fikk etter dette kom fra to kanter, som delvis stod i forbindelse med hverandre og delvis var motstridende, fra skandinavister og fra de norsk-nasjonale. Motstanden som kom internt fra det skandinavistiske miljøet, kom fra de såkalte trestats-skandinavene, de som i utgangspunktet bekjente en tilknytning til skandinavismen, men som ikke anerkjente den svensk-norske unionen som et middel til skandinavisk samling. Dette innebar en splittelse av det skandinavistiske miljøet og en strid om skandinavismens innhold. De to fremste som kritiserte den unionsvennlige retningen var Bjørnstjerne Bjørnson og Bernhard Dunker. De definerte seg begge som skandinavister og hadde sterke skandinaviske sympatier. Men begge stod utenfor selskapet helt fra stiftelsen, det vil si selv om de deltok ved flere anledninger var de ikke medlemmer. I *Nordisk Tidskrift för Politik, Ekonomi och Litteratur* ble det hevdet at Bjørnson ikke bare stod utenfor Skandinavisk Selskab på grunn av dets unionelle politikk, men også fordi han stod "[...] på et andet (mer demokratisk) standpunkt med hensyn til den indre udvikling."⁴²⁰ Når han kritiserte selskapet var det likevel unionspolitikken som stod i sentrum. Men også innenfor selskapet fantes en opposisjon mot unionsvennligheten. Per Fuglum har tungt vektlagt Bjørnsons rolle i kritikken av selskapet, og har feilaktig ment han tilhørte den interne opposisjonen og var en av de første som brøt ut.⁴²¹ Det fantes også en opposisjon mot unionismen innenfor selskapet. Av disse markerte spesielt G. A. Krohg, Joachim Ebbell og Marcus Monrad seg. Kritikken fra disse hadde en spesiell kraft. Deres opposisjon mot de ledende i selskapet bidro vesentlig til splittelsen.

⁴¹⁸ Stråth 2005: S. 234 f.

⁴¹⁹ Bernhard Dunker 1866 og 1868: *Om Revision af Foreningspagten mellem Sverige og Norge I og II*. Gyldendalske Boghandel, Kjøbenhavn.

⁴²⁰ Rapport fra Skandinavisk Selskabs virke i *Nordisk Tidskrift för Politik, Ekonomi och Litteratur* nr. 3 1869. Pag. XXXIV.

⁴²¹ Per Fuglum 1957: *Ole Richter – Ungdom og stortingsvirke*. Universitetsforlaget, Oslo. S. 219. Også Ottar Dahl har påpekt at dette ikke er riktig, jf. Ottar Dahls omtale av Fuglum 1957 i *Historisk tidsskrift* nr. 39, 1959.

Den andre leiren som ytte motstand mot selskapet, var de norske-nasjonale. Også disse ble provosert av offensiven fra kretsen rundt selskapet, og kastet seg på kritikken av selskapet. Deres kritikk av Skandinavisk Selskab gikk mot hele dets formål, ikke bare mot midlene. De to gruppene av motstandere hadde forskjellige utgangspunkt. Det som reiste dem til felles kamp, var skepsisen mot unionen og synet på verdien av norsk selvstendighet, om enn i ulik grad. Bjørnstjerne Bjørnson, som på dette tidspunktet forsvarte en slik form for antiunioniell ”trestats-skandinavisme”, var en av de som ville forene norsk særnasjonalisme med skandinavisme. For han var en styrking av selvstendigheten også en styrking av skandinavismen. Han er et eksempel på disse to gruppernes sterke skepsis mot danskenes og svenskenes motiver for skandinavismen. De sterke reaksjonene han uttrykte mot en så triviell hendelse som at nordmenn ikke ble invitert til et nordisk skytterstevne, er symptomatisk for denne tankegangen.⁴²² Der hvor kretsen rundt Skandinavisk Selskab hadde tro på at en samling ville være til alles landenes gavn, mistenkte og hevdet disse to antiskandinaviske leirene at det kun lå egennytte bak svenskenes og danskenes skandinavisme.

Skandinavisk borgerkrig

Michael Birkeland karakteriserte konflikten i Skandinavisk Selskab som ”den skandinaviske Borgerkrig”.⁴²³ Striden dreide seg først og fremst om unionspolitikken, om en utvidelse av unionsforholdet mellom Norge og Sverige var et middel for skandinavismen. Det skandinavistiske miljøet delte seg i et svenskorientert og et danskorientert parti. De svenskorienterte (nevnt som trestats-skandinavene) så unionen som veien mot skandinavismen, mens de danskorienterte (trestats-skandinavene) mente den ikke kunne styrkes uten å ha danskene med.

Splittelsen tok sitt utspring i en tale som ble holdt av Otto Løvenskiold på Skandinavisk Selskabs fest for unionen 4. november 1866. Til festen var det også invitert personer som ikke var medlemmer av selskapet, både Bjørnstjerne Bjørnson og Bernhard Dunker deltok. Løvenskiold skulle tale for foreningen av Norge og Sverige, aftenens hovedtale. Når Bjørnson og Dunker satte angrepet inn i februar 1867, var det spesielt Løvenskiold tale som ble brukt som argument mot selskapets ledende menn. Talen inneholdt imidlertid egentlig ikke noe nytt, men oppsummerte mye av Skandinavisk Selskabs program og arbeide. Selskapet skulle arbeide for en samling av alle tre rikene, og det med en utbygging av den svensk-norske

⁴²² Øystein Sørensen 1997: *Bjørnstjerne Bjørnson og nasjonalismen*. J. W. Cappelens Forlag, Oslo. S. 47f

⁴²³ Birkeland i brev til Rosenberg 27.9.1867. Kb.

unionen som et steg på veien. Det var selskapets formål, fastslo taleren, å "[...] befæste og videre utvikle den forening, hvori vi allerede ere indtraadte med en af de nordiske stammer, og det med den sterkeste."⁴²⁴ Veien å gå var gjennom tettere svensk-norsk samarbeid og utbygging innen tollvesen, myntvesen, felles vekt- og målsystem, telegrafvesen, postvesen, kommunikasjonsvesen for øvrig, og felles næringsliv. Dette var felter Løvenskiold kalte "ikke-politiske", men han skisserte også bestemte politiske grep som måtte gjøres. Norge måtte likestilles i forhold til utenriksvesenet, noe som ville samsvare med den stillingen i unionsforholdet riksakten ga Norge, etter Løvenskiolds mening. Det måtte også etableres et felles forsvar, en kjent kjernesak for selskapet. Videre uttalte Løvenskiold: "Maaske kunde det endvidere lykkes at tilveiebringe et fælles represæntativt organ for kontrol med og bestemmelse af bidrag til de ifølge unionsagten fælles anliggender."⁴²⁵ Hva gjelder denne ytringen om et unionsparlament, så hadde selskapets representanter på Nordiska Nationalföreningens fellesmøte for sine søsterforeninger noen måneder tidligere, sluttet seg til en langt mer konkret resolusjon om et slik parlament. Denne resolusjonen ble gjengitt i Morgenbladet, slik at dens politiske innhold var offentlig kjent.⁴²⁶

Løvenskiolds oppsummering av Skandinavisk Selskabs virke og hans oppfatning av skandinavismen, vekket heller ikke umiddelbare reaksjoner. Det oppstod ingen heftig debatt i forbindelse med talen, selv med Dunker, Bjørnson og flere av deres meningsfeller til stede.⁴²⁷ Dette må ses i sammenheng med anledningen talen var holdt i forbindelse med, selskapets fest på unionsdagen (4. november), en anledning som ikke innbød til opphetet replikkveksling.

I kampen mellom to- og trestats-skandinavistene tjente dagspressen og Studentersamfundet som var arena. En lang avispolemik som varte i flere måneder og som involverte sentrale skikkelser i begge leire, artet seg som et frontalangrep på Skandinavisk Selskabs unionistiske tendens.⁴²⁸ Debatten var preget av at den langt på vei stod om å vinne tilhengere. Den kom derfor til å bære preg av beskyldninger av ulik art. Unionismen stod i fokus, men langt fra hele tiden. De ledende i selskapet ble beskyldt for å ha personlige interesser bak den unionsvennlige holdningen. Deres unionspolitikk var bare en strategi for å oppnå politisk innflytelse og sentrale posisjoner, ble det sagt. Og det ble ironisert over Skandinavisk Selskab

⁴²⁴ Otto Løvenskiolds tale 4.11.1864, gjengitt i *Forhandlinger*. Side 234.

⁴²⁵ *Ibid.*: S. 238.

⁴²⁶ *Morgenbladet* 8. og 9.7.1866.

⁴²⁷ Svarstad 1958: S. 32 f.

⁴²⁸ Seip 1971: S. 309 f.

at de ikke våget annet enn å snakke og skåle.⁴²⁹ Tonen fra begge hold var svært skarp, og karakteristikkene om motstandernes useriøsitet dukket stadig opp, eller lå like under overflaten. Debatten kom i det hele til å anta en svært lite konstruktiv form.

Skandinavisk Selskaps ledere valgte en defenesiv strategi for sitt forsvar. De inntok en tilbaketrukket holdning, og besvarte beskyldningene om amalgamisme heller med tåkelegging enn med å direkte avvise dem. I stedet for å gjøre nøyere rede for sitt unionspolitiske standpunkt eller ta avstand fra de unionistiske utspillene som hadde kommet frem ved flere anledninger, gikk de omveier og unngikk problemet eller angrep kritikerne. Lederne vegret seg for å svare direkte og konkret på kritikken, selv om kritikerne til tider var svært konkret, samtidig som de ikke kunne la beskyldningene stå ubesvart. Å ha beskyldninger om amalgamisme hengende ved seg kunne ramme ille, skjønt ingen egentlig definerte grensen mellom dette og alminnelig unionsvennlighet. Selskapets program var diffust, til tross for sitt klare unionelle tilsnitt. Noen konkret unionspolitikk var ikke utformet. At unionismen hadde blitt utdypet ved noen anledninger, som Løvenskiolds tale, ga derfor kritikerne godt skuddhold. Selskapets ledende menn kunne bare vise til noen tvetydige passasjer i programmet, eller gjøre som Birkeland, vise til at ethvert utspill kun talte på vegne av opphavsmannen.⁴³⁰ Da konflikten ble brakt inn i Skandinavisk Selskab, og de hadde anledning til å søke legitimitet i selskapet til å uttale seg konkret, unngikk de dette ved å argumentere for at selskapet ikke skulle ha noen mer konkret politikk på dette området.

Den defensive holdningen kan nok enklest forstås ved den grunnleggende praksis at selskapet ikke var resolverende, kun debatterende. Slik kunne det unngå å bli til en direkte aktør i den pågående politiske debatten, unngå å bli et opposisjonsorgan. Sett i lys av at de konkrete unionistiske uttalelsene som flere ganger hadde kommet frem, som tilslutningen til resolusjonen på møtet i Stockholm, kan nok frykten for å støte fra seg medlemmer eller svekke rekrutteringsgrunnlaget være ha vært en like reell motivasjon for å holde på denne linjen. Debatten i Studentersamfundet bar i alle fall preg av å forsøke vinne studentene som allerede var frafallende fra den skandinavistiske ideen, i alle fall den unionistiske retningen.⁴³¹ Når Birkeland ble spurt direkte om han var amalgamist i et møte i Studentersamfundet, svarte han unnvikende at hans hovedintensjon var at små stater måtte holde sammen for å forsvare

⁴²⁹ Seip 1971: S. 311 og 323 f. Bjørnstjerne Bjørnson var en av dem som gikk langt med denne typen kritikk.

⁴³⁰ Birkeland i brev til Rosenberg 30.3.1867. Kb.

⁴³¹ Svarstad 1958: S. 32 f.

seg mot ytre vold, så også de skandinaviske landene.⁴³² Noen måneder etter var han helt klar i et brev til Carl Rosenberg i Danmark, for å realisere skandinavismen måtte det arbeides for å utvikle unionen med en inkludering av Danmark for øye, det første skridt var å etablere et felles parlament for de tre rikene.⁴³³ Dersom Skandinavisk Selskab konkretiserte sitt program i unionistisk retning, og programfestet den politiske linjen Birkeland uttalte i brevet til Rosenberg, ville trestats-skandinavistene ikke lengre føle seg komfortable innenfor selskapet. Mellomløsningen kom likevel til å ramme Skandinavisk Selskab.

Oppgjøret

Det store oppgjøret i Skandinavisk Selskab skjedde over to møter, 23. april og 15. mai 1867.⁴³⁴ Møtene endte i en svært skarp tone. Både beskyldninger om amalgamisme og antiskandinavisme ble kastet ut fra talerstolen. Birkeland utbrøt etter en lengre replikkveksling mellom han og Ebbell, at dette var krangel.⁴³⁵ I følge referatet var det 100-120 til stede på møtet, mens det var unionistene Birkeland, Løvenskiold og Broch, samt høyesterettsassessor Axel Hansteen; trestats-skandinavistene Krogh, Ebbell og Monrad, og den yngre Fritz Hanssen som deltok i debatten. Det var i utgangspunktet ”Udsigterne for den svenske Industris Afsætning i Norge ved Fuldførelse af den svenske Nordvestbane” som stod på dagsorden til møtet.⁴³⁶ Men Løvenskiold åpnet møtet med å kommentere beskyldningene som hadde kommet frem mot ham og selskapet, med henvisning til hans tale på unionsfesten, noe som åpnet for den splittende debatten og førte til at den opprinnelige dagsorden ble skjøvet ut. Han viste til at den unionistiske orienteringen var nedfelt i programmet, noe som allerede var en gjenganger i selskapets ledes forsvarskrig, men fremhevet og utdypet også reservasjonene han hadde lagt til sine uttalelser om et unionsparlament. Det er påtagelig hvordan selv de mest unionsvennlige skandinavistene vegret seg for å uttale seg bestemt for et unionsparlament, samtidig som de svenske representantene i unionskomiteen arbeidet for dette med den største selvfølge. Alle uttalelsene om et slikt parlament ble innhyllet i reservasjoner. Løvenskiold begrunnet sin tvilende tilnærming ved at dette ville medføre en del praktiske vanskeligheter og, i likhet med flere andre, at dette var et spørsmål som hørte fremtiden til, som ikke kunne diskuteres nærmere før et reelt forslag forelå. Om han ville støtte et slikt var ikke sikkert. ”Det vil saa overmaade meget bero paa den Form, i hvilken en

⁴³² Svarstad 1958: S. 40f.

⁴³³ Birkeland i brev til Carl Rosenberg 24.10.1867. Kb.

⁴³⁴ Referat fra møtet er gjengitt bl.a. i *Morgenbladet* 26.4. 17.5 og 18.5.1867.

⁴³⁵ *Morgenbladet* 18.5.1867.

⁴³⁶ *Morgenbladet* 26.4.1867.

saadan Indretning tænktes istandbragt [...]”.⁴³⁷ De praktiske vanskelighetene besto av å få i stand en løsning som både ivaretok Norges rett og Sveriges krav, dette i henseende til landenes innflytelse i forhold til folkemengde, interesser etc. Når han på dette tidspunktet argumenterte for prinsippet om et felles representativt organ, viste han til demokratiske prinsipper. Saksområder som angikk begge land måtte også ligge under et folkevalgt organ, det måtte være naturlig i konstitusjonelle land.

Broch benyttet også sjansen til å atter vise til at selskapet ikke hadde hatt noen diskusjon om et unionsparlament. Men han tok også et grundig oppgjør med kritikerne. Fra dansk hold hadde det kommet skarp kritikk av fokuset på den svensk-norske unionen i Skandinavisk Selskab. Både A. F. Krieger, Orla Lehmann og Carl Fr. Rosenberg, alle ledende danske skandinavister, hadde tatt parti i saken og støttet Dunker, noe som opplevdes som et svik. Rosenberg hadde sågar anbefalt selskapet å fjerne punktet om unionen i programmet.⁴³⁸ Broch uttrykte sin sterke misnøye med måten deler av det skandinavistiske miljøet i Danmark hadde forsøkt å belære dem. Han omtalte dette som en ”Kile-Skandinavisme”, danskene forsøkte å hindre en tilnærming av Sverige og Norge, mente han.⁴³⁹

[...] Enhver, der hylder den skandinaviske Tanke ikke som et Øieblikkets personlige Partispørgsmaal, men som en stor Fremtidstanke, maa visselig beklage den Maade, hvorpaa enkelte Ledere i Danmark søge at hindre den mellem Norge og Sverige bestaaende Unions Befæstelse og videre Udvikling [...]⁴⁴⁰

Broch tok også avstand fra sine norske skandinavistiske motstanderes likevektsteori, en teori om at noen nærmere skandinavisk tilnærming ikke kunne skje uten Danmark. Han viste til at denne skandinavistiske tankegangen bygget på mistenksomhet: ”Vore skandinaviske Modstandere vælge [...] en paa Mistænksomhed og gjensidig Mistillid grundet Ligevægtslære til Udgangspunkt for den skandinaviske Ide.”⁴⁴¹ Dette anså han som et håpløst prosjekt, det minste vindpust ville velte en balanse på et slikt grunnlag. Skandinavismen måtte bygges på en felles tro på Skandinavia som en enhet, det var kun ”[...] den paa gjensidig Agtelse og Tillid grundede Enighed, der kan gjøre Norden stærk.”⁴⁴²

⁴³⁷ Otto Løvenskiold i møtet 23.4.1867. Gjengitt i *Morgenbladet* 26.4.1867.

⁴³⁸ Seip 1971: S. 332 f.

⁴³⁹ *Morgenbladet* 26.4.1867.

⁴⁴⁰ *Morgenbladet* 26.4.1867.

⁴⁴¹ *Morgenbladet* 26.4.1867.

⁴⁴² *Morgenbladet* 26.4.1867.

Det var Joachim Ebbell som ble hovedtalsmann for opposisjonen i Skandinavisk Selskab, ved å kreve at selskapet skulle ta avstand fra Løvenskiolds og Brochs uttalelser i pressen. Han ville ha et konkret vedtak som uttrykte at selskapet ikke stilte seg bak disses ”unionelle Anskuelser”, og fremmet følgende forslag til resolusjon:

Det skandinaviske Selskab tilbageviser de Beskyldninger, som have været fremsatte imod det for amalgamistiske Tendenser. Med Hensyn til Ønskeligheden af Forandringer i Rigsakten deler Selskabet de Synsmaader, som isaahenseende ere udtalte af vort Storthing og vor Regjering.⁴⁴³

Resolusjonen ville åpenbart innebære et nederlag for Løvenskiold, Broch og de øvrige ledende i miljøet, som hadde uttalt seg i saken. Den ville også innebære at selskapet ikke skulle arbeide for en tilnærming av Norge og Sverige, med mindre både Stortinget og regjeringen allerede hadde gått inn for en slik politisk linje, noe som ville være en radikal innsnevring av selskapets virkefelt. Resolusjonen var nok i stor grad tilsiktet utspillene om et unionsparlament. I og med at motstanden mot et slikt var stor blant de norske politikerne, ville den innebære at selskapet ikke skulle ta til orde for et slikt organ.⁴⁴⁴ Ebbell viste også til utspill fra Stortinget og regjeringen, henholdsvis i 1863 og 1865, som han påpekte viste disses negative innstilling til å etablere en fellesrepresentasjon eller utvide fellesskapet i det hele. Han viste imidlertid også til en tvetydighet i selskapets program, som var reell nok. Det slo fast at unionen skulle videreutvikles og befestes, men utdypet ikke hva dette skulle innebære. Ebbell mente dette både kunne bety at unionen skulle forbedres i dens værende form, eller det kunne bety en utvidelse av unionens virkeområde. I siste tilfelle manglet programmet noen begrensning av omfanget unionen skulle utvides med.⁴⁴⁵ Det var en spesifisering av programmet i retning utbedring av det bestående unionsforholdet, Ebbell ønsket å oppnå med resolusjonsforslaget.

Ebbell trakk ikke bare frem unionens politiske organer, han gikk også inn på utviklingen av et felles forsvar, en av selskapets kjernesaker. Han ville ha svar på om man, med henvisning til uttalelser av O. A. Bachke, med forsvarssamarbeid mente at det skulle tilstrebes ensartethet i organisasjonen, det vil si forhold som inndelinger, kommando og bevæpning, eller om det ble siktet til en enhetlig forsvarsorganisasjon, et felles forsvar. En ensartet ordning kunne han

⁴⁴³ Ebbells resolusjonsforslag gjengitt i *Morgenbladet* 18.5.1867. Forslaget ble etter lengre debatt fremmet til erstatning for hans opprinnelige resolusjonsforslag: ”Selskabet vil have sit Program forstaaet saaledes, at man med Hensyn til Unionens udvikling og Befæstelse i politisk Henseende holder sig til de Grænser, som ere satte ved vort Storthings og vor Regjerings Udtalelser om denne Gjenstand.” Gjengitt i *Morgenbladet* 17.5.1867.

⁴⁴⁴ Stråth 2005.

⁴⁴⁵ Ebbell i *Morgenbladet* 17.5.1867.

støtte, den ville lette et samarbeid i krisesituasjoner. Men derimot tok han avstand fra et felles forsvar: ”Enhed var etfarlig Begreb, naar man ikke begrænsede det; det kunde gaa ned til allerdybeste absolute Enhed saaledes som i Østerrige og Ungarn, hvor Kontingenterne blandedes om hverandre, saa at de kun havde een Arme.”⁴⁴⁶ Dette mente han ville være ”[...] et Brud med dette Lands Traditioner fra dets Fødelstund til idag.”⁴⁴⁷

Ebbell fikk støtte fra talerstolen av Fritz Hansen. Marcus Monrad, som sympatiserte med Ebbell, ville likevel ikke støtte hans forslag. Han nøyde seg med å konstatere at Ebbell hadde brakt et viktig tema på bane, og mente det måtte være rom for to fraksjoner i selskapet, de dansk- og svenskfargede.⁴⁴⁸ Ebbell og Hansen var langt fra så pragmatisk innstilt. De, spesielt Hansen, gikk langt i å argumentere i norsknasjonal retning. Hansen istemte beskyldningene utenfra om amalgamisme og mente Løvenskiold var amalgamist. Dette ikke bare med hensyn til Sverige, men til en sammensmelting med både Sverige og Danmark, som syntes å være like ille.. Løvenskiold repliserte med at Hansen var antiskandinav. Løvenskiolds beskyldning, om enn preget av debattens temperatur, hadde noe for seg. Hansen angrep nemlig også tanken om et sammensmeltet Norden og fremholdt viktigheten av at hvert enkelt folks nasjonalitet måtte bevares. Ebbell gikk i samme retning, og advarte mot å miste troen på det norske folk:

Der var farlig, at et Selskab, hvori fandtes saa anseede og dygtige Medlemmer, som i dette, skulde staa for Landet i det Lys, at de forsagede og og [sic] opgave Troen paa, at det norske folk kunde vedblive at være et norsk Folk. Det var farlig, naar man begyndte med dette Fellesskab, hva enten man begyndte med raadgivende eller besluttende Institutioner, hva enten man begyndte med Stort eller Smaat; thi begyndte man først, vilde uværgelig det ene skridt trække det andet efter sig.⁴⁴⁹

Både Birkeland, Løvenskiold og Broch argumenterte for hvorfor det var viktig å holde på den unionelle tilnærmelsen til skandinavismen. Noe konkret standpunkt til om et unionsparlament burde opprettes ville imidlertid ingen av dem ytre. Som hovedforsvar mot dette generaloppgjøret ble derimot et mye spilt kort atter trukket frem; selskapet var ikke resolverende. Av hensyn til diskusjonens frihet skulle det ikke vedtas resolusjoner. Broch fremmet et forslag som skulle ivareta dette:

Det skandinaviske Selskab finder ikke, at dets Program tiltrænger nogen nærmere Fortolkning, og anser det ikke hensigtsmæssigt at fatte Beslutninger om theoretiske Meninger. Selskabet afslaar derfor at votere over det af Hr. Advokat Ebbell fremsatte Forslag.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Ibid.

⁴⁴⁷ Ibid.

⁴⁴⁸ Monrad i *Morgenbladet* 18.5.1867.

⁴⁴⁹ Ebbell i *Morgenbladet* 18.5.1867.

⁴⁵⁰ Brochs forslag gjengitt i *Morgenbladet* 17.5.1867.

Debatten kom derfor i stor grad til å ta for seg selskapets arbeidsform og uttrykksmåte som syntes å ha bred støtte. Brochs forslag ble i alle fall vedtatt mot 21 stemmer. Det er imidlertid vanskelig å si hvor mange av de som stemte for Brochs forslag som støttet den unionelle retningen, og hvor mange som fulgte Monrad som ville ha rom for ulike fraksjoner innen selskapet. Men ut over Ebbell og Hansen var det ingen som uttrykte at det var nødvendig å ta avstand fra Løvenskiolds og Brochs uttalelser.

Reaksjon fra de norsk-nasjonale

Den norsk-nasjonale leiren fulgte opp kritikken av Skandinavisk Selskab. ”Amalgamismen har vækket os [...] Lad derfor alle Selvstændighedsskandinaver, Norskhedsmænd, Antiskandinaver osv. slutte sig til et Parti [...]”⁴⁵¹ Oppfordringen kom fra en anonym innsender til *Vort Land*. For den ledende kretsen i Skandinavisk Selskab, som fikk hard medfart i dagspressen, kunne det nok også føles som om deres meningsmotstandere sto sammen i felles front. Men som Jens Arup Seip har påpekt var den anti-unionistiske leiren preget av motsetninger og evnet ikke å stå sammen.⁴⁵² *Vort Land* (etablert 1867) fungerte som organ for denne leiren, og var knyttet til kretsen som senere fikk navnet Døleringen. De sentrale figurene i kretsen var Ernst Sars, Aasmund Olavsson Vinje, Hagbart Emanuel Berner og Reinhold Boll.⁴⁵³ Frits Hansen ble løserer tilknyttet kretsen. At hans sympatier gikk i denne retningen hadde vist seg gjennom hans engasjement i debatten i Skandinavisk Selskab.⁴⁵⁴ Løvenskiold forsøkte også å få satt ham på plass: ”Men, hvad Hansen har talt, det er ikke Skandinavisme, det er Antiskandinavisme, det er ’Vort Land’.”⁴⁵⁵

Ernst Sars’ norsk-nasjonale angrep mot skandinavistene, proklamert i hans foredrag ”Om den nyeste nordiske Helstatspolitikk” i Studentersamfundet i mars 1867, har jeg allerede vært inne på.⁴⁵⁶ Han var preget av en venstreorientert demokratisk norsk nasjonalisme, som impliserte en sterk skepsis mot unionen. Som Ottar Dahl påpeker var Sars’ ideologi en typisk

⁴⁵¹ Anonymt innlegg i *Vort Land* 2.6.1867, gjengitt i Jens Arup Seip 1971: S. 330-331.

⁴⁵² Jens Arup Seip 1971: S. 331.

⁴⁵³ Dessuten kan Ivar Aasen, J. E. Nielsen, Werner Werenskjoeld, Hans Ross, J. C. Krogh, Carl Berner, Olav Flaaten, G. O. Sars og Frits Hansen knyttes til kretsen. (Jf. Fulsås 1999: S. 49-50). Reinhold Boll var registrert i Skandinavisk Selskabs medlemsregister men betalte aldri kontingent. (Skandinavisk Selskabs arkiv, medlemsregisteret, Ra.).

⁴⁵⁴ Frits Hansen var aldri medlem av Skandinavisk Selskab selv om han deltok på møtene. (Skandinavisk Selskabs arkiv, medlemsregisteret, Ra.).

⁴⁵⁵ Frits Hansen hadde beskyldt Løvenskiold for å være amalgamist. Beskyldningene kom på møtet i Skandinavisk Selskab 15.5.1867. Referert i *Morgenbladet* 18.5.1867.

⁴⁵⁶ Sars 1867.

angrepsideologi, den skulle utfordre og rive ned det etablerte systemet.⁴⁵⁷ Dette kjennetegnet ikke bare Sars' tenkning, men også de øvrige norsk-nasjonale som motsatte seg Skandinavisk Selskab. Frits Hansen anklaget både Løvenskjold og Birkeland for amalgamisme.⁴⁵⁸ Han var av de ivrigste til å bruke begrepet *amalgamisme* som angrepsvåpen. Aasmund Olavsson Vinje brukte begrepet *unorsk*.⁴⁵⁹ I andre sammenhenger talte Vinje om to kulturer, den nasjonale og den unasjonale, og to politiske retninger: "[...] national Politik og unational Politik [...]".⁴⁶⁰ Vinje lot det heller ikke være tvil om at det var Skandinavisk Selskabs medlemmer som utgjorde hovedfiendene og makte til kamp mot selskapet: "Dette Selskap samlar i seg dei største Stridsmenn mot os, som eg kallar Heimefolket, i Motsetning til alle desse Utmenn." Den norsk-nasjonale offensiven blusset særlig opp i tilknytning til språkdebattene i Studentersamfundet.⁴⁶¹ Vinjes nasjonale standpunkt og kritikk av Skandinavisk Selskab var uløselig knyttet til målsaken; hans credo var: "[...] eit fritt og sjøvstendig Norge i Tungemaal som Riksstyre!"⁴⁶²

⁴⁵⁷ Dahl 1990: S. 113.

⁴⁵⁸ Frits Hansen kom med beskyldningen mot Løvenskiold på møte i Skandinavisk Selskabs (15.5.1867) (*Morgenbladet* 18.5.1867) og mot Birkeland i debatt i Studentersamfundet (Svarstad 1958: S. 40f.).

⁴⁵⁹ Aasmund Olavsson Vinje 1919: "Om vaart nationale Stræv" [foredrag 1869] i *Skrifter i Samling*. Cappelen, Kristiania. Her gjengitt fra digital versjon på <http://virksommeord.uib.no> (19.5.2007).

⁴⁶⁰ Aasmund Olavsson Vinje 1919: "Tvo Culturer" [foredrag 1868] i *Skrifter i Samling*. Cappelen, Kristiania. Her gjengitt fra digital versjon på <http://virksommeord.uib.no> (19.5.2007).

⁴⁶¹ Jf. for eksempel Hagbard Emanuel Berner foredrag i Studentersamfundet 27.11.1866: "Foredrag om Maalsagen", gjengitt i H. E. Berner og Christopher Brun: *To Foredrag om Maalsagen*. Studentersamfundet, Christiania.

⁴⁶² Vinje 1919: "Tvo Culturer" [foredrag 1868].

Fallende oppslutning

Resignasjon

Splittelsen innen selskapet kom til å ramme hardt. Michael Birkeland rapporterte utfyllende om striden og dens virkninger til Carl Rosenberg i Danmark. Når den verste stormen hadde stilnet slo han fast: ”Jeg troer, jeg i mit første Brev til Dem [...] forudsatte, at den skandinaviske Borgerkrig vilde tilintetgjøre al Virkelyst, og saaledes lader det ogsaa til det gaaer.”⁴⁶³ Men det var ikke bare den interne spliden som Birkeland beklaget seg over.

Skandinavismens stilling generelt var vanskelig:

For Øieblikket forekommer det mig, at skandinavismen gaar tilbage i Sverige og Norge. I Sverige med saa stærke Skridt, at man ofte tvivlende spørger sig selv, om der gives mer end et Snes Skandinaver i hele Sverige, til Trods for Aftenbladets stærke Virksomhed, – i Norge først i det sidste halve Aar og lidt efter lidt; men dog kjendeligt [...]”⁴⁶⁴

Offensiven mot Studentersamfundet hadde også mislyktes. Kretsen rundt Skandinavisk Selskab hadde fullstendig mistet sitt forfeste der. Studentersamfundets feiring av 17. mai 1867 viser dette tydelig, alle talene var ved antiunionelle menn: Frits Hansen, Bjørnson og Vinje, fulgt av Ivar Aasens sang ”Millom Bakkar og Berg ut med Havet”.⁴⁶⁵ Bjørnson tok i sin tale avstand fra den unionistiske skandinavismen.⁴⁶⁶ I tillegg måtte den ledende kretsen i selskapet føle på det politiske klimaet at saken deres ikke gikk i medvind. Forslag om å styrke unionen møtte motstand både i unionskomiteen og på Stortinget. Birkeland rapporterte til Rosenberg i Danmark om unionsfiendtlige politikere i Norge, som Johan Sverdrup: ”[...] jeg føler mig [...] overbevist om, at han heller vil see Unionen aldeles opløst – og Norge da selvstændig Republik [...]”⁴⁶⁷ Det var i det hele flere enn nok grunner til at Skandinavisk Selskabs virkelyst skulle bli rammet, resignasjonen kom også til å bli lammende. Seips delforklaring på hvorfor selskapets prosjekt mislyktes, de fremste medlemmenes manglende evner til å lede en

⁴⁶³ Birkeland i brev til Carl Rosenberg 27.9.1867. Kb.

⁴⁶⁴ Birkeland i brev til Carl Rosenberg 27.9.1867. Kb.

⁴⁶⁵ Talelisten er referert i Aftenbladet 18. mai 1867 og gjengitt i Bjørnstjerne Bjørnson (red.: Chr. Collin og H. Eitrem) 1912-1913: *Artikler og taler*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Kristiania og Kjøbenhavn. Referat fra festen i Studentersamfundet finnes i innledning til ”Tale for Norden 17. mai 1867” (s. 279).

⁴⁶⁶ Bjørnstjerne Bjørnson 1912-1913: ”Tale for Norden 17. mai 1867”, i Bjørnson (red.: Collin og Eitrem) 1912-1913.

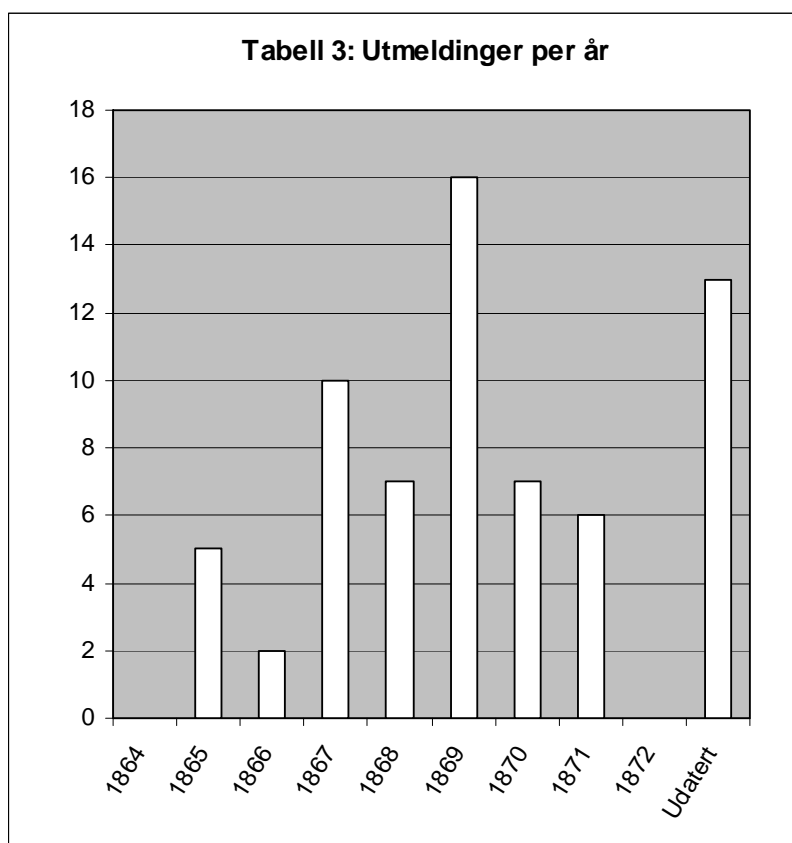
⁴⁶⁷ Birkeland i brev til Carl Rosenberg 24.10.1867. Kb. Johan Sverdrup var stortingsrepresentant 1851-1884 (statsminister 1884-1889). Birkeland, i følge samme brev, satte imidlertid på dette tidspunktet sin lit til at Sverdrup ville bli moderert av sin ”[...] afhængighed af [Ole Gabriel] Ueland, der siges at være [unions-] Forslagets varme Ven [...]”. (Samme brev).

politisk organisasjon og drive effektiv propaganda, må ses i lys av situasjonen som måtte lede til en følelse av at det hele var håløst.⁴⁶⁸ Selskapets aktivitet avtok i alle fall, og den påfølgende medlemsflukten skulle lede organisasjonen mot oppløsning.

Medlemsflukt

Skandinavisk Selskab kom aldri til å oppnå noen overveldende oppslutning.⁴⁶⁹ Det hadde til sammen 433 registrerte medlemmer i løpet av virketiden. Jens Arup Seip mener imidlertid tilslutningen etter forholdene var ganske stor.⁴⁷⁰ Men når en sammenligner medlemstallet med søsterorganisasjonen Nordisk Samfund i Danmark som allerede i 1866 hadde over 2000 medlemmer fordelt på drøyt femti kretser, frimestår forholdet annerledes.⁴⁷¹ Skandinavisk Selskab kom aldri til å oppnå noen lokalavdelinger utenfor Christiania. Etter splittelsen i selskapet 1867 kom det henvendelser fra medlemmer som ville si opp sitt medlemskap:

Herved har jeg den Ære at udmelde mig af det "Skand. Selskab" i Kristiania, da jeg tror dette Selskab nu bør have udspillet sin rolle og give Rum for en "Nationalforening" der nærmest bør gaa ud fra det Givne s: for vort Vedkomne den norske Nationalitet.⁴⁷²

Tabell 3: Utmeldinger fra Skandinavisk Selskab 1864-1872. (Kilde: Skandinavisk Selskabs arkiv, medlemsregisteret. Ra).

Brevet ovenfor er et eksempel på utmeldingene som innløp, skjønt de aller færreste oppga noen begrunnelse, brevet er i alle fall et særtilfelle hva gjelder begrunnelse knyttet til

⁴⁶⁸ Jens Arup Seip 1971: S. 303. Se også kapittelinnledningen.

⁴⁶⁹ Analysen av medlemsutviklingen i Skandinavisk Selskab baserer seg på: Skandinavisk Selskabs arkiv, medlemsregisteret. Ra.

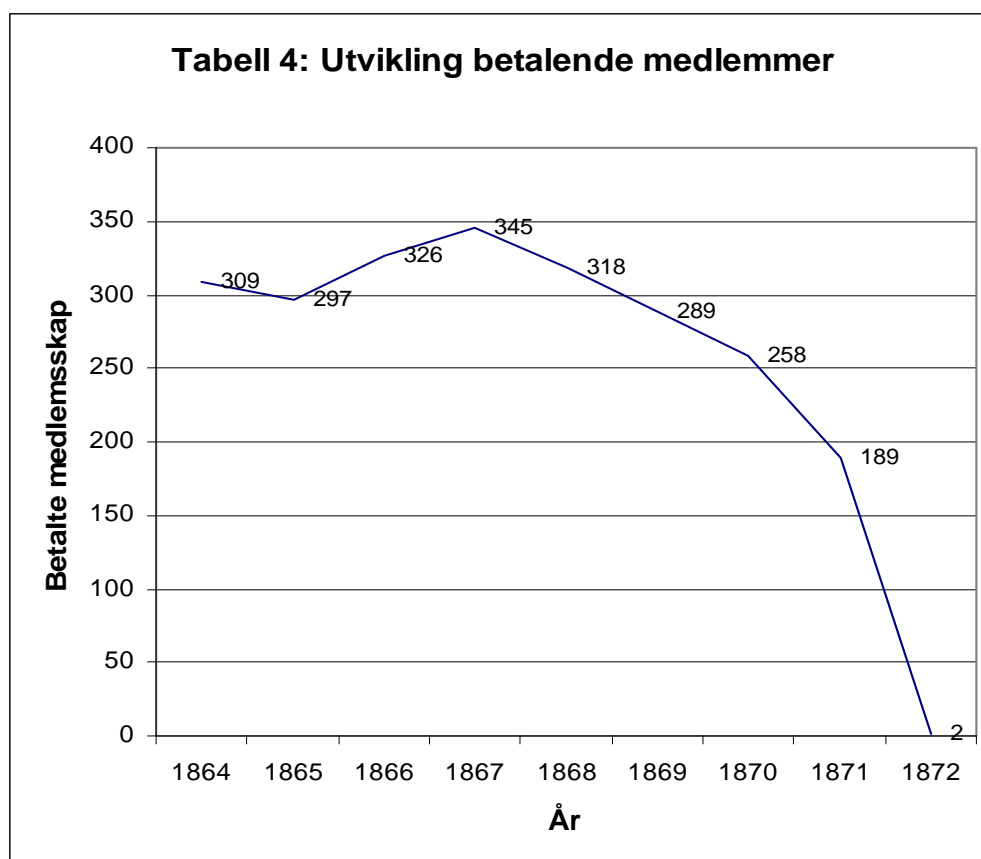
⁴⁷⁰ Jens Arup Seip 1971: S. 300.

⁴⁷¹ *Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur*. Årgang 1866, s. XXXIX.

⁴⁷² Brev fra distriktslege A. Aabel til Skandinavisk Selskab, 30.5.1867. Skandinavisk Selskabs arkiv. Ra. [Aabels understrekinger].

nasjonalt standpunkt. Joacim Ebbells frafall fra medlemsrekkene behøvde vel imidlertid knapt noen nærmere forklaring.⁴⁷³

Tabell 3 viser hvor mange som direkte meldte seg ut av selskapet fra stiftelsen til 1872, og som ble strøket fra medlemslistene. Å melde seg ut må ses på som et sterkt signal på avstandtagen fra foreningen og dens sak. 1869 skiller seg ut med mange utmeldinger. Det er vanskelig å spore noen klar tendens. Tallmaterialet er lite, og siden få oppga noen nærmere grunn til utmeldelsen er det vanskelig å si hvor stor andel som meldte seg ut på bakgrunn av selskapets politiske linje. Andre årsaker kunne være flytting og økonomiske hensyn (slippe å betale kontingent). For å si noe mer om utviklingen i oppslutningen om selskapet kan vi se nærmere på hvor mange som betalte kontingenten til selskapet til enhver tid og ikke bare var registrert i medlemsregistret. Å la være å betale kontingent må også kunne ses som et uttrykk for at en ikke lenger sluttet seg til selskapet.

Tabell 4: utvikling i antall betalte medlemskap 1864 – 1872 (Kilde: Skandinavisk Selskabs arkiv, medlemsregistret. Ra).

⁴⁷³ Joachim Ebbell meldte seg ut 1867. Marcus Monrad og G. A. Krohg forble medlemmer. (Skandinavisk Selskabs arkiv, medlemsregisteret. Ra).

Tabell 4 viser utviklingen i Skandinavisk Selskabs betalende medlemmer fra stiftelsen i mai 1864 frem til 1872. Som vi ser markerer 1867 et vendepunkt i utviklingen. Foreningen hadde dette året sitt største antall betalende medlemmer (345). Dersom vi ser bort fra et mindre fall mellom 1864 og 1865, har foreningen en jevn vekst i medlemstallet frem til 1867. Det er rimelig å anta at det mindre fallet det første året skyldtes en avtagende iver etter å rekruttere medlemmer og oppmerksomhet rundt foreningen etter stiftelsen. 1867 ble et vendepunkt, etter dette synker antallet betalende medlemmer. Tendensen er signifikant, og viser en suksessiv økning i frafallet fra 1867. I 1871 hadde foreningen omtrent halvparten av medlemsmassen i forhold til toppåret. Nærmere undersøkelse av medlemsregisteret viser at gjennomstrømningen i medlemsmassen var lav, det ble nesten ikke rekruttert nye medlemmer etter 1867 mens frafallet var stort.⁴⁷⁴ Virkningene av splittelsen internt og debatten om selskapets program er tydelig.

1871 var det siste året det ble innkrevd medlemskontingent, aktiviteten døde ut og selskapet ble oppløst uten noe formelt vedtak.⁴⁷⁵ I 1872 var det likevel to som betalte kontingent, men i praksis var selskapet allerede nedlagt.⁴⁷⁶ I mars 1872 ble det i alle fall drøftet hva som skulle gjøres med selskapets etterlatenskaper.⁴⁷⁷

Konklusjon

Angrepet på selskapet kom fra to kanter, fra de norsk-nasjonale og fra skandinavister, de såkalte trestatsskandinavistene. De to gruppene var delvis koordinert, de sto sammen om kritikken av selskapets unionsvennlige linje. Det var imidlertid angrepet fra egne rekker som hadde størst slagkraft – å møte kraftig kritikk fra andre skandinavister må ha opplevdes som sterkt ødeleggende for selskapets arbeid. Konflikten som kom til overflaten hadde ligget latent

⁴⁷⁴ Jens Arup Seip hevder Skandinavisk Selskab fikk en kraftig økning i antall medlemskap i 1870, og knytter dette til ustabile forhold internasjonalt (tysk-franske krig 1870–71). (J. A. Seip 1971: S. 304). Mine undersøkelser av Skandinavisk Selskabs medlemsregister viser at dette ikke er tilfelle (jf. tabell 4). I følge registeret var det i alle fall ingen som betalte kontingent for første gang i 1870. (Skandinavisk Selskabs arkiv. Medlemsregisteret. Ra).

⁴⁷⁵ Jens Arup Seip har vist hvordan møteaktiviteten varierte sterkt gjennom hele organisasjonens virketid. Jens Arup Seip 1971: S. 304.

⁴⁷⁶ De to som betalte medlemskontingent for 1872 var: verksbestyrer Anton Bachke og doktor Ebbesen. Det er ikke umulig at de hadde forhåndsbetalt kontingenten. Kvitteringene som finnes i Skandinavisk Selskabs arkiv for betalt medlemskontingent viser at dette kunne forekomme. Slike tilfeller vil også kunne være misvisende for statistikken over betalte medlemskap, da de som ikke aktivt meldte seg ut var registrert som medlem ut det forhåndsbetalte tidsrom. (Skandinavisk Selskabs arkiv, regnskap. RA).

⁴⁷⁷ Selskapets virksomhet synes å allerede ha kommet så på avstand at det er tvil hos Becker om hvem som var formann den siste tiden (også Daa ser ut til å være i tvil). Brev fra kjøpmann Becker til Ludvig Kristensen Daa, 8.3.1872. Skandinavisk Selskabs arkiv. Ra.

i miljøet rundt Skandinavisk Selskab helt siden oppstarten, og ble utløst av selskapets offensiv for å skape oppslutning om saken, og at det splittende punkt, unionspolitikken, ble dagsaktuell politikk.

Seip mener selskapet ble sprengt av den interne splittelsen.⁴⁷⁸ Men medlemsmassen forvant ikke umiddelbart og aktiviteten avtok gradvis. Selskapet gikk inn i en resignert tilstand. Situasjonen opplevdes som håpløs av selskapets ledende krets, noe som fikk en handlingslammende effekt. Aktiviteten avtok dermed. Nedgangen i antall betalende medlemmer var et resultat av at rekrutteringsgrunnlaget sviktet fullstendig. Det må ses i sammenheng med at den harde kritikken av selskapet skjedde i offentlighet. Etter 1867 ble det så å si ikke rekruttert nye medlemmer. I tillegg opplevde selskapet en massiv medlemsflukt, selskapet tapte oppslutning. Den resignerte stemningen og at aktiviteten avtok, må ha forsterket tendensen.

Skandinavisk Selskabs politiske samlingsprosjekt tapte på to fronter. Store deler av det skandinavistiske miljøet sluttet ikke opp om selskapet som politisk prosjekt. Da unionismen kom på dagsorden, reagerte disse mot selskapets politikk. Slik markerte de at de tok avstand fra prosjektet så lenge det innebar en politisk samling, i alle fall med mindre en vesentlig grad av norsk autonomi ble lagt til grunn for politisk sammenslutning. Den andre fronten samlingsprosjektet tapte på, var evnen til å skape oppslutning, eller i det minste forståelse for prosjektet, utenfor medlemsrekkene. Deres fremstøt ser heller ut til å ha vekket motstand.

Da striden hadde brutt ut talte ikke den ledende kretsen i selskapet lengre så konkret om tilnærmelsen til Sverige. Etter dette ble det som regel vedhengt en langt sterkere reservasjon i enhver uttalelse om eventuell politisk tilnærming i Skandinavia, enn tidligere. Mye av den politiske brodden var borte. Både under og etter selve striden var det tydelig at de vegret seg sterkt mot å uttale sitt syn på unionen som veg mot skandinavisk samling på samme måte som de hadde gjort for eksempel på Nordiska Nationalföreningens fellesmøte i 1866. Dette kan ses i lys av teori om hegemonistrid mellom nasjonsbyggingsprosjekter og kamp om makten til å definere det nasjonale, slik Øystein Sørensen har beskrevet teorien.⁴⁷⁹ Skandinavisk Selskab var i dette perspektivet på vikende front, det hadde mistet handlingsrom. Å tale om en

⁴⁷⁸ Seip 1971: S. 337 f.

⁴⁷⁹ Sørensen 2001: S. 17-21.

fremtidig politisk samling av Skandinavia var ikke lengre akseptert. For å overleve modererte de budskapet sitt – skjønt det ble bare en utsettelse av *dies iræ*.

Kapittel 7: Avslutning

Skandinavisk Selskab oppsummert

Skandinavisk Selskab ble grunnlagt som en reaksjonsbevegelse. Det oppstod som en reaksjon mot det de oppfattet som norske og svenske myndigheters svik mot danskene under den dansk-tyske krigen i 1864. At det manglende engasjementet i krigen ble sett på som et svik, hadde ikke bare bakgrunn i løfter om støtte til danskene, men minst like mye i at skandinavistene mente et slektskap mellom de skandinaviske folkene forpliktet til støtte i krisesituasjoner som denne. Samtidig var det en reaksjon mot den passive forsvarspolitiske linjen, en støtte til danskene ville innebære en skandinavisk orientert forsvarspolitikk, og en mer forpliktende forsvarspolitisk samhandling mellom landene. Sett i lys av trusselbildet, et ekspanderende tysk forbund i sør og et mektig Russland i øst, ble et skandinavisk forsvarssamarbeid sett på som et livsspørsmål, en nødvendighet for å sikre frihet og selvstendighet. Allerede på dette punkt er dobbeltheten i skandinavismen påtagelig. Den omfatter både et element av å fremme enkeltnasjonenes egeninteresser, sterkere forsvar av egen integritet, og samtidig et element av skandinavisk solidaritetstanke og vilje til ofring av egne ressurser for ”skandinaviske brødre”.

Men selskapet oppstod ikke bare som en reaksjon. Det var også et resultat av et behov for et konkret skandinavistisk program og et organisatorisk sentrum. Tidligere hadde ikke den skandinaviske bevegelsen hatt slike faste rammer. Den kom derfor til å være preget av mer eller mindre ustabile initiativ, og å bli tatt under vingene til andre organisasjoner. Studentersamfundet er et eksempel på dette, og de nordiske studentermøtene som skandinavistiske høydepunkter var prisgitt den til enhver tid rådende stemning i Studentersamfundet og dets søsterorganisasjoner i Sverige og Danmark. Det at bevegelsen manglet en egen organisasjon og et forum for å formulere skandinavistiske tanker og utarbeide praktiske tiltak, gjorde den mottakelig for beskyldninger om svermeri og at den ikke ville kunne omsette sine ideer til praksis.

Skandinavisk Selskab oppstod altså både som en reaksjon mot myndighetenes politikk og behovet for et apparat for å gjøre skandinavismen om til praktisk, i betydningen

gjennomførbar, politikk. I 1864 syntes det dessuten som om det skandinavistiske fundamentet i Studentersamfundet begynte å slå sprekker, særlig de yngre studentene begynte å få et mer kjølig forhold til skandinavismen. I alle fall det politiske aspektet ved den. Skandinavismen begynte å miste fotfeste i det som hadde vært et av de aller viktigste fora for skandinavistisk meningsdannelse, agitasjon og initiativ. Dette skjedde samtidig som en stor folkelig interesse for den danske saken viste seg. De store folkemøtene til støtte for danskernes sak viste seg å heller være et uttrykk for spontan solidaritetsfølelse med danskene, enn et vedvarende engasjement for skandinavismen. Men forholdene lå i alle fall til rette for å bruke den varme stemningen for danskene til å skape et nytt sentrum for skandinavismen i Norge.

Selskapets virksomhet bestod av møter med foredrag og debatt gjennom åtte år. Programmet Skandinavisk Selskab vedtok like etter stiftelsen, var både lite konkret og tvetydig. Det kunne derfor i seg selv ikke fullt ut tjene som rettesnor for det skandinavistiske arbeidet.

Programmet ble utdypet av debattene, skriftene og foredragene som ble presentert innen kretsen og av kretsen utad. Selskapet tok i det vesentligste avstand fra å fatte vedtak i saker som hadde politisk gehalt, i alle fall i politisk betente saker, derfor kom ikke selskapet til å utforme et tilstrekkelig konkret politisk program som kunnes settes i verk. Det kom ikke til å frigjøre seg fullstendig fra anklagene om politisk svermeri som allerede fra før av var heftet ved skandinavismen.

Selv om selskapet ble etablert ut i fra et behov for å knytte skandinavismens ideer til en organisasjon og et program, var det også det som skulle bli selskapets bane. Når skandinavismen var formulert i et program ble den langt mer utsatt for indre splid og ytre angrep. Dette fikk Skandinavisk Selskab merke til fulle. Ved stiftelsen av selskapet viste splittelsen seg ved at sentrale skandinavister valgte å stå utenfor organisasjonen, som Bjørnstjerne Bjørnson og Bernhard Dunker. Uenigheten internt var hovedsakelig knyttet til den sterke unionistiske forankringen til den ledende kretsen innen selskapet. For å kunne romme begge leirene av skandinavister, de unionistiske og de som ikke anerkjente en styrking av unionen som vei for skandinavismen, var det unionistiske innholdet i programmet lenge vagt formulert. Da ytre politiske forhold, nærmere bestemt unionskomiteen som arbeidet med en innstilling til revisjon av det norsk-svenske unionsforholdet, gjorde unionspolitikken dagsaktuell ble en intern splittelse i selskapet utløst. Splittelsen motiverte også et angrep på Skandinavisk Selskab fra de norsk-nasjonale. Striden i og rundt Skandinavisk Selskab førte til en intern resignasjon og handlingslammelse. Selskapets rekrutteringsgrunnlag var sterkt

svekket og en massiv medlemsflukt fulgte. Skandinavisk Selskap lå med brukket rygg og gikk mot en stille død.

Et skandinavisk samlingsprogram

Innledningsvis i oppgaven reiste jeg som en av hovedproblemstillingene for oppgaven hva som kjennetegnet Skandinavisk Selskaps politiske prosjekt, med tanke på hva den formen for skandinavisme som Skandinavisk Selskab representerte innebar. Et av de vesentligste kjennetegnene var at med Skandinavisk Selskab ble den politiske skandinavismen programfestet og institusjonalisert i Norge.⁴⁸⁰ Det samlede programmet selskapet var bygget på hadde både et politisk og et kulturelt aspekt. Politisk dreide det seg om å etablere tettere politiske bånd mellom de skandinaviske landene. Til sist og i ytterste konsekvens dreide dette seg om å etablere en felles stat, på kortere sikt og i mildere form dreide det seg om felles institusjoner. Felles forsvar, korresponderende lovgivning og juridisk samarbeid ble derfor eksempler på viktige saker for skandinavistene.

Kulturelt omfattet programmet en målsetting om å skape et større fellesskap mellom folkene og gjøre bevisstheten rundt dette fellesskapet tydeligere. I praksis skulle dette gjøres gjennom samarbeid på det kulturelle plan, som litterært samarbeid, universitetssamarbeid, språktilnærming og samhandel. Det politiske aspektet fikk imidlertid minst like stor oppmerksomhet i Skandinavisk Selskab. Det er også dette som best skiller selskapet ut fra den øvrige skandinaviske bevegelse i Norge, både før, etter og samtidig med selskapets virke. Det kulturelle aspektet var likevel viktig, det var en forutsetning for politisk tilnærming.

Et annet vesentlige trekk ved Skandinavisk Selskaps prosjekt var den unionistiske grunnholdningen. Unionen ble anerkjent som en vei mot skandinavisk samling. Ved å styrke unionen og utbygging av dens virkefelt nærmet en seg målet. I siste instans, for å oppnå samlingsprosjektets fullbyrdelse, måtte Danmark innlemmes. Et av de konkrete aktuelle tiltakene var etableringen av et fellesparlament. Spørsmålet om opprettelsen av en felles representativ forsamling, med eller uten Danmark, viste seg å være svært kontroversielt og ble en tenngnist for kritikken av Skandinavisk Selskaps unionisme.

⁴⁸⁰ »Selskabet det unge Skandinavia» i Indre Sogn var et annet forsøk på en politisk orientert skandinavistisk organisasjon i Norge, men det fikk ingen videre rekkevidde. (Brev fra Lars Westrem til S. A. Hedlund 11.5.1865. Göteborgs universitetsbibliotek).

Uavhengig av hvilke praktiske løsninger som ble diskutert for tilnærming av de tre skandinaviske landene, var det tettere fellesskap mellom de tre folkene som stod i fokus. Et av spørsmålene jeg har forsøkt å besvare i oppgaven har vært hvordan den skandinavistiske nasjonsbyggingen skulle foregå i praksis, hvilke praktiske virkemidler skandinavistene så for seg å bruke. Å utbre ideene var det fremste virkemidlet. Det vi kan kalle skandinavistenes propagandaapparat, den ledende kretsens aktive bruk av aviser og andre trykte kanaler, foruten egne foredrag og deltagelse i debatter, skulle vekke bevisstheten om dette kulturelle fellesskapet hos folket. Ideen om skandinavisk samhörighet skulle slik plantes i folket på det kulturelle plan, slik at en politisk samling kunne gjennomføres på lengre sikt, med folkets forståelse og oppslutning.

Men det var ikke bare folket som skulle være gjenstand for selskapets formidling, også eliten skulle bearbeides. Gjennom diskusjoner skulle selskapet sette fokus på skandinaviske løsninger og politiske tiltak som det var opp til myndighetene og politikerne i posisjon å gjennomføre. Selskapet skulle altså spille en aktiv rolle ved å fronte skandinavismen gjennom å sette søkelys på den, men ikke gripe direkte inn i den politiske prosessen. Selskapet skulle slik levere ideer, tanker og løsninger til politikerne uten å ta direkte politisk initiativ. I realiteten kom selskapet likevel ikke til å være helt uten politisk initiativ, som forslag om tiltak for større universitetssamarbeid og gjennom sentrale medlemmer som også bekledd politiske verv, for eksempel T. H. Aschehoug i unionskomiteen. Skandinavisk samarbeid på ulike måter var den viktigste måten å bygge relasjoner mellom landene og slik berede grunnen for tilnærming. Ulike samarbeidsformer og måter å øke kontakten mellom landene ble derfor sentrale temaer på selskapets møter. Jeg har trukket frem debattene om juridisk samarbeid og forsvarssamarbeid som eksempler på dette.

Et sentralt fokus i oppgaven har vært hvordan kretsen rundt Skandinavisk Selskab begrunnet sitt program for politisk samling av Skandinavia. Her er det de ideologisk betonte begrunnelsene som er undersøkt nærmere, de som kan knyttes til forestillinger om et nasjonalt fellesskap. Det grunnleggende premisset for skandinavismen var en sterk betoning av de skandinaviske folkenes fellestrekk. Vektingen av fellestrekene var så omfattende at folkene ble ansett som én enhet, som tre avdelinger av ett folk. Skandinavistene ignorerte ikke forskjellene, men mente disse skulle utjevnes, slik at det som skilte de tre gruppene ble borte gjennom en prosess over ubestemt tid. På samme måte hadde de en forestilling om et

skandinavisk landområde som tilsvarte Danmark, Norge og Sverige, samt de delene av Danmarks tapte områder i syd hvor majoriteten av befolkningen var dansker, det vil si Slesvig. Finland ble i mange sammenhenger også inkludert i det skandinaviske territoriet, skjønt skandinavistene i Skandinavisk Selskab var mindre opptatt av dette enn deres svenske meningsfeller.

Språkfellesskapet var et av de sentrale fellestrekkene som ble brukt som begrunnelse for det skandinaviske samlingsprosjektet. Språket ble ansett som et av de viktigste elementene som bandt et folk sammen. De skandinaviske språkene ble omtalt som ett språk. Forskjellene mellom språkene ble ansett for å være så små at det var tale om dialekter av det samme språket. Det ble lagt til grunn at språkene hadde felles opphav, men hadde vært eksponert for ulik påvirkning som hadde ført til forskjellig utvikling. Forskjellene ble ansett som ”falske” hindre mellom folkene. Derfor skulle en språktilnærming sørge for at disse hindrene ble revet ned.

På samme måte som med språket søkte skandinavistene begrunnelse i en forestilling om skandinavenes felles avstamming, en felles opprinneshistorie. Skandinavene hadde i urtiden levd som ett folk, hvor det ikke fantes skille mellom dansker, nordmenn og svensker. Dette impliserte at skillene som eksisterte i samtiden var unaturlige. Å forene de skandinaviske folkene ville altså være å søke tilbake til det opprinnelige. Til denne forståelsen knyttet Ludvig Kristensen Daa et raseteoretisk element, hvor skandinavene utgjorde en gren av den germanske rasen. Det ble også etablert en historiesyntese som sterkt betonte samkvemmet mellom de skandinaviske folkene gjennom historien, da med særlig fokus på dansketiden som tidligere mer ensidig hadde blitt fremstilt som en trelldomstid for nordmennene. Slik kunne skandinavistene søke begrunnelse for sitt prosjekt ved å vise til det historiske fellesskapet i Skandinavia. Jeg har sett nærmere på Michael Birkeland som en av de viktigste historikerne bak denne historieforståelsen. Historien ble dessuten tillagt stor vekt for orientering innen samtidig politikk. Birkeland viste for eksempel til bøndernes velvillige holdning ovenfor svensker på 1600-tallet, også i ufredstid, når han skulle argumentere for at bondeopposisjonen på 1860-tallet burde fronte et positivt syn på unionen.⁴⁸¹

⁴⁸¹ Jf. Birkeland 1867.

Samtidig som skandinavistene argumenterte med folkenes fellestrekk, språkfellesskap, felles avstamning og historiske fellesskap, etablerte de norsk-nasjonale tilsvarende argumenter for sitt nasjonsbyggingsprosjekt. De mente å finne store forskjeller mellom folkene, store forskjeller i språkene, mente avstamningen var forskjellig eller i alle fall at folkene hadde utviklet store forskjeller i møte med andre folk, samt at de skandinaviske folkene langt på vei var historiske fiender. Slik skapte de et fiendebilde av danskene og svenskene, de var trusler mot den norske politiske og kulturelle nasjonalitet. At de samme forholdene ble brukt som argumenter i motsatt retning viser at begrunnelsene for nasjonsbyggingsprosjektene langt på vei var konstruerte, i alle fall bygget på vitenskapelige undersøkelser som var sterkt ideologisk motiverte.

Skandinavisk Selskab – skandinavismens høydepunkt i Norge?

Skandinavisk Selskab kan sies å utgjøre et høydepunkt for den skandinavistiske bevegelsen i Norge, om enn høydepunktet relativt raskt møtte sin vending. Min studie av Skandianvisk Selskab gir grunnlag for en slik påstand om man begrenser den til å gjelde den politiske skandinavismen. Situasjonen i 1864, da selskapet ble stiftet, og de første årene etter det, var vel det nærmeste den politiske skandinavismen noensinne kom i å utøve definisjonsmakt over det nasjonale spørsmål i Norge. Sett i lys av situasjonen bare noen få år senere, var det ganske enestående at en solid organisasjon kunne etableres på et program om en politisk sammenslutning av Skandinavia. Selv om propagandaapparatet aldri ble helt velfungerende og de ikke klarte å skape god resonans for prosjektet, lyktes det å skape et solid grunnlag for en organisasjon med et ambisiøst formulert program, som i alle fall for en periode klarte å samle størstedelen av den skandinaviske bevegelsen i Norge. Organisasjonen kunne dessuten blant sine sentrale medlemmer vise til personer i viktige politiske og kulturelle posisjoner.

Tidligere hadde skandinavismen kommet til uttrykk i løse nettverk uten noen organisatorisk overbygning. I Sverige og Danmark hadde det riktig nok eksistert skandinavistiske organisasjoner tidligere, men disse hadde ikke et klart definert politisk formål. I Norge hadde man ikke sett slike organisasjoner før. Også senere kom det en runde med skandinavistiske foreningsdannelser. Rundt 1900 dukket det opp foreninger i alle tre landene, som Ruth Hemstad har vist.⁴⁸² Etter et par stille tiår søkte altså de skandinavistiske ideene igjen institusjonaliserte former. Selv om de nye foreningsdannelsene knyttets til tradisjonene fra

⁴⁸² Hemstad 2008: S. 314 f og 344 f. I 1899 ble den norske avdelingen av Nordisk forening stiftet og i 1903 Broderfolkebes Vel. Dessuten kan Foreningene Norden fra 1919 nevnes.

Skandinavisk Selskab (for Norges del), tok de avstand fra det politiske samlingsprogrammet. Til tross for at de søkte å distansere seg fra samlingsprogrammet og la vekt på utvikling av kulturelle og sosiale relasjoner mellom landene, var de nye foreningene ikke fullstendig fri for politiske elementer. Det ambivalente forholdet til denne arven viser at politiske samlingsstanker ble oppfattet som problematiske.⁴⁸³

Skandinavismen gjennomgikk i alle fall en videreutvikling med Skandinavisk Selskab. Den utviklet seg fra en slags leilighetsretorikk til en fullstendig politisk ideologi med nasjonalistiske intensjoner. Den skandinavistiske bevegelsen gjennomførte på samme måte som den norsk-nasjonale leiren, en vesentlig utvikling av sitt retoriske arsenal og organisatoriske infrastruktur på 1860-tallet. Likevel er det begrenset hva en kan vise til av varige spor etter selskapet. I et lengre perspektiv må en i så måte stort sett nøye seg med å vise til at Skandinavisk Selskab var et ledd i den kontinuiteten av skandinavisme som Ruth Hemstad har beskrevet. Denne skandinavistiske kontinuiteten kan knyttes an til den nyere, mer forsiktige og uforpliktende nordismen. Om vi skal søke ytterligere varige spor etter selskapets virksomhet, må vi se etter indirekte virkninger, hvordan selskapets program fremprovoserte en norsk-nasjonal reaksjon og slik stimulerte den norske nasjonalismen.

Skandinavisk nasjonalisme

Et overordnet perspektiv i oppgaven har vært å belyse spørsmålet om skandinavismen kan ses som en form for nasjonalisme. I dette tilfellet siktes det til skandinavismen slik Skandinavisk Selskab, eller i alle fall dets ledende krets, formulerte den. Motsetningen til å se dette som uttrykk for en nasjonalisme er å legge vekt på den praktiske nytteverdien en skandinavisk samhandling ville føre med seg. Skandinavismen vil i så fall være en pragmatisk interessepolitikk. Jens Arup Seip går lang i denne retningen når han beskriver skandinavismen. Slik han ser den var skandinavismen først og fremst interesse- og maktpolitikk, å fremme fellesskandinaviske interesser, som frihet og selvstendighet for enkeltlandene, og maktpolitikk i forhold til den maktdreining en nærmere tilknytning til Sverige ville medføre i retning embetsmannseliten.⁴⁸⁴ Men også Seip anerkjenner et nasjonalt aspekt ved skandinavismen, skjønt han går langt i å marginalisere til en egen skandinavistisk retning, ”nasjonalskandinavismen”, som han ikke vier særlig oppmerksomhet.⁴⁸⁵

⁴⁸³ Hemstad 2008: S. 313 f.

⁴⁸⁴ Jens Arup Seip 1971: S. 285 f.

⁴⁸⁵ Jens Arup Seip 1971: S. 340 f.

Knyttet til fokuset på forsvarssaken er det uproblematisk å peke på elementer av interessepolitikk ved Skandinavisk Selskaps politikk. Det var helt klart i felles interesse for de skandinaviske landene å samarbeide om forvar av egen integritet. Dette sett i sammenheng med deres forståelse av de samtidige internasjonale forhold, at små stater ble oppslukt av større stater, gir grunnlag for å følge Seip. Likevel synes ikke skandinavistene å ta opp problemet med at Skandinavia som pragmatisk forsvarsallianse ikke var en fornuftig løsning, all den tid de ikke hadde en felles fiende, for Norge og Sverige kom trusselen fra øst og for danskene fra sør. Når skandinavistene talte om grunnlaget for forsvarssamarbeid er det folkenes likehet og forsvaret av det skandinaviske territoriet som en enhet, som står i fokus. Tapet av Slesvig ble sett på som et tap for hele Skandinavia, skandinaviske ”brødre” hadde kommet under fremmed styre.

Også andre deler av Skandinavisk Selskaps program kan tolkes som interessepolitikk. Skandinavisk samarbeid generelt hadde opplagt en klar verdi utenom en skandinavisk ideologisk motivasjon. Det politiske fellesskapet ville skape en mer robust stat. Kulturfellesskapet ville skape et større kulturelt publikum og virke dannende på folket, begge deler sentrale verdier. Språklig tilnærming kan også gis en slik nyttefunksjon, av rent praktiske hensyn og som forutsetning for en velfungerende samhandling hadde den verdi.

Når vi ser på hva skandinavistene selv trakk frem som begrunnelse for samarbeidet og tilnærmingen mellom folkene, blir bildet noe klarere. Interessen for å finne en historisk begrunnelse for skandinavismen var, som vist, stor. Flere av de førende innen miljøet brukte mye tid og ressurser for å finne og formidle en slik skandinavistisk historieforståelse. Når konflikter mellom de skandinaviske landene hadde oppstått i historien, ble dette forklart med å vise til at de hadde sitt utspring i den øverste politiske ledelse og disses egeninteresser, mens folket heller hadde vist uvilje til å krige mot andre skandinaver. Det ble også lagt vekt på å finne en forståelse av skandinavenes felles uopphav, og å vektlegge deres opprinnelige enhet. Disse historiske forståelsene ble knyttet direkte til ideen om politisk samling. Forestillingen om den opprinnelige språklige enheten var også fundamental.

Kretsen rundt Skandinavisk Selskab var svært opptatt av å plante ideen i folket. Dette kan vanskelig forstås kun som et uttrykk for demokratiske liberale ideer, særlig siden slike ikke var det mest utpregede trekket ved den ledende kretsen i selskapet. Embetsmannsstyret og

konservative betraktninger stod sterkt, skjønt miljøet var nokså bredt. Dette må først og fremst forstås som en vilje til å bygge en skandinavisk nasjonal identitet hos folket.

Jens Arup Seips fremstilling er altså etter mitt syn ikke dekkende for skandinavismen slik den fremstod i Skandinavisk Selskab, og sett i forhold til de begrunnelsene som kom frem som gikk langt utover et rent pragmatisk nytteperspektiv. De etniske nasjonalistiske elementene er så fremtredende at de ikke kan ses bort fra. Å trekke frem de nasjonalistiske elementene ved skandinavismen er svært fruktbart for å se de politiske målene og kulturelle aspekter, som forestillinger om felles avstamning og historisk fellesskap, i sammenheng.

Skandinavistene hadde også et bevisst forhold til det nasjonalistiske tankegodset. Løvenskiold reiser for eksempel spørsmål ved en av motstandernes nasjonsbegrep: ”Efter hans Definition har Begrebet om Nationalitet intet Objektivt, intet Almengyldigt ved sig; hvad det efter hans Formening kommer an paa, er den subjektive Opfatning.”⁴⁸⁶ Skandinavisk Selskabs nasjonsbyggingsprosjekt bygget på et moderat etnisk nasjonsbegrep, hvor nasjonen var definert av forestillinger om felles avstamning, språk og øvrige kulturelle trekk. Likevel var det mulig å bli tatt inn i det skandinaviske nasjonale fellesskapet, slik samene og finnene i Finnmark kunne bli. Et ”subjektivt” (statsborgerlig) nasjonsbegrep stilte imidlertid Løvenskiold seg uforstående til.

Nasjonsbyggingsprosjekt i konkurranse

Det finnes også et annet forhold enn hensynet til nyttemotiv, som kan moderere perspektivet på skandinavismen som en form for nasjonalisme. Da sikter jeg til forholdet mellom skandinavisk samling og norsk autonomi. En passus i selskapets program slo fast at de politiske forbindelsene skulle skje ”[...] under Bevarelse af hvert Folks Selvstændighed i indre Anliggender [...]”.⁴⁸⁷ I formuleringen ligger mye av kjernen i striden rundt selskapet. Den ledende kretsen i selskapet, de som møtte beskyldninger om amalgamisme, la mindre vekt på bevarelsen av norsk autonomi. Opposisjon blant skandinavistene la gjerne større vekt på dette elementet enn det skandinaviske fellesskapet. Slik fant de sammen med de norsk-nasjonale. Ebbells advarsel om å miste troen på det norske folk, eller å oppgi kontroll over

⁴⁸⁶ Otto Løvenskiold i Skandinavisk Selskabs møte 23.4.1867, gjengitt i *Morgenbladet* 26.4.1867.

⁴⁸⁷ Programmet av 1864.

institusjoner, er beskrivende for opposisjonens syn: ”[...] begyndte man først, vilde uværkelig det ene skridt trække det andet efter sig.”⁴⁸⁸ Litt etter litt ville folket opphøre å være norsk.

Den unionelle skandinavismen godtok å oppgi noe av selvstendigheten til fordel for et nærmere samkvem med Sverige. På lengre sikt ville de oppgi enda mer av selvstendigheten, når en skandinavisk stat skulle etableres. Menn som Ebbell og de øvrige i den skandinavistiske opposisjonen, var ikke villig til å oppgi noe av den norske integriteten. De satte den norske identiteten langt over den skandinaviske. Perspektivet på skandinavismen som nasjonalisme passer altså ikke for den skandinavisme disse representerte. Den begrenser seg til de som var villige til å oppgi deler av den norske integriteten til fordel for et skandinavisk fellesskap. De jeg har kalt kretsen rundt Skandinavisk Selskab hørte til blant disse.

Avslutningsvis vil jeg vende tilbake til Ernest Gellners tenkning om nasjonalisme. Han har sammenfattet sine teorier om ideen om nasjonen i to kjennetegn:

- 1 Two men are of the same nation if and only if they share the same culture [...].
- 2 Two men are of the same nation if and only if they recognize each other as belonging to the same nation.⁴⁸⁹

De ledende i Skandinavisk Selskab hadde en idé om et skandinavisk kulturelt fellesskap (jf. Gellners punkt 1). Videre arbeidet de for å utbre denne ideen og den skandinaviske fellesskapsfølelsen, altså å få skandinaverne til å føle seg tilknyttet den felles skandinaviske kulturen, og slik føle seg som en del av samme nasjon (jf. punkt 2). Med dette som bakgrunn, og med tanke på de trekkene ved Skandinavisk Selskabs virksomhet som jeg har påvist i oppgaven, er det fruktbart å karakterisere Skandinavisk Selskabs prosjekt som et nasjonsbyggingsprosjekt.

Ernest Gellner har fastslått at nasjonalisme innebærer en forbindelse mellom kultur og organisasjon. Han legger til at denne organisasjonen har et institusjonelt lederskap, staten. Ut fra dette påpeker han et av nasjonalismens mest følelsesladete elementer: ”Dens viktigste anliggende er at posisjonene i dette institusjonelle maktsentret er bemannet av den ’nasjonale’

⁴⁸⁸ Ebbell i møte i Skandinavisk Selskab, gjengitt i *Morgenbladet* 18.5.1867.

⁴⁸⁹ Gellner 2004: S.7.

kulturens medlemmer, det vil si de som definerer enheten.”⁴⁹⁰ Dette er også et sentralt element når vi ser på skandinavismen. Når det gjelder tapet av Slesvig er dette tydelig.

Skandinavistene kunne akseptere at Holstein inngikk i det tyske forbundet, da det i all hovedsak var tysk befolkning i dette området. Tapet av Slesvig var derimot et stort problem, her var det stor andel dansker, eller skandinaver. Det var ikke akseptabelt at deler av den skandinaviske befolkningen skulle underlegges et annet folks styre. Hele det dansktalende Slesvig måtte føres tilbake til Danmark.⁴⁹¹

Prinsippet om at den nasjonale kulturens medlemmer skal styre staten (nasjonalstaten), er interessant i forhold til splittelsen i det skandinaviske miljøet. For den ledende kretsen i Skandinavisk Selskab var den politiske skandinavismen forenlig med dette prinsippet, deres oppfatning av den nasjonale kulturen var knyttet opp mot Skandinavia. For de øvrige var forholdet problematisk, deres oppfatning av den nasjonale kulturen ga ikke rom for en skandinavisk stat – de sluttet ikke opp om Skandinavisk Selskabs nasjonsbyggingsprosjekt. Her er det på sin plass å minne om teorien om kampen mellom nasjonsbyggingsprosjekter om kulturelt hegemoni.⁴⁹² Opposisjonens kom ikke til å støtte selskapet i denne kampen, men sluttet seg sammen med de norsk-nasjonale. Når de ledende innen selskapet ikke lyktes å få oppslutning om sitt nasjonsbyggingsprosjekt internt blant skandinavistene, ble det nokså håpløst å få bred oppslutning eksternt, å få resonans hos folket. Det skandinaviske nasjonsbyggingsprosjektet kom slik til å tape for det norske.

Italienerne, tyskere og skandinaver – Søken etter det nasjonale og nasjonalstaten

Den skandinavismen den ledende krets i Skandinavisk Selskab tok til orde for, kan sammenlignes med den tyske og italienske samlingsnasjonalismen på samme tid. De var alle bevegelser som søkte å forene flere i utgangspunktet selvstendige stater. De søkte legitimitet i historien, og måtte gå langt tilbake for å finne historisk belegg for forening.

Det er påfallende at skandinavistene selv trakk frem tyskerne og italienerne som forbilder og inspirasjonskilder. Samlingen som pågikk i disse landene var sett på som den eneste riktige veien å gå også av skandinavistene. Ludvig Kristensen Daa slo fast i et foredrag i selskapet

⁴⁹⁰ Gellner 1998: S. 19f.

⁴⁹¹ Spørsmålet ble diskutert mange ganger, og satt opp som egen sak i møtet i Skandinavisk Selskab 18.12.1866. *Forhandlinger*: S. 254 f.

⁴⁹² Sørensen 2001: S. 17-21.

om utviklingen i disse landene, at dette var historiens naturlige gang: ”De, som have tillid til menneskeslægtens fremgang, finde heri en naturligen modnet frugt af aarhundreders aandelige kamp og arbeide.”⁴⁹³ Den positive holdningen til samlingsnasjonalismen i Italia kom også til uttrykk ved festene til ære for Garibaldi i Sverige på 1860-tallet. Festene samlet folk fra alle lag, og var preget av symboler fra den italienske samlingsnasjonalismen kombinert med skandinaviske symboler.⁴⁹⁴ Også nordmennene uttrykte interesse for Garibaldi, skjønt de var mer nøktern og tilfellene ser ikke ut til å være like mange. Pressen var likevel, som i Sverige, full av referater om Garibaldis kamper og virke.

En av de fremste ideologene bak den nasjonale samlingsbevegelsen i Italia, Giuseppe Mazzini, oppsummerte det nasjonale spørsmålet slik:

The question of Italy [...] is a question of *Nationality*; a question of independence, liberty, and unity for the *whole* of Italy; a question of a common band, of a common flag, of a common life and law for twentyfive millions of men belonging between the Alps and the sea – to the same race, tradition, and aspiration.⁴⁹⁵

Mazzini viste altså til de samme begrunnelser som skandinavistene gjorde. På grunnlag av felles avstamming, tradisjoner og interesser skulle en gitt befolkningsgruppe, skandinavene eller italienerne, samles i en statlig enhet som omfattet hele det landskapet disse var knyttet til. Skandinavistene gikk dog ikke så langt at de spesifikt uttalte at loven måtte være felles, felles flagg var heller aldri nevnt, noe som likevel må ses i sammenheng med de ulike politiske kontekstene de to bevegelsene opererte innenfor. Vi ser også at Mazzini, på samme måte som skandinavistene, knyttet samlingsspørsmålet til bevarelsen av frihet og uavhengighet. Det som for andre måtte tolkes som et paradoks, at et folk ved å slutte seg til en enhet sammensatt av flere folk skulle styrke uavhengigheten, ble en selvfølge når en forutsatte at folkene tilhørte et felles nasjonalt fellesskap.

Tyskerne var i utgangspunktet skandinavismens fiender. Den fiendtlige innstillingen til tyskerne etter tapet av Slesvig og Holstein er påtagelig, og kom til uttrykk på en rekke måter. Den skandinavistiske Henrik Ibsen foreslo sågar i Den skandinaviske Forening i Roma at det

⁴⁹³ Ludvig Kristensen Daa i møte i Skandinavisk Selskab 1.10.1866. *Forhandlinger* s. 215.

⁴⁹⁴ Katarina Andersson 2004: s. 59f

⁴⁹⁵ Giuseppe Mazzini (1805-1872) i brev til Joseph Cowen, november 1857. Gjengitt og oversatt i Denis Mack Smith 1988: *The Making of Italy 1796-1866*. Macmillan Pres., Oxford. Side 220.

skulle spesifiseres i vedtektene at tyskere ikke hadde adgang til foreningens lokaler.⁴⁹⁶ Men likevel assosierte skandinavistene seg med den tyske samlingsbevegelsen. Tyskerne ble trukket frem som forbilder for hvordan å samles om felles løsninger når interessene mellom de skandinaviske landene syntes vanskelig å forene, ”[...] hvad der saaledes er lykkets mellem 37 tyske stater, maa vel lykkes mellem 3 nordiske.”⁴⁹⁷

Fellestrekkene med de tyske og italienske samlingsnasjonalistene er påfallende – de var en del av en felles europeisk tendens. I Skandinavisk Selskab ble det hevdet at utviklingen i hele Europa, historiens gang, viste at tiden var ute for småstater. Små stater hvor båndene og fellestrekkene mellom folket var så store som i Skandinavia, måtte slå seg sammen til større og sterkere statssamfunn – nasjonalstater. Doktrinen slo ikke til, utviklingen kom i deler av Europa til å gå i motsatt retning. Men skandinavismen tilhørte likevel en sterk europeisk tendens, den nasjonale søken. I en tid hvor undersåtter ble til folk som søkte sin trygghet i egne stater, måtte folket, nasjonen, defineres. Skandinavismen var et slikt forsøk på å definere en nasjon, lenge et famlende forsøk, men som med Skandinavisk Selskab tok en mer konkret vending. Kretsen rundt Skandinavisk Selskab ble arkitekter for et forsøk på et nasjonalt reisverk, ikke fordi de på kynisk vis skulle manipulere folket inn i et kontrollerbart fellesskap, men fordi de trodde på det selv – fordi de oppfattet Skandinavia som det tryggeste og mest naturlige fellesskapet for nordmennene. For italienerne, som for tyskerne, som for skandinavene, var det ikke gitt på forhånd hvordan dette nasjonale fellesskapet skulle se ut. For de to første ble samling løsningene, for skandinavene ble det å styrke det nasjonale fellesskapet innen de allerede eksisterende statene.

⁴⁹⁶ Håndskriftsamlingen i Den skandinaviske Forening i Rom. Vedtektsendringsforslag fra Henrik Ibsen, 20.1.1865.

⁴⁹⁷ Ole Jacob Broch i møte i Skandinavisk Selskab 7.3.1865. *Forhandlinger*: S. 138.

Kilder og litteratur

Kilder:

Göteborgs universitetsbibliotek:

Håndskriftsamlingen:

S. A. Hedlunds brevsamling. Nordisk Korrespondanse

Kungliga biblioteket, Stockholm (KB):

Håndskriftsamlingen:

Brev til Harald Wieselgren (Ep V 20)

Brev till C. J. Bergman (Ep B 3)

Brev till L. A. Ekmarck (L. 19)

August Sohlmans politiska korrespondens (Ep. S. 42)

Aug. Sohlmans Samling (L10)

Strandbergs samling (L110)

Brev till Carl Gustav Strandberg (Ep S. 51)

Brev till och från Emil v. Quanten (Ep. Q. 1)

Riksarkivet, Oslo (RA):

Privatarkiv 1322: Det Norske Studentersamfund.

Forhandlingsprotokoller 1859-1882; korrespondanse; emneordnede saker 1832-2000;

Samfundsbladet 1864-1870; aviser/blader; trykksaker 1859-1959.

Privatarkiv 57: Skandinavisk Selskab

Statutter, korrespondanse, manuskripter, regnskap, trykksaker.

Privatarkiv 78: Selskabet for Folkeoplysningens Fremme

Forhandlingsprotokoller (1851-1900).

Riksarkivet, Stockholm (RAS):

Lovénska släktarkivet 11: L. J. Lovéns arkiv.

Den skandinaviske Forening i Rom:

Håndskriftsamlingen

Den skandinaviske Forenings arkiv

Arkivet er digitalisert for perioden 1832-1932 (digital kopi benyttet ved Det norske institutt i Roma).

Trykte kilder:

[Uten forfatter] 1853: *Studentertog til Christiania 1851 fra Lund og Kjøbenhavn*. S. Trier, København.

[Uten forfatter] 1854: *Studentertog till Christiania 1852 från Upsala*. Hos C. A. Leffler, kongl. akad. Boktryckare, Uppsala.

- [Uten forfatter] 1858-59: *Studentertog til Upsala fra Christiania, Kjøbenhavn og Lund*. [1856]. I Kommision hos P. F. Steensballe. Det Steenske Bogtrykkeri, Christiania.
- [Uten forfatter] 1862: *Mindeblade om det Femte Nordiske Studentermøde i Lund og Kjøbenhavn Juni 1862*. Forlagsbureauet, Kjøbenhavn. [Finnes i Det Norske Studentersamfunds arkiv, Ra.].
- [Uten forfater] 1869: *Forhandlinger ved de skandinaviske Naturforskeres tiende Møde i Christiania fra den 4de til den 10de juli 1868*. Feilberg & Landmark, Christiania. [I noteverket også referert til som *Forhandlinger naturforskermøtet 1868*].
- [Uten forfatter] 1869: *Forhandlinger i Det skandinaviske Selskab i Christiania 1864-1866*. [Også utgitt som *Forhandlinger i Det skandinaviske Selskab i Christiania 1864* (1867) og *Forhandlinger i Det skandinaviske Selskab i Christiania 1865 og 1866* (1869), med løpende paginering]. Feilberg & Landmark, Christiania. [I noteverket referert til som *Forhandlinger*].
- [Uten forfatter] 1871: *Studentmötet i Kristiania 1869*. Berlingska Boktryckeriet, Lund.
- Aschehoug, Torkel Halvorsen 1866: *Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814*. Feilberg & Landmark, Christiania.
- Backe, Ole Andreas 1864: *Skandinavismen*. Kristiania. (Også publisert i *Morgenbladet* 16. 17. og 20. mars 1864).
- Bachke, Ole Andreas 1865: *Om gjensidig Retshjælp mellem de tre skandinaviske Riger*. Særtrykk av *Aftenbladet*. Christiania.
- Berner, Hagbart Emanuel og Christopher Brun 1866: *To Foredrag om Maalsagen*. [Foredrag i Det Norske Studentersamfund]. Studentersamfundet, Christiania.
- Birkeland, Michael 1864: *Skandinavismen fra norsk Synspunkt. Betragtninger i Anledning af Femi-Aars-Festen den 17de Mai 1864*. Johan Dahl, Christiania.
- Birkeland, Michael 1867: *Den gode gamle Bondepolitik. Nogle Ord til Norges Almue om Landets vigtigste Velfærdssag*. Wm. Grams Forlag, Christiania.
- Birkeland, Michael og Johan Ernst Sars 1867: *To Foredrag om Skandinavisme og Norskhed*. [Hhv. "Vore Fædre" og "Om den nyeste nordiske Helstatspolitikk"]. Studentersamfundets Forlag, Christiania.
- Birkeland, Michael 1870: *I Anledning af Hr. Chr. Bruns Agitationer. Nogle Ord i det norske Studentersamfund*. J. Chr. Gundersens Bogtrykkeri, Christiania.
- Birkeland, Michael (Fr. Ording) 1920: *Breve fra riksarkivar Birkeland (1848-1879)*. Steenske forlag, Kristiania.
- Bjørnson, Bjørnstjerne 1867: "Tale for Norden 17. mai 1867", i Bjørnstjerne Bjørnson (red.: Chr. Collin og H. Eitrem) 1912-1913: *Artikler og taler*. Gyldendalske Boghandel,

Nordisk Forlag, Kristiania og Kjøbenhavn. Digital versjon på <http://virksommeord.uib.no> (19.5.2007).

- Brock, Alb. og Nordahl Rolfsen 1875: *Beretning om studentermødet 1875*. H. Aschehoug & co, Kristiania.
- Broch, Ole Jacob [uten år]: *Skandinaviske Afhandlinger*. [Privat innbundet samling av trykksaker, NB].
- Broch, Ole Jacob 1867: *Om Norges forsvar*. Trykt innledning til forhandlinger i Skandinavisk Selskab 12.2.1867 med påfølgende referat fra debatt.
- Bætzmann, F. (red.) 1869: *Sverige. Uddrag og Oversættelser af forskjellige Forfattere*. Utgitt for Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. 2. tilleggshefte til *Folkevennen*, 18. årgang. P. T. Mallings Bogtrykkeri, Christiania.
- Carlsen, E. A. et. al. (red.) 1846: *Berättelse om Studenttågen till Lund och Köpenhamn Sommaren 1845, utgiven af Upsalastudenternas Direktion*. Wahlström & Co, Uppsala.
- Daa, Ludvig Kristensen 1849: *Om Professor Munchs antiskandinaviske Historik*. Tidligere publisert i Christiania-Posten. C. A. Dybwad, Kristiania.
- Daa, Ludvig Kristensen 1869: *Om Nationaliteternes Udvikling*. J. Chr. Abelsteds Forlag, Kristiania.
- Daa, Ludvig Kristensen 1869: *Have Germanerne invandret til Skandinavien fra nord eller fra syd?* Særtrykk av Forhandlinger ved de Skandinaviske Naturforskeres Møde, 1868. Christiania.
- Daa, Ludvig Kristensen 1870: *Skisser fra Lapland, Karelstranden og Finland*. Utgitt av Selskabet for Folkeoplysningens Fremme som tilleggshefte til *Folkevennen* 19. årgang (1870), Kristiania.
- Dunker, Bernhard 1866-1868: *Om Revision af Foreningspagten mellem Sverige og Norge I* (1866) og *II* (1868). Gyldendalske Boghandel, Kjøbenhavn.
- Eibe, F. H. et. al. (red.) 1844: *Beretning om Studentertoget til Upsala i Juni Maaned 1843 afgiven af den danske Bestyrelse*. Paa den Wahlske Boghandels Forlag, København
- Hedin, S. A. (red.) 1863: *Studentmötet i Lund och Köpenhamn 1862*. W. Schultz, Upsala.
- Heramb, T. 1851: *Et Forsøg paa at stille de skandinaviske Folkeafdelinger i deres rette Forhold til hverandre inbyrdes og til Brødre udenfor Skandinavien*. Gyldendalske Boghandlings Forlag, Kjøbenhavn.
- Krieger, Andreas Fredrik (Koppel, Elise, Aage Friis og P. Munch) 1921: *Andreas Frederik Kriegers dagbøger 1848-1880*. 3. bind, 19.-21- bok, 3. desember 1863-31. juli 1866. Gyldendal boghandel, Kristiania.

Løkke, Jakob 1868: *Om Sprogudviklingen i Norden*. Trykt manuskript fra foredrag i Skandinavisk Selskab 18.2. og 10.3. 1868. Kristiania.

Løkke, Jakob 1870: *Beretning om det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm 25de-30te juli 1869*. P. T. Mallings Forlagsboghandel, Kristiania.

Motzfeldt, Ketil (Ernst Motzfeldt) 1908: *Dagbøger 1854-1889*. Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag, Christiania og København.

Ploug, Carl 1869: *Nyere Sange og Digte*. Forlagsbureauet, København.

Vinje, Aasmund Olavsson 1919: "Om vaart nationale Stræv. Fyredrag holdet i Bergen til Inntekt for Taarnet paa Bergenhus" [1869], i *Skrifter i Samling*, 3. bind, [s. 237-256]. Cappelen, Kristiania. Digital versjon på <http://virksommeord.uib.no> (19.5.2007).

Vinje, Aasmund Olavsson 1919: "Tvo Culturer" [1868], i *Skrifter i Samling*, 3. bind, [s. 135-140]. Cappelen, Kristiania. . [Opprinnelig trykt i Dølen, 19. aug. 1868, under tittelen "Af ein politisk Tale paa Eidsvoll".] Digital versjon på <http://virksommeord.uib.no> (19.5.2007).

Aviser og periodika:

Aftonbladet, Stockholm, 1864.

Folkevennen, Christiania, utgitt av Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.

Nordisk Tidskrift for Politik, Ekonomi och Litteratur, Lund, 1866-70.

Norden, Christiania, 1866-68.

Morgenbladet, Christiania, i perioden 1863-1872.

Oppslagsverk, databaser og netressurser:

Arntzen, Jon Gunnar og Knut Helle (red.) 1999-2005: *Norsk biografisk leksikon*. Kunnskapsforlaget, Oslo

Blangstrup, Chr. (red.) 1915-1930: *Salmonsens konversationsleksikon*. 2. utgave. J. H. Schultz Forlagsboghandel, København. Digital versjon på Projekt Runeberg: www.runeberg.org.

Boëthius, Bertil (red.) 1918-2006: *Svenskt biografiskt lexikon*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm.

Bull, Edv., Anders Krogvig og Gerhard Gran (red.) 1923-1983: *Norsk biografisk leksikon*. Aschehoug, Oslo.

Halvorsen, Jens Brage og Halvdan Koht 1885-1908: *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880 : paa Grundlag af J.E. Krafts og Chr. Langes "Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1856"*. Den Norske Forlagsforening, Kristiania.

Leche, V. (et al.) (red.) 1913: *Nordisk Familjebok*. Nordisk familjeboks förlags aktiebolag, Stockholm.

Wieselgren, Oslcar og Bengt Hildebrand (red.) 1955: *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm.

Digitalt avisarkiv: www.nb.no/avis

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste: www.nsd.uib.no

Register over vitenskapelige ansatte og studentmatrikkel for Univeritetet i Oslo
Enhet for digital dokumentasjon: www.edd.uio.no

Litteratur

Anderson, Benedict 1996: *Forestilte fellesskap*. Spartacus Forlag, Oslo. Oversettelse ved Espen Andersen (original tittel: *Imagined Communities*).

Andersson, Katarina 2004: *Making Politics in the Streets – Political Rituals and Rhetoric in 1860s Sweden*. Doktoravhandling ved European University Institute., Firenze.

Andolf, Göran 1985-1987: "Julius Mankell" [oppslagsord], i Bertil Boëthius 1918-2006: *Svenskt biografiskt lexikon*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm. Bind 25.

Arntzen, Jon Gunnar 2003: "Jacob Løkke" [oppslagsord], i Jon Gunnar Arntzen og Knut Helle (red.) 1999–2005: *Norsk biografisk leksikon*. Kunnskapsforlaget, Oslo. Bind 6.

Austin, John Langshaw 1997: *Ord der virker*. Gyldendal, København. [Oversettelse til dansk ved John E. Andersen og Thomas Bredsdorff. Oppr. tittel: *How To Do Things With Words* (1975)].

Benum, Edgeir 1979: *Sentraladministrasjonens historie*. Bind 2 (1845-1884). Universitetsforlaget, Oslo.

Becker-Christensen, Henrik 1981: *Skandinaviske drømme og politiske realiteter*. Arusia – Historiske skrifter, Århus.

Bjerkås, Ola 1999: "Michael Birkeland" [oppslagsord], i Jon Gunnar Arntzen og Knut Helle (red.) 1999–2005: *Norsk biografisk leksikon*. Kunnskapsforlaget, Oslo. Bind 1.

Bjørnson, Bjørnstjerne (red.: Chr. Collin og H. Eitrem) 1912-1913: *Artikler og taler*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Kristiania og Kjøbenhavn.

Breuilly, John 1998: *Nationalism and the state*. Manchester University Press, Manchester.

- Breuilly, John 1996: "Reflections on Nationalism" i Stuart Woolf (red.): *Nationalism in Europe, 1815 to the Present*. Routledge, London.
- Brohed, Ingmar (red.) 1998: *Kyrka och nationalism I Norden. Nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet*. Bibliotheca historico-ecclesiastica lundensis 39. Lund University Press, Lund.
- Butterfield, Herbert 1931: *The Whig Interpretation of History*. Bell, London.
- Clausen, Julius 1900: *Skandinavismen historisk fremstillet*. Det nordiske forlag, Kjøbenhavn.
- Dahl, Ottar 1957: *Noen etnografiske synspunkter hos Ludv. Kr. Daa*. Særtrykk av *Norsk Geografisk Tidsskrift*, bd. XIV, h. 1-8, 1957-1958. Opprinnelig prøveforelesning for doktorgraden, Universitetet i Oslo 9. oktober 1957. (S. 46-58).
- Dahl, Ottar 1959: "John Sannes: patrioter, intelligens og skandinaver [...]" (litteraturanmeldelse). I *Historisk tidsskrift* nr. 1, 1959. Utgitt av Den norske historiske forening. Universitetsforlaget, Oslo. (S. 388-399).
- Dahl, Ottar 1959: "Per Fuglum: Ole Richter. Ungdom og stortingsvirke [...]" [litteraturanmeldelse] i *Historisk tidsskrift* nr. 39 1959. Universitetsforlaget, Oslo. (S. 100-110).
- Dahl, Ottar 1975: "Politikk, makt og motiv. Synspunkter på Jens Arup Seips historiske forfatterskap" i Jens Arup Seip 1975: *Makt og motiv. Et festskrift til Jens Arup Seip*. Gyldendal, Oslo. (S. 3-11).
- Dahl, Ottar 1990: *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Dahl, Ottar 2002: *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Elvander, Nils [uten år]: "Från liberal skandinavism till konservativ nationalism i Sverige" i *Uppsatser Svensk historia*. [Også publisert i *Scandia* 1961]. (Studentlitteratur). Lund. (S. 1-16).
- Eriksen, Knut Einar og Einar Niemi 1981: *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Fuglum, Per 1957: *Ole Richter. Ungdom og stortingsvirke*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Fulsås, Narve 1999: *Historie og nasjon. Ernst Sars og striden om norske kultur*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Förhammar, Staffan 1995-1997: "Adam Christian Raab" [oppslagsord], i Bertil Boëthius 1918-2006: *Svenskt biografiskt lexikon*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm. Bind 29.
- Gellerman, Olle 1998: *S. A. Hedlund. Legendarisk tidningsman och liberal politiker*. Atlantis, Stockholm.

- Gellner, Ernest 1998: *Nasjonalisme*. Spartacus Forlag, Oslo. (Med forord av Thomas Hylland Eriksen. Oversettelse ved Pål Eitrheim, original tittel: *Nationalism*).
- Gellner, Ernest 2004: *Nations and Nationalism*. Blackwell Publishing, Malden.
- Gilje, Nils og Harald Grimen 1992: "Metodologisk individualisme og kollektivism" i *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Adriane, Bergen.
- Gjerløw, Olaf 1938: "Otto Løvenskiold" [oppslagsord], i A. W. Brøgger og Einar Jansen (red.) 1938: *Norsk biografisk leksikon*. Aschehoug & co, Oslo. Bind 8.
- Gramsci, Antonio (red.: Quintin Hoare og Geoffery Nowell Smith) 1978: *Selections from the Prison Notebooks*. Lawrence, London.
- Haugland, Karen Mathilde og Gunnar Christie Wasberg 1999: "Ole Jacob Broch" [oppslagsord], i Jon Gunnar Arntzen og Knut Helle (red.) 1999–2005: *Norsk biografisk leksikon*. Kunnskapsforlaget, Oslo. Bind 1.
- Hemstad, Ruth 2004: "Nordisk samklang med politiske dissonanser. Skandinavisme og skandinavisk samarbeid på 1800-tallet" i Max Engmann og Åke Sandström (red.): *Det nya Norden efter Napoleon*. Særtrykk av Acta universitatis stockholmiensis. Utgitt i forbindelse med det 25. nordiske historikermøtet i Stockholm 4.-8. august 2004. (S. 187-227).
- Hemstad, Ruth 2004: "Skandinavisme og skandinavisk samarbeid" i Mette Skougaard (red.): *Norgesbilleder*. Gad, København. (S. 200-221).
- Hemstad, Ruth 2008: *Fra Indian Summer til nordisk vinter. Skandinavisme, skandinavisk samarbeid og unionsoppløsningen*. PhD-avhandling, Universitetet i Oslo.
- Henningsen, Bernd 1997: "The Swedish Construction of Nordic Identity" i Øystein Sørensen og Bo Stråth: *The Cultural Construction of Norden*, Skandinavian University Press. (Side 91-121).
- Heradstveit, Daniel og Tore Bjørge 1992: *Politisk kommunikasjon. Introduksjon til semiotikk og retorikk*. Tano, Oslo.
- Hettne, Björn, Sverker Sörlin & Uffe Østergård 1998: *Den globala nationalismen*. SNS, Stockholm
- Hobsbawm, Eric J. 1992: *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Holmberg, Åke 1946: *Skandinavismen i Sverige: vid 1800-talets mitt (1843-1863)*. Erlanders, Göteborg.
- Holmberg, Åke 1964: *Sverige efter 1809: politiska historia till nutiden*, Verdandis skriftserie, Stockholm.

- Johannesson, Eric 2003-2006: "Per August Ferdinand Sohlman" (oppslagsord) i Bertil Boëthius 1918-2006: *Svenskt biografiskt lexikon*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm. Bind 32.
- Karlsruud, Gjertrud 1970: *Skandinavisme og norskhet i Det Norske Studentersamfund 1866/67*. Hovedoppgave i historie, Universitet i Oslo.
- Keilhau, Wilhelm 1931: *Det norske folks liv og historie gjennom tidene*. Bind IX. Aschehoug, Oslo
- Kjeldstadli, Knut 1994: "Alt har sin tid. Om historiske forklaringer" i Sivert Langholm et al. (red.): *Den kritiske analyse. Festskrift til Ottar Dahl på 70-årsdagen den 5. januar 1994*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Klinge, Matti 1984: *Runebergs två fosterland*. Söderström & Co Förlags AB, Helsingfors.
- Klinge, Matti 1994: "Finland: From Napoleonic Legacy to Nordic Co-operation" i Mikuláš Teich og Roy Porter (red.): *The National Question in Europe in Historical Context*. Cambridge University Press, Cambridge. (S. 317-331).
- Koht, Halvdan 1964: *Nye innhogg og utsyn*. Aschehoug, Oslo
- Lundh, Hans Lennart 1950: *Från skandinavism till neutralitet. Utrikespolitik och utrikesdebatt i Sverige under Carl XV:s sista år*. Avhandling for filosofisk doktorgrad ved Göteborgs Högskola. Trollhättans tryckeri A.-B., Trollhättan.
- Lundh, Hans Lennart 1951: *Skandinavismen i Sverige*, Studentföreningen Verdandis småskrifter. Bonnier, Stockholm.
- Michalsen, Dag 1999: "Ole Andreas Bachke" [oppslagsord], i Jon Gunnar Arntzen og Knut Helle (red.) 1999–2005: *Norsk biografisk leksikon*. Kunnskapsforlaget, Oslo. Bind 1.
- Michalsen, Dag 1999: "Torkel Halvorsen Aschehoug" [oppslagsord], i Jon Gunnar Arntzen og Knut Helle (red.) 1999–2005: *Norsk biografisk leksikon*. Kunnskapsforlaget, Oslo. Bind 1.
- Mork, Anne Helene Høyland 2005: *Unionen i historieundervisningen. Synet på den svensk-norske union (1814-1905) i svenske og norske lærebøker for folkeskolen i perioden 1860-1920*. Prosjekt 1905 – skriftserie nr. 5, Oslo.
- Møller, Erik 1948: *Skandinavisk stræben og svensk politikk omkring 1860*. G. E. C. Gads forlag, Kjøbenhavn.
- Ording, Fr. 1919: *Riksarkivar M. Birkeland. Hans liv og virke*. Særtrykk av innledning til *Historiske skrifter av M. Birkeland*. Grøndahl, Kristiania.
- Ording, Fr. 1927: *Det Lærde Holland*. Utgitt for Den norske historiske forening, Grøndahl & søns boktrykkeri, Oslo.

- Pryser, Tore 1999: *Norsk historie 1814-1860. Frå standssamfunn mot klassesamfunn*. Samlaget, Oslo.
- Sanness, John 1959: *Patrioter intelligens og skandinaver. Norske reaksjoner på skandinavismen før 1848*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Sanness, John 1959: ”Tilsvaret til Jens Arup Seip og Ottar Dahl”. I *Historisk tidsskrift* nr. 1, 1959. Utgitt av Den norske historiske forening. Universitetsforlaget, Oslo. (S. 399-406).
- Sars, Johan Ernst 1904: *Norges politiske historie 1815-1885*. Oscar Andersens bogtrykkeri, Kristiania.
- Sejersted, Francis 1989: “Norsk historisk forskning ved inngangen til 1990-årene – Et oppgjør med den metodologiske individualisme” i *Historisk tidsskrift*, nr 4, 1989. Universitetsforlaget, Oslo. (S. 395-411).
- Seip, Anne-Lise 1975: *Vitenskap og virkelighet. Sosiale, økonomiske og politiske teorier hos T. H. Aschehoug 1845 til 1882*. Gyldendal norsk forlag, Oslo.
- Seip, Anne-Lise 1997: ”Nasjonen bygges 1830-1870”, i Knut Helle (red.) 1997: *Aschehougs norgeshistorie*. H. Aschehoug & co (W. Nygaard), Oslo. Bind 8.
- Seip, Anne-Lise 2007: *Demringstid. Johan Sebastian Welhaven og nasjonen*. Aschehoug, Oslo.
- Seip, Jens Arup 1945: *Et regime foran undergangen*. Tanum, Oslo.
- Seip, Jens Arup 1959: ”John Sannes: patrioter, intelligens og skandinaver [...]” (litteraturanmeldelse). I *Historisk tidsskrift* nr. 1, 1959. Utgitt av Den norske historiske forening. Universitetsforlaget, Oslo. (S. 376-388).
- Seip, Jens Arup 1971: *Ole Jacob Broch og hans samtid*. Gyldendal, Oslo
- Seip, Jens Arup 1980: *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Seip, Jens Arup 1983: *Problemer og metode i historieforskningen. Artikler, innlegg, foredrag 1940-1977*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Seip, Jens Arup 2002: *Utsikt over Norges historie. Tidsrommet ca. 1850 – 1884*. Gyldendal, Oslo.
- Skarstein, Karl Jakob 2002: *Under fremmed flagg. Nordmenn i utenlandsk krigstjeneste 1800-1900*. Forsvarsmuseets småskrift nr. 30. Forsvarsmuseet, Oslo.
- Smith, Anthony D. 1991: *National Identity*. University of Nevada Press, Reno.
- Smith, Denis Mack 1988: *The Making of Italy 1796-1866*. Macmillan Press, Oxford.

- Spångberg, Valfrid 1925: *Adolf Hedin i liv och gärning*. Almqvist & Wiksells förlag, Uppsala/Stockholm.
- Stenseth, Bodil 2000: *Eilert Sundt og det Norge han fant*. Gyldendal, Oslo.
- Stoklund, Bjarne (red.) 2002: *Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale*. Museum tusculanums forlag, Københavns universitet, København.
- Storsveen, Odd Arvid 2000: "Ludvig Kristensen Daa" [oppslagsord], i Jon Gunnar Arntzen og Knut Helle (red.) 1999–2005: *Norsk biografisk leksikon*. Kunnskapsforlaget, Oslo. Bind 2.
- Storsveen, Odd Arvid 2001: "Evig gammel. Henrik Wergeland, P. A. Munch og historiens nasjonale funksjon." I Øystein Sørensen (red.): *Jakten på det norske*. Gyldendal akademisk, Oslo. (S. 229-247).
- Stråth, Bo 2005: *Union og demokrati: dei sameinte rika Norge-Sverige 1814-1905*, oversatt av Eldbjørg I. Hovland. Pax forlag, Oslo.
- Svarstad, Gerd 1958: "Amalgamasjonsfeiden." *En redegjørelse for Bernhard Dunkers deltagelse i debatten om skandinavisme og norskhet, 1866-67*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen.
- Svendsen, Åsmund 2001: "Konfliktlinjer i historiefaget 1860-1905" i Øystein Sørensen (red.): *Jakten på det norske*. Gyldendal akademisk, Oslo. (S. 248-261).
- Sørensen, Øystein 1988: *Anton Martin Schweigaards politiske tenkning*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Sørensen, Øystein 1997: *Bjørnstjerne Bjørnson og nasjonalismen*. J. W. Cappelens Forlag, Oslo.
- Sørensen, Øystein 1998: "Hegemonikamp om det norske", i Øystein Sørensen (red.): *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Gyldendal, Oslo. (S. 17-48).
- Sørensen, Øystein (red.) 1998: *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Gyldendal, Oslo.
- Sørensen, Øystein 2001: *Kampen om Norges Sjel. Norsk idéhistorie bind III*. Aschehoug, Oslo.
- Sørensen, Øystein og Bo Stråth 1997: *The Cultural Construction of Norden*, "Introduction", Scandinavian University Press, Oslo. (S. 1-25).
- Teich, Mikuláš og Roy Porter (red.) 1994: *The National Question in Europe in Historical Context*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Thompson, Grahame, Jennifer Frances, Rosalind Levačić og Jeremy Mitchell (red.) 1998: *Markets, Hierarchies and Networks. The Coordination of Social life*. Sage Publications, London.
- Thorkildsen, Dag 1994: ”Skandinavismen – en historisk oversikt”, i Øystein Sørensen (red.): *Nasjonal identitet – et kunstprodukt*. Norges forskningsråd, Oslo.
- Thorkildsen, Dag 1998: ”Nasjon, nasjonalisme og modernisering – noen sentrale problemer og posisjoner innenfor nasjonalismeforskningen” i Ingmar Brohed (red.): *Kyrka och nationalism i Norden: nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet*. Nr. 39 i serien Bibliotheca historico-ecclesiastica Lundensis. Lund University Press, Lund. (S. 23-59).
- Thorkildsen, Dag og Lars Österlin 1998: ”Kulturell, politisk og kirkelig skandinavisme” i Ingmar Brohed (red.): *Kyrka och nationalism i Norden: nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet*. Nr. 39 i serien Bibliotheca historico-ecclesiastica Lundensis. Lund University Press, Lund. (S. 59-98).
- Thulstrup, Åke 1969-1971: ”Sven Adolf Hedin” [oppslagsord], i Bertil Boëthius 1918-2006: *Svenskt biografiskt lexikon*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm. Bind 18.
- Tøsse, Sigvart 2004: *Frå folkeopplysning til vaksenopplæring*. Avhandling for graden Dr.philos., NTNU, Trondheim.
- Wallem, Fredrik B. 1916: *Det Norske Studentersamfund gjennom hundrede aar*. Bind 1 og 2. H. Aschehoug & co (W. Nygaard), Kristiania.
- Wieselgren, Oscar 1955: ”Harald Ossian Wieselgren [oppslagsord], i Oscar Wieselgren og Bengt Hildebrand (red.) 1955: *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm. Bind 8.
- Østerud, Øyvind 1994: *Hva er nasjonalisme?* Kunnskapsforlaget, Oslo.
- Østvedt, Einar 1940: *Bernhard Dunker. Juristen, politikeren og kulturmennesket*. Gyldendal norsk forlag, Oslo.

Appendiks:

Skandinavisk Selskabs medlemsregister.

Medlemmene er oppført i den rekkefølgen de er innført i registeret, sortert etter forbokstav i etternavn (ikke ytterligere alfabetisert). I tilfeller hvor medlemmer har gått over i ny stilling i løpet av medlemstiden, kan de være oppført med flere titler.

Kilde: Skandinavisk Selskabs arkiv, medlemsregister. (Privatarkiv 57, Riksarkivet).

Navn	Tittel		
Albrechtson, E.	advokat	Bacher, L. J.	doktor
Aabel, O. A.	distriktslege	Birkeland, L.	advokat
Amlie, Th.	kjøpmann	Bendiksen, B. E.	cand.mag./adjunkt
Amundsen, O.	brukseier	Birkeland, J.	byråsjef
Aschehoug, T. H.	professor	Balle, Wilhelm	kjøpmann
Andresen, J.	H.r.advokat	Boeck	pastor
Arvesen, O.	cand.theol.	Boye	distriktslege
Abelsted, A. E.	boktrykker	Bødtker, I. Elster	pastor
Aubert, L. B. M.	professor	Bjørnstad, Anton	kjøpmann
Arneberg, V.	cand.jur.	Bordevik, H.	
Arctander	stud.ph.	Bonnevi	kadett/løytnant
Andersen, A.	Snekker	Baye, Th.	kgl.fullmektig
Andresen, Ferd.	kjøpmann	Bryni, O. M.	student
Andersen, Oscar	student	Brekke	student
Arentz, H.	protokollsekretær	Broch, H. H.	kjøpmann
Aasgaard, G. N.	gårdbruker	Bachke, Anton	verksbestyrer
Arentz, H.		Boll	Marinemaler
Aschehoug, T. J.	prest	Bergh,	faktor
Aars, Artur	lærer	Bødtker, Chr.	kaptein
Aubert, V. A.	student	Bull	prost
Arctander	student	Broch, A.	kjøpmann
Album, M.	overlærer	Bachke,	apoteker
Aschehoug	byråsjef	Backer, Fredrik	bestyrer...
Brynie, O.	byråsjef	Berg, S.	Fullmektig kirkedep.
Becker, G.	kjøpmann	Bang, Skjalm O.	stud.jur.
Bang, T. C.	byråsjef	Broust, Carl	"Creditkassen"
Borch, C.	billedhugger	Broch, L.	Oberst
Birkeland, M.	riksarkivar	Brun, Chr.	stud./cand.theol.
Broch, O. J.	professor	Bonnevie	student
Bacher, O. A.	overrettssakfører	Bergh, Johannes	advokat
Budder	lege	Borch, Jacob	"Pram"
Bonnevie, J.	overlærer	Bætzmann,	amanuensis
Bugge, Sophus	professor	Bjerknes	professor
Bang, C.	professor	Christensen, Arne	kjøpmann
Biørn, B.	handelsfullmektig	Clausen, H.	
Burchardt		Christie, H.	lektor/professor
Binneballe	byggmester	Chrystie, N.	kgl.fullmektig
Behrens, Joh. D.	sanginstruktør	Cappelen, Joh.	cand.jur.
Bull, N. R.	cand.jur.	Christiansen, L.	handelsfullmektig
Brodtkorb, C. H. H.	cand.jur.	Clausen, G. F.	cand.jur.
Brun, Johannes	kjøpmann	Christophersen, A.	skreddermester
Barfoed, L.	byråsjef	Christensen, Hans	cand.jur.
		Christophersen, C. B.	cand.

Cappelen, Johan	stud.fil.	Gamborg, Emil	politifuldm./-mester
de Coninck, J. Ed.		Grønneberg, I. F.	kjøpmann
Daae, L. L.	stipendiat	Gulbranson, H. R.	cand.jur.
Daa, L. K.	lektor/professor	Grøtting, O. C.	cand.phil.
Dahl, L.	lege	Gylche, Carl	lensmand/overkontrollør
Dahm, E.	cand.med.	Gundersen,	boktrykker
Dietrichson, N. G.	cand.jur.	Grøterud	student
Dietrichson G.	cand.jur.	Gjør,	overlege
Dorff, B.	cand.jur.	Grundtvig	apoteker
Dop	sogneprest	Heiberg, A. W.	H.r.advokat
Daae, J. M.	stud.jur.	Hansen, Andr.	lærer/prest
Domitius	student	Hansen, H. C.	skolebud
Drewsen		Hansen, H. F.	skomaker
Dunker, G.	kgl.fullmektig	Hansteen, C.	dommer/h.r.assessor
Daa	styrmann	Hallager, F.	h.r.assessor
Ebbell, Joachim	advokat	Hansen, G.	skoleinspektør/tredjeprest
Esmark	professor	Holfeldt, M. K.	cand.mag/overlærer
Eckersberg, J. F.	landscapsmaler	Hermansen, C.	kjøpmann
Egeberg, Chr.	lege	Heiberg, E. O.	byråsjef
Eckersberg, P. M.	kjøpmann	Holmstrøm, N.	bokbinder
Enger, Chr.	instrumentmaker	Hansteen, Chr.	professor
Enger, K.	urmaker	Hansen, Carl	kgl.fullmektig
Eriksen, H.	nålefabrikant	Hansen, W. Faye	cand.jur.
Eeg, J.	kjøpmann	Holmboe, H.	rektor
Ebbell, P.	cand.theol.	Hansen, D. Faye	H.r.advokat
Englund	typograf	Haagaas, H.	kjøpmann
Eriksen, J. C.	student	Hall	artillerikaptein
Eriksen, O. Chr.	zahlkassen	Heltzen, L.	kgl.fullmektig
Ebbesen,	doktor	Hammer, H. J.	rektor
Ellefsen	byråsjef	Hansen, H. V.	kopist
Faye	professor	Heiberg, H.	kgl.fullmektig
Falsen, H. A.	kommandør i marinen	Heiberg, C.	postmester
Frölich, F. H.	banksjef	Hegge, Th.	cand.jur.
Feilberg, M. W.	bokhandler	Hølaas, Andr.	stud./cand.jur.
Færden, M.	cand.theol./jurs.kap.	Hesselberg, F. V.	lærer
Fischer, Carl E. M.	handelsfullmektig	Horn, Chr. Ludv.	stud.real./adjunkt
Falkenberg	cand.filol.	Høeg, S.	distriktslege
Faye, L.	student	Haff, L. E.	ingeniør
Falsen	kadett	Hansen, O. S.	
Friis	lektor/professor	Hesselberg, T.	
Fleischer, J. N.		Hansson, M. S.	cand./advokat
Figenschau	cand.jur./sakfører	Holst, F.	forpakter
Færden, Engb. Moe	student	Hals, Ingebrigt	urmaker
Fürst, G. D.	foged	Hansen, Rønnaug	cand.
Fleischer, M.	cand.theol. Garnisonskirken	Hagen	pastor
Gothvaldt	kapt. Marinen	Herzberg, E.	student
Gulbranson, Carl	cand.jur.	Hjort,	brigadelege
Gram, W.	bokhandler	Hoff, C.	cand.
Groth, Chr. Fr.	byråsjef/toldkaserer	Hansen, S.	stud.jur.
Gulbranson, P.	kjøpmann	Hals, C. B.	stud.theol.
Gulbranson, G.	kjøpmann	Hesselberg	cand.jur.
Gedde	res.kap.	Halvorsen, P. B.	student
Gjertsen, Fr.	skolebestyrer	Hartmann, G.	adjunkt
Gamborg	overrettssakfører	Hysing	rektor

Heyerdahl, N. R.	cand.	Lyng, G. W.	stipendiat
Heiberg, F.	cand.jur.	Langlet, E. W.	arkitekt
Heyerdahl, Thorv.	kjøpmann	Løkke, Jak.	overlærer
Heiberg, E. B.	advokat	Ludevigsen, H.	kjøpmann
Heierdahl	student	Lund, Otto	kirurg
Heftye, T. J.	konsul	Laurantzon, Th.	lærer
Hals, O.	cand.jur	Lyche, G. H.	kjøpmann
Hald, Engelbreth		Løvenskiold, Otto	h.r.assessor
Hoff, B. J.	student	Larsen, T.	kjøpmann
Heyerdahl, Henry	kaptein	Lundh, Otto	cand.jur
Ingstad, M.	cand.jur.	Löchen, E.	overkontrollør
Jensen, Chr.	konst. Byråsjef	Larsen, Alb.	fullmektig
Irgens, Johan	cand.theol.	Lædel, J. W.	kjøpmann
Jensen,	overinspektør	Lund, Nils	bokhandler
Johannesen, G. K.	handelsfullmektig	Lundberg, C. I.	bokholder
Ingstad, E.	overkasserer	Lambrechts, M.	civildommer/justitiarius
Johannesen, O.	handelsfullmektig	Lundh, Chr.	cand.jur. revisionsdep
Just	kjøpmann	Löchen, Herman	
Jansen, M. C.		Lockmann,	professor
Ingier, L.		Lorch, Carl	stud.
Jensen, Th.	brukseier	Lund, J. M.	resid.kap.
Iversen, M. J. H.	stud.jur.	Lieblein,	kand. Universitet.bibl.
Jensen, C.	typograf	Lampe, H. J.	stud.
Jensen, A.		Monrad	professor
Isaachsen, Johan	cand.	Mohn, J.	cand.jur.
Jentoft,	student	Muller, A. W.	kapit.løytnant
Johnsen	kontorist	Munch, A.	dosent/professor
Klingenberg, J. B.	kaptein	Malling, P. T.	boktrykker
Kierulf, T.	ekspedisjonssjef	Meidell, D.	redaktør
Kierulf, C.	byråsjef	Moe, O. H.	cand.jur/politiadjutant
Krohg, G. A.	kgl.fullmektig	Mortensen	slottsgartner
Kolstad, A. L.	snekker	Moe, Christen	stud.jur og kopist
Knudsen, K.	overlærer	Munthe, W. J. K. C.	kjøpmann
Krohg, O. Th.	sogneprest	Mathiesen, A.	cand.jur.
Kjerulf, Halfdan	cand.fil.	Myhrvold, E. C.	maler
Krogh, Wilhelm	maler	Mørch, E.	kgl.fullmektig
Kjerulff, M.	student	Møller, Envold	fullmektig
Knudsen, H,	skomaker	Mohr, Aug.	stud.
Konow, H.	cand.	Magelsen,	cand.jur krikedep.
Kjelsen, Th.	sakfører	Monrad, J. F.	
Krogness, O. A. T.	adjunkt/res.kap.	Myhre, O.	stud.
Krohg, A. A.	stud.filos.	Meinertz	student
Krognæs	skolelærer	Nielsen, A. F.	cand.jur.
Kjær, A.	byråsjef	Nordan	arkitekt
Krohg, F. C.	sorenskriver	Nicolaysen, N. Ch	advokat
Koth,	student	Nicolaysen, W. B.	fullmektig
Krog, J. A.	student	Nicolaysen, N.	antikvar
Kildal, Ole	student	Nordbye, Julius	kjøpmann
Konow, J.	cand.	Nissen, Hartvig	ekspedisjonssjef
Kjerskow, E.	advokat	Nilsen-Sæther	dyrlege
Konow, W.	student	Nybla(?)nes, Axel	
Lind, C.	løytnant	Nerdrum, P.	Distriktslege
Lassen, H.	cand.philos.	Nilsen, Karl	Overlærer
Lindeman, L.	organist	Norgren	Sorenskriver

Nissen	Student	Skaarer, A. L.	Skomager
Nitter, Johan	Stud.fil.	Schreiner, E.	Overlærer
Norby, Ole	Stud.jur.	Schouw, Chr.	Brigadeintendant
Normann, Nils	stud.	Schau, Halvor	Fabrikkeier
Nielsen, Yngvar	cand.	Schjøtt, P. O.	cand.philos./Professor
Olsen, Olai	Kjøbmand	Segelke, Lorentz	Kjøbmand
Olsen, G.	Typograph	Solberg, N.	Skomager
Olsen, Joh. P.	Bankadministrator	Smith, Casper	Kgl.fuldm./Byråsjef
Onsum, Oluf	Stadshauptmann	Staff, K.	Handelsfullmektig
Onsum, R.	Fullmektig	Sørensen, S. J.	kand. Fil.
Olsen, C. J.	Exam. Jur.	Siewers, Hans	kand.fil
Olsen, Gottlib	Maler	Strømme, Ludv.	Stud.theol/Sogneprest
Olsen, Emil	Stud.	Schmidt, Bertran	Stud.filol/Cand.filol
Petersen, Julius	Kjøbmand	Stub, J. C.	kand.jur.
Platou, P.	Kjøbmand	Steffens	Stadsfysikus
Petersen, Richard	Fengselsdirektør	Søegaard, P. M.	kand.jur/kgl.fuldm.
Platou, Chr.	Sorenskriver	Schive, Chr.	Fullmektig
Paulsen, M. P.	Kand. Jur./Sagfører	Stangebye, O.	Kjøbmand
Petersen, Joh.	regnskabsfører	Schonberg, E.	Læge
Pay, Carl	Kjøbmand	Sigveland, T. O.	
Plesner	cand.jur. Rev.dep.	Schweigaard, C. H.	Advocat
Petersen, I.	Student	Smith	Handelsfullmektig
Pihl, C.	Ingeniør/Jernbanedirektør	Sæthren	overretssagfører
Plum	cand.	Sæhlie, A.	
Rygh, O.	Lektor/Professor	Strømsøe, Hans	postexpeditør
Roll, Ferd.	Kgl. Fullmektig/Byråsjef	Smith, Alb.	
Rasch, H.	Professor	Sandstad, Henrik	lærer
Røyem	major	Sotaaen	Kjøbmand
Ring, Ole	Kand.jur./Overretssagfører	Schøyen	Sagf.
Rygh, Karl	kand.mag./Adjunkt	Strøm, E.	stud.
Rasch	overtoldbetjent	Segelcke	løitnant
Roggen, B.	Institutbestyrer	Thaasen, I. E.	lektor
Roll, A.	student	Thams, T.	kgf. Fuldm.
Rørdam, J. Th	Grubebestyrer	Thorkelsen, O.	lærer
Ross, L.	Toldinspektør	Thomle, A.	høyesterettsassessor
Richter, Ole	Høyesterettsadvokat	Tvethe, M. Bruun	overretssagfører
Rytterager, Ivar	kgf.fuldm.	Thams, A.	Kjøbmand
Richter, Jørgen	Propret.	Treschow, C. O.	stud.jur/cand.jur.
Richter, Joh. Chr.	Propret.	Tandberg, S. J.	kand.theol./sogneprest
Rynning, Jens E.	Stud/Cand.jur	Tønnesen, H. C.	hansdelsfuldm
Richter	cand.filol.	Thaulow, H.	apoteker
Rønnow, C. Th. (Hansen)	cand.jur, udskiftningsformand	Thuesen, Chr.	Kjøbmand
Rygh, Evald	Byråsjef	Thomsen, Jess	Kjøbmand
Sundt, Eilert	cand.	Thomsen, Chr. A.	Kjøbmand
Segelke, A.	kgf.fullm./Byråsjef	Tandberg	res.kap.
Sem, G.	Byråsjef	Thorvildsen, Peter	Handelsfullmektig
Steenstrup, H.	overkontrollør/tollinspektør	Tybring, Oscar	stud.
Smith-Petersen, M.	Skipsreder	Timmermann	res.kap./sogneprest
Schroeder, J.	Fullmektig	Thrap, Laurits	sagfører
Schnitler, D.	cand.theol.	Ulmann	stud.philol.
Schou, Aug.	Cand.jur.	Wedel-Jarlsberg, E.	Byråsjef
Schollert	Skolelærer	Welhaven, J. S.	professor
Schreiner, Chr. E.	Kjøbmand	Winge, Emanuel	Lege
Schreiner, P senj.	Kjøbmand	Winge, Axel	kjøpmann

Walle, A	faktor
Woxen, Jacob	kjøpmann
Winge, R.	kjøpmann
Wejdemann, C.	kgl.fullmektig
Waage, P.	lektor/professor
Winge, P	overlege
Werner, Carl C.	boktrykker
Winge, Paul	megler
Wexels	pastor
Westergaard, Ove L.	handelsfullmektig
Winter, Edv.	litograf
Waldrop, Th.	sakfører
Worum, Joh.	kirkesanger
Wesselberg	amtman/sorenskriver
Wiessener, Joachim	stud.med.
Walle, Anton	student
Woxen	student
Woiciakowski	
Vogt, C. J.	capitain/Oberstløytnant
Vogt, J.	korpslege
Vogt, L.	Byråsjef/toldcasserer/toldinspektør
Voss, P.	skolebestyrer
Vogt, V.	overlærer
Zeier, Peter	stud.jur.